

Vršnjačko elektroničko nasilje na društvenim mrežama

Meštrović, Ines

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:131:071429>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-19**

Repository / Repozitorij:

[ODRAZ - open repository of the University of Zagreb](#)
[Faculty of Humanities and Social Sciences](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

**VRŠNJAČKO ELEKTRONIČKO NASILJE NA
DRUŠTVENIM MREŽAMA – USPOREDBA UČENIKA
RURALNIH I GRADSKIH ŠKOLA**

Diplomski rad

Ines Meštrović

Zagreb, 2021.

Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet
Odsjek za pedagogiju

**VRŠNJAČKO ELEKTRONIČKO NASILJE NA DRUŠTVENIM MREŽAMA –
USPOREDBA UČENIKA RURALNIH I GRADSKIH ŠKOLA**

Diplomski rad

Ines Meštrović

Mentor: dr. sc. Ivan Markić, doc.

Zagreb, 2021.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. Dinamično razdoblje adolescencije	3
2.1. <i>Adolescencija i socijalni razvoj</i>	3
2.2. <i>Obitelj i škola kao faktori socijalnog razvoja</i>	4
2.3. <i>Vršnjački odnosi u adolescenciji</i>	5
3. Adolescenti u suvremenom digitalnom svijetu	7
3.1. <i>Novi digitalni mediji</i>	7
3.2. <i>Društvene mreže</i>	7
3.3. <i>Razlozi korištenja društvenih mreža</i>	9
3.4. <i>Utjecaj društvenih mreža</i>	10
4. Elektroničko vršnjačko nasilje	11
4.1. <i>Nasilje među vršnjacima</i>	11
4.2. <i>Terminološko određenje i učestalost elektroničkog vršnjačkog nasilja</i>	12
4.3. <i>Strukturalne distinkcije klasičnog i elektroničkog vršnjačkog nasilja</i>	14
4.4. <i>Specifične značajke elektroničkog vršnjačkog nasilja</i>	15
4.5. <i>Društvene mreže kao platforme širenja elektroničkog vršnjačkog nasilja</i>	15
4.6. <i>Klasifikacija elektroničkog vršnjačkog nasilja</i>	16
4.7. <i>Specifične uloge adolescenata unutar elektroničkog vršnjačkog nasilja</i>	20
4.7.1. <i>Počinitelji</i>	20
4.7.2. <i>Pomoćnici počinitelja</i>	21
4.7.3. <i>Žrtve</i>	22
4.7.4. <i>Branitelji žrtava</i>	23
4.7.5. <i>Promatrači</i>	24
4.8. <i>Posljedice vršnjačkog elektroničkog nasilja</i>	25
4.9. <i>Prevenција elektroničkog vršnjačkog nasilja</i>	27
5. Pregled dosadašnjih istraživanja elektroničkog vršnjačkog nasilja između adolescenata urbanih i ruralnih sredina	29
6. Metodologija empirijskog istraživanja	31
6.1. <i>Određenje predmeta istraživanja</i>	31

6.2. Problem istraživanja	32
6.3. Cilj istraživanja	32
6.4. Zadatak istraživanja	32
6.5. Hipoteze.....	33
6.6. Uzorak istraživanja	34
6.7. Metoda prikupljanja podataka i instrument istraživanja	34
6.8. Način obrade i prikazivanja podataka	36
6.9. Postupak provedbe istraživanja	36
7. Prikaz rezultata istraživanja	37
7.1. Deskriptivna obilježja varijabli i normaliteti distribucija	37
7.2. Doživljavanje elektroničkog vršnjačkog nasilja ovisno o spolu	44
7.3. Doživljavanje elektroničkog vršnjačkog nasilja ovisno o školskom uspjehu	46
7.4. Doživljavanje elektroničkog vršnjačkog nasilja ovisno o učestalosti provođenja vremena na društvenim mrežama	47
7.5. Zastupljenost različitih oblika elektroničkog vršnjačkog nasilja.....	48
7.6. Zastupljenost elektroničkog vršnjačkog nasilja na pojedinim društvenim mrežama	50
7.7. Razlika u doživljavanju različitih oblika elektroničkog vršnjačkog nasilja između učenika ruralnih i gradskih škola s obzirom na spol	51
7.8. Razlika u doživljavanju različitih oblika elektroničkog vršnjačkog nasilja između učenika ruralnih i gradskih škola s obzirom na školski uspjeh.....	52
7.9. Razlika u doživljavanju različitih oblika elektroničkog vršnjačkog nasilja između učenika ruralnih i gradskih škola s obzirom na učestalost provođenja vremena na društvenim mrežama	54
7.10. Razlike u zastupljenosti različitih oblika elektroničkog vršnjačkog nasilja između učenika ruralnih i gradskih škola.....	55
7.11. Razlike u zastupljenosti elektroničkog vršnjačkog nasilja na pojedinim društvenim mrežama između učenika ruralnih i gradskih škola.....	56
8. Rasprava	57
9. Zaključak	66
10. Literatura	69
11. Prilozi	81

Vršnjačko elektroničko nasilje na društvenim mrežama – usporedba učenika ruralnih i gradskih škola

Sažetak

Cilj ovog diplomskog rada bio je ispitati, utvrditi i usporediti doživljavanje elektroničkog vršnjačkog nasilja na društvenim mrežama između adolescenata u ruralnim i gradskim školama. Rad se sastoji od teorijskog pregleda pojmova adolescencije, suvremenog digitalnog svijeta i društvenih mreža te njihova utjecaja. Glavnina teorijskog dijela obuhvaća određenje elektroničkog vršnjačkog nasilja, njegove razlike i posebnosti u odnosu na klasično te različite oblike, uloge, posljedice i njegovu prevenciju. Drugi dio rada obuhvaća istraživanje provedeno nad 215 učenika 8. razreda u šest osnovnih škola s područja Grada Zagreba i Krapinsko-zagorske županije, a kao instrument korišten je anketni upitnik. Rezultati pokazuju kako učenici ruralnih škola generalno više doživljavaju nasilje, pri čemu su u obje sredine to češće djevojčice. Nadalje, utvrđeno je kako učenici koji više vremena provode na društvenim mrežama, češće i doživljavaju isto, pri čemu nema statističkih razlika između sredina. Najčešći su oblici elektroničkog nasilja, u obje sredine, slanje uvredljivih poruka ili komentara te širenje glasina i laži. Društvena mreža na kojoj je to najčešće je Instagram, pri čemu je u ruralnoj sredini uz njega podjednako zastupljen i WhatsApp. Suprotno očekivanjima, nisu pronađene razlike između doživljavanja elektroničkog nasilja i školskog uspjeha.

Ključne riječi: elektroničko vršnjačko nasilje na društvenim mrežama, adolescenti, doživljavanje elektroničkog vršnjačkog nasilja, ruralna sredina, gradska sredina

Peer electronic violence on social networks – comparison between students from rural and urban schools

Abstract

The aim of this thesis was to examine, determine and compare the experience of peer electronic violence on social networks between adolescents in rural and urban schools. The paper consists of a theoretical overview of the concepts of adolescence, the modern digital world, social networks and their impact. The majority of the theoretical part includes the definition of electronic peer violence, its differences and peculiarities in relation to classic, various forms, roles, consequences and its prevention. The second part of the paper consists of a survey conducted on 215 8th grade students in six primary schools in the City of Zagreb and Krapinsko-zagorska Country and in which as an instrument was used questionnaire. The results showed that students in rural schools are generally more likely to experience violence, but in both environments these are most often girls. Furthermore, it was found that students who spend more time on a social networks are more likely to experience it, without any statistical differences between the environments. The most common forms of electronic peer violence, in both environments, are sending offensive messages or comments and spreading rumors or lies. The social network on which it occurs the most often is Instagram, wherein in rural environment next to it is equally presented WhatsApp. Contrary to expectations, no distinction was found between experiencing electronic violence and school success.

Key words: peer electronic violence on social networks, adolescents, experiencing electronic peer violence, rural environment, urban environment

1. Uvod

U današnjem suvremenom svijetu, elektronički uređaji i virtualne platforme zauzimaju značajnu ulogu u životima ljudi, posebice adolescenata koji se stoga nazivaju digitalnom generacijom (Ciboci, 2014). Pametni telefoni, Internet i društvene mreže adolescentima služe za socijalizaciju, komunikaciju i druženje, zbog čega se interakcija i komunikacija licem u lice smanjuje i seli u online virtualni prostor (Chassiakos i sur., 2016). Uz određene pozitivne utjecaje, njihovo učestalo korištenje rezultira i brojnim rizicima, od kojih je sve češće elektroničko vršnjačko nasilje. Elektroničko nasilje općenito označava zlonamjerno i opetovano korištenje informacijske i komunikacijske tehnologije kako bi se drugoj osobi počinila određena šteta (Belsey, 2012, prema Bilić i sur., 2012). S obzirom na to da je u ovom radu specifično riječ o vršnjačkom elektroničkom nasilju, ono se odnosi na svaku vrstu komunikacije kojom dijete biva napadnuto od strane drugog djeteta ili pak određene skupine djece korištenjem mobilnih uređaja ili Interneta (Pettalia i sur., 2013). Prijašnjih su godina adolescenti elektroničko nasilje većinom doživljavali i vršili putem elektroničke pošte, tekstualnih SMS poruka, stranica za chatanje, instant-poruka i blogova (Kowalski i Limber, 2007; Popović-Ćitić, 2009) dok danas tu funkciju velikim dijelom preuzimaju društvene mreže (Bilić, 2018).

Jedan od povoda za odabir ove teme bila je trenutna globalna situacija izazvana pandemijom COVID-19 virusa koja je iz korijena promijenila naše živote. Naime, ona nas je primorala da, više nego ikada prije, svoje fizičke kontakte i komunikaciju licem u lice, poglavito prebacimo u online virtualni svijet. Internet, društvene mreže i mediji tako su postali glavni komunikacijski kanali koji povezuju ljude sada kada su fizički kontakti smanjeni i ograničeni. S obzirom na to da su djeca i adolescenti i inače najaktivnija društvena skupina na digitalnim servisima, navedeno povećano obitavanje unutar virtualnog svijeta kod njih dodatno povećava rizik od elektroničkog nasilja. Osim toga, iako postoji velik broj inozemnih i domaćih istraživanja koja problematiziraju ovu temu, pregledom literature vidljiv je manjak istraživanja koja uspoređuju takvo nasilje uzimajući u obzir faktor ruralnosti i urbaniziranosti sredine u kojoj učenici žive i pohađaju školu. Stoga je tema ovog rada usporedba vršnjačkog elektroničkog nasilja na društvenim mrežama između učenika ruralnih i gradskih škola. Rad se sastoji od dva dijela, teorijskog

i empirijskog. Prvi dio rada obuhvaća teorijski dio u kojem se na početku ukratko govori o razdoblju adolescencije i socijalnom razvoju unutar kojeg se javljaju vršnjački odnosi. Sljedeće poglavlje odnosi se na adolescente u suvremenom digitalnom svijetu, a obuhvaća društvene mreže, razloge njihova korištenja te utjecaj koji imaju na adolescente. Nadalje, sljedeće poglavlje fokusira se na elektroničko vršnjačko nasilje, a uključuje njegovo terminološko određenje i učestalost, zatim razlike u odnosu na klasično nasilje, ali i određene specifične posebnosti. Osim toga, unutar njega problematiziraju se društvene mreže kao platforme na kojima se širi elektroničko vršnjačko nasilje te različiti oblici, uloge adolescenata, posljedice i prevencija takvog nasilja. Posljednji dio teorijskog dijela sažeto govori o općenitim razlikama između ruralnih i urbanih sredina te prikazuje prijašnja istraživanja na navedenu temu. Drugi dio rada obuhvaća empirijski dio koji prikazuje metodologiju te analizu podataka i rezultate kvantitativnog istraživanja čiji je cilj bio ispitati razlike u doživljavanju elektroničkog vršnjačkog nasilja na društvenim mrežama između adolescenata u ruralnim i gradskim školama.

2. Dinamično razdoblje adolescencije

2.1. Adolescencija i socijalni razvoj

Pojam adolescencija dolazi od latinskog izraza *adolescere*, što znači razvijati se, odnosno rasti prema zrelosti. Predstavlja veoma izazovno razdoblje između djetinjstva i odrasle dobi unutar kojeg dolazi do dinamičnih tjelesnih, emocionalnih, kognitivnih i socijalnih promjena u životu pojedinca (Lacković-Grgin, 2006). One podrazumijevaju fizičko i spolno sazrijevanje, emocionalnu ranjivost, impulzivnost te promjenu interesa, stavova, mišljenja i doživljavanja svijeta. Osim toga, češće je i izbivanje iz obiteljskog doma zbog želje za osamostaljivanjem i provođenjem vremena s vršnjacima (Vejmelka, 2012). Lebedina-Manzoni i Lotar (2011) adolescenciju definiraju „*kao važno razdoblje u životu pojedinca, ispunjeno brzim razvojnim promjenama, povećanim zahtjevima okoline, očekivanjima koje sami sebi namećemo, potrebom za zauzimanjem osobnog stava, stila ponašanja, težnji ka prepoznatljivosti, tj. identitetom.*“ (Lebedina-Manzoni i Lotar, 2011, 40). Nadalje, razdoblje adolescencije za većinu je mladih veoma zahtjevan i frustrirajući period života. S obzirom na to da ga obilježavaju „*kontradiktorne težnje, turbulencije i emocionalne ambivalencije*“, Hall (1904) ga je nazvao i razdobljem „*bure i oluje*“ (prema Lacković-Grgin, 2006, 18). Razlog toga su promjene i zahtjevi koji izazivaju osjećaj zbunjenosti, nesigurnosti, razdražljivosti te neshvaćenosti, što u konačnici rezultira sve češćim sukobima s odraslima, ali i vršnjacima (Berk, 2008).

Što se tiče duljine trajanja adolescencije, ona u današnje vrijeme traje sve duže i teško je odrediti kada završava. Osnovni uzrok toga su veće akademske mogućnosti koje produljuju trajanje školovanja, zbog čega se zadržava ovisnost o roditeljima i kasnije stječu uvjeti za samostalan život (Nikolić, 1988, prema Graovac, 2010). Najčešće se kao okvirno vrijeme trajanja adolescencije uzima period od 11. do 25., a ponekad čak i do 30. godine života. Lacković-Grgin (2006) navodi kako se taj period može podijeliti na *ranu* (od 11. do 14. godine), *srednju* (od 15. do 17. godine) i *kasnu adolescenciju* (od 18. do 25. godine). No, važno je naglasiti kako se adolescencija ne može promatrati isključivo unutar dobnih granica, već kao razvojni proces koji ima svoje psihološke osobitosti, zbog čega je za svakog pojedinca individualan. Također je važan i socijalni razvoj, odnosno društveni i kulturni kontekst (Lacković-Grgin, 2006). On obuhvaća proces stjecanja

zrelosti u socijalnim odnosima, točnije ponašanja, stavove i osobine koji se razvijaju u interakciji s društvenom okolinom (Brajša-Žganec, 2003). „*Bliski međuljudski odnosi prepoznati su kao važan element zadovoljstva svakog pojedinca i time čine temelj ljudske egzistencije. Jednako poput zraka i vode odnosi među ljudima, osobito oni bliski, poput odnosa roditelja i djeteta, odnosa prijatelja i prijatelja, odnosa partnera i partnera, čine suštinu razvoja.*“ (Hendrick i Hendrick, 2000, prema Klarin, 2006, 7). Središnji je pojam socijalnog razvoja socijalizacija koja predstavlja djelovanje društvenih uvjeta na oblikovanje ljudske osobnosti. Kroz socijalizaciju pojedinac usvaja vrijednosti, običaje i norme ponašanja kulturne zajednice u kojoj živi te tako uči kako biti dio određenog društva (Durkheim, 1907, prema Gudjons, 1994). Roditelji, škola i vršnjaci te mediji, više nego ikada prije, predstavljaju socijalizacijske faktore koji svojim utjecajima, ali i međusobnim djelovanjem, determiniraju razvoj (Klarin, 2006).

2.2. Obitelj i škola kao faktori socijalnog razvoja

Počeci socijalnog razvoja djeteta vežu se uz obitelj. Obiteljski kontekst predstavlja primarni čimbenik socijalnog razvoja u kojem se stječu prva iskustva, izgrađuju glavne osobine ličnosti, formiraju stavovi, razmišljanja i ponašanja adolescenata te uspostavljaju pravila i oblici komunikacije (Klarin, 2006). Bowlbyjeva teorija privrženosti govori kako odnosi i iskustva stečena u tom kontekstu formiraju ličnost adolescenata. Utječu na stvaranje mentalnih predodžbi o sebi i drugima te time uvjetuju kasnija ponašanja i kvalitetu samih odnosa s drugima (Bowlby, 1969, prema Klarin, 2006). Istraživanja pokazuju kako kvaliteta obiteljskih odnosa između adolescenata i roditelja posljedično utječe i na kvalitetu vršnjačkih odnosa, pri čemu pozitivni i zadovoljavajući odnosi u obitelji uvjetuju stabilne odnose s vršnjacima (Deković i Raboteg-Šarić 1997). Stoga je unutar obitelji potrebno uspostaviti osjećaj topline i prihvaćanja, jasno definirati pravila ponašanja te uspostaviti kvalitetnu međusobnu komunikaciju (Klarin, 2006). Važno je naglasiti da tijekom adolescencije roditelji prestaju biti primarni čimbenici socijalnog razvoja te tu ulogu preuzima škola, a ponajviše vršnjaci. Zbog intenzivnije interakcije s vršnjacima, roditelji strahuju da će se adolescenti prikloniti vrijednostima i ponašanjima suprotnim od kulturno prihvaćenih (Car, 2013). Kako bi se izbjegla moguća društveno neprihvatljiva ponašanja, roditelji trebaju postaviti određene granice i uspostaviti

ravnotežu između kontrole te mogućnosti eksperimentiranja i slobode, kako bi adolescenti stekli autonomiju, a ne ostali vezani uz njih (Rudan, 2000).

Osim obitelji, značajnu ulogu u razvoju socijalnih kompetencija i kulturnih normi ima i školski kontekst. On predstavlja specifično okruženje u kojem učenici, učitelji, ali i roditelji stječu različita socijalna iskustva. Škola adolescentima omogućava uspostavljanje vršnjačkih odnosa i odnosa s drugim odraslim osobama koje nisu njihovi roditelji (Klarin, 2006). Tu se ponajprije misli na učitelje koji kreiraju kontekst u kojem dolazi do različitih socijalnih interakcija između učenika (Katz i McClellan, 1999). Izgradnja odnosa između adolescenata i učitelja ovisi o prihvatanju i odbijanju, pri čemu se prihvatanje odnosi na pohvale, poticanje i iskazivanje razumijevanja prema učenikovim problemima, a odbijanje pak uključuje kažnjavanje, postavljanje nerealnih ciljeva, korištenje pogrdnih imena te zanemarivanje (Klarin, 2006). Odnos koji adolescenti ostvaruju sa svojim učiteljima utječe i na razvoj vršnjačkih odnosa (Klarin i sur., 2003). Gable (2002) navodi kako učitelj koji ima razumijevanja za djetetove potrebe i koji reagira na njegove osjećaje, predstavlja temelj za uspostavljanje odnosa s vršnjacima. Stvaranjem pozitivnog ozračja, učitelj kod učenika potiče međusobnu toleranciju, razumijevanje, partnerstvo i suradnju, kooperativnost, jednakost te uvažavanje, čime doprinosi njihovu socijalnom razvoju i razvoju socijalnih kompetencija (Prevendar, 2007).

2.3. Vršnjački odnosi u adolescenciji

Kako odrastaju, adolescenti teže većoj samostalnosti pa stoga sve više vremena provode sa svojim vršnjacima koji tako postaju najznačajniji faktor socijalnog razvoja (Padilla-Walker i Beam, 2009). S obzirom na to da interakcija s vršnjacima postaje sastavni dio svakodnevnih interpersonalnih odnosa i slobodnovremenskih aktivnosti, adolescenti se priključuju vršnjačkim grupama koje zadovoljavaju širok spektar njihovih potreba. Najčešće zadovoljavaju potrebu za druženjem, pripadanjem, intimnošću, bliskošću i uzajamnim razumijevanjem te pružaju osjećaj jednakosti, pridonose formiranju slike o sebi, omogućuju neovisnost i razvijaju suradničke sposobnosti (Klarin, 2006). Kako bi pobliže objasnili odnose među vršnjacima, Bukowski i Hozl (1989) razvili su model vršnjačkih odnosa koji se sastoji od dimenzija popularnosti i prijateljstva (prema Klarin,

2006). Dimenzija popularnosti pokazatelj je odnosa unutar grupe, a karakterizira ju prihvatanje od strane vršnjaka i jednosmjernan odnos. S obzirom na to da obuhvaća grupu vršnjaka, njome se zadovoljava potreba za pripadanjem, ovisno o tome dolazi li do prihvatanja ili odbijanja (Klarin, 2006). Prihvatanje od strane vršnjaka pozitivno utječe na samopoštovanje, društvenost i altruistične oblike ponašanja dok odbijanje izaziva osjećaj emocionalne i socijalne usamljenosti te socijalnu anksioznost (Lacković-Grgin, 2006). Osim prihvaćenosti, adolescentima je unutar vršnjačkih grupa poprilično važan i njihov status. Istraživanja su pokazala kako unutar grupe teže stjecanju visokog socijalnog statusa i dominantne pozicije moći nad drugima, pri čemu čak trećina njih radije odabire dominantan i moćan status naspram bliskog prijateljstva (Di Blasio i Salmivalli, 2009, Scholte i sur., 2007, Swearer i sur., 2006, sve prema Vejmeka, 2012). S druge strane, dimenzija prijateljstva podrazumijeva dvosmjernan, uzajaman i blizak odnos unutar dijade. Ovim odnosom pojedinac ostvaruje potrebu za bliskošću i intimnošću te razvija osjećaj odanosti i afektivnosti. Stabilan prijateljski odnos primarno je socijalno iskustvo u kojem adolescent uči suočavati se i nositi s konfliktnim situacijama, stječe emocionalnu sigurnost, izgrađuje pozitivnu sliku o sebi te razvija prosocijalne vještine. Adolescenti ostvaruju prijateljstva i pridružuju se u vršnjačke grupe na temelju sličnosti, zajedničkih interesa i razmišljanja te sukladno tome traže podršku za vlastita razmišljanja i ponašanja (Lacković-Grgin, 2006). U razdoblju adolescencije vršnjaci mogu snažno utjecati na ponašanje pojedinca te na razvoj i formiranje njegova mišljenja o svijetu, drugima i samome sebi. Osim podrške, razumijevanja, prihvatanja i prijateljstva, koji predstavljaju pozitivne segmente, vršnjačke interakcije mogu posjedovati i negativan karakter (Mackrell i Lavender, 2004, Sumter i sur., 2009, sve prema Vejmeka, 2012). Naime, kao posljedica snažne potrebe za prihvatanjem od strane vršnjaka, moguća je pojava vršnjačkog pritiska i konformizma. Do konformiranja dolazi zbog potrebe adolescenata da se uklape u određenu vršnjačku grupu i da budu što sličniji svojim vršnjacima s kojima se identificiraju. Hoće li ono imati pozitivan ili negativan utjecaj na ponašanje i vrijednosti pojedinca ovisi o specifičnim vrijednostima koje zastupaju pojedine vršnjačke grupe (Lacković-Grgin, 2006). Konformiranje je sastavni dio vršnjačkog pritiska koji može biti neposredan, pri čemu se od pojedinca izravno traži da nešto učini ili pak može biti posredan, u obliku izbjegavanja i odbacivanja onih koji ne prihvataju vrijednosti grupe. Stoga, zbog manjka samopouzdanja i straha od

odbacivanja, adolescenti često prihvaćaju zahtjeve grupe te se nerijetko priklanjaju socijalno nepoželjnim i neprihvatljivim ponašanjima (Lebedina-Manzoni i sur., 2008).

3. Adolescenti u suvremenom digitalnom svijetu

3.1. Novi digitalni mediji

U današnjem suvremenom svijetu, pod utjecajem ubrzanog razvoja tehnologije i digitalizacije, dolazi do sustavnog razvitka medija koji, uz već navedene čimbenike, zauzimaju značajnu ulogu u životima ljudi, posebice adolescenata. Osim unutar slobodnog vremena, adolescenti medije koriste kontinuirano kao način života, čime „*zapravo tehnologiju ne koriste, oni ju žive*“ (Car, 2010, 281). Kada govori o novim (digitalnim) medijima, Peruško (2011) misli na računala, pametne telefone, Internet, društvene mreže, internetske aplikacije, odnosno svaku vrstu komunikacije koja je zasnovana digitalno, računalno i mrežno. Navodi kako se zbog svoje lake dostupnosti i brzine kojom šire informacije često nazivaju „*prozorom u svijet*“ te utječu na različite aspekte društvenog i obiteljskog života (Peruško, 2011). Novi digitalni mediji adolescentima omogućuju moderne oblike komuniciranja i aktivno stvaranje sadržaja te razmjenu informacija putem raznih medijskih formata, uključujući tekst, fotografije, video i audio kanale. Navedeni novi oblici komunikacije doveli su do smanjenja interakcije i komunikacije licem u lice te ih u velikoj mjeri preselili u online virtualni prostor (Chassiakos i sur., 2016). Prema UNICEF-u (2017), društvena skupina koja je najizloženija i najaktivnija na digitalnim servisima upravo su adolescenti u dobi između 15 i 24 godine, zbog čega se i nazivaju digitalnom generacijom (Ciboci, 2014).

3.2. Društvene mreže

Društvene mreže, kao novi (digitalni) medij, pod utjecajem digitalizacije i novih suvremenih trendova, predstavljaju nezaobilazan dio ljudske svakodnevice. Dio su svakodnevne privatne i poslovne komunikacije te broje milijarde korisnika (Greenfield, 2018). Trenutno diljem svijeta društvene mreže koristi ukupno 4,2 milijarde ljudi, odnosno 53% ukupne svjetske populacije. Pri tome, svaki korisnik u prosjeku posjeduje

korisnički račun na čak 8 različitih društvenih mreža te u njihovu korištenju prosječno provodi 2 i pol sata dnevno (Datareportal, 2021). Prema podacima Eurostata (2020), 86% adolescenata u dobi od 16 do 24 godine koristi društvene mreže koje su ujedno i mjesta na Internetu na kojima provode najviše svog virtualnog vremena. Boyd i Ellison (2007) društvene mreže definiraju kao internetske usluge koje pojedincima omogućuju izradu javnog ili polujavnog profila unutar određenog sustava, zatim formiranje popisa drugih korisnika s kojima dijele vezu te pregledavanje i korištenje vlastitog popisa veza i popise veza drugih korisnika unutar sustava. Drugim riječima, društvene su mreže sve one internetske stranice koje dopuštaju društvenu interakciju i umrežavanje korisnika (O'Keeffe i Clarke-Peterson, 2011). Osim profila, prijatelja, komentara i privatnih poruka, društvene se mreže uvelike razlikuju po svojim značajkama i korisničkoj bazi. Dok neke imaju mogućnost dijeljenja fotografija ili videozapisa, druge pak imaju ugrađenu tehnologiju blogova i razmjene trenutnih poruka (Boyd i Ellison, 2007). Društvene mreže adolescentima predstavljaju svojevrsnu platformu putem koje ulaze u međusobnu komunikaciju i interakciju, čime stvaraju i održavaju prijateljstva. Omogućavaju razvoj identiteta i specifične mreže prijatelja te formiranje skupina temeljem vlastitih interesa ili pak priključivanje u već postojeće (Karal i Kokoc, 2013). Što se tiče najčešće korištenih društvenih mreža kod adolescenata, istraživanja su pokazala kako su to YouTube, Instagram, WhatsApp, Snapchat, Facebook Messenger, Facebook te Viber i Twitter u manjoj količini (Anderson i Jiang, 2018; Bilić, 2018; Poliklinika za zaštitu djece i mladih grada Zagreba, 2019). Iako je do prije nekoliko godina najpopularnija društvena mreža među mladima bio Facebook (Statista, 2021), pojavom novih virtualnih platformi došlo je do određenih promjena po pitanju popularnosti društvenih mreža kod adolescenata. Autorice Anderson i Jiang (2018) provele su istraživanje nad američkim adolescentima u dobi između 14 i 17 godina o njihovim navikama u pogledu tehnologije i društvenih mreža. Pokazalo se kako Facebook, koji je donedavno bio najdominantnija društvena mreža, gubi svoju popularnost (51%), pri čemu prevlast preuzimaju YouTube (85%), Instagram (72%) i Snapchat (69%). Navedene rezultate potvrđuje i istraživanje Poliklinike za zaštitu djece i mladih grada Zagreba (2019), provedeno na uzorku od 1772 adolescenta s ciljem ispitivanja online iskustava i mentalnog zdravlja mladih. Ono je pokazalo kako je kod adolescenata trenutno najzastupljenija društvena mreža upravo YouTube (97,7%), zatim Instagram (92,6%), WhatsApp (88,7%), Snapchat (63,2%) te

Facebook Messenger (50,6%). Što se tiče Facebooka, i u ovom istraživanju pokazalo se kako njegova popularnost pada, s obzirom na to da ga svega 0.6% adolescenata smatra omiljenom platformom na kojoj provode najviše svog online vremena (Poliklinika za zaštitu djece i mladih grada Zagreba, 2019). Nadalje, kako bi adolescenti uopće mogli aktivno koristiti društvene mreže, važno je da imaju pristup Internetu te medijima potrebnim za njihovu reprodukciju. Već spomenuto istraživanje Anderson i Jiang (2018), pokazalo je kako 95% adolescenata posjeduje ili ima pristup pametnim telefonima, a 88% (prijenosnom) računalu kod kuće. Od toga, čak 45% navodi kako je njihova mrežna aktivnost učestala te kako su na Internetu gotovo stalno. Pri tome, 44% navelo je kako su online nekoliko puta dnevno, što znači da otprilike devet od deset adolescenata nekoliko puta dnevno pristupa mreži. Što se tiče Hrvatske, rezultati su pokazali kako gotovo svi adolescenti, njih 99,5%, imaju pristup Internetu od kuće, 95,1% putem mobilnih uređaja, a 77,9% u školi. Utvrđeno je kako svaki treći adolescent Internet i društvene mreže koristi nekoliko puta dnevno, što znači da tri do pet sati svog vremena provede online, a svaki peti ih koristi stalno, odnosno više od pet sati dnevno (Poliklinika za zaštitu djece i mladih grada Zagreba, 2019).

3.3. Razlozi korištenja društvenih mreža

Posljednjih su se godina razlozi korištenja društvenih mreža i Interneta općenito, znatno promijenili. Prvotno su se one koristile radi zabave i pronalaska određenih informacija, a danas se primarno koriste radi međusobne komunikacije. Car (2010) navodi kako adolescenti većinu svog internetskog vremena provode na društvenim mrežama zato što ih mogu prilagoditi vlastitim interesima te im one omogućavaju slobodu od roditeljskog nadzora. Također, omogućuju virtualno komuniciranje s prijateljima iz realnog svijeta te uspostavljanje prijateljstava na daljinu (Greenfield, 2018). Najčešći razlozi zbog kojih adolescenti koriste društvene mreže su zabava, sklapanje i održavanje prijateljstava, dijeljenje interesa te istraživanje vlastitog identiteta. One su produžetak adolescentskih izvanmrežnih interakcija i interakcija licem u lice te predstavljaju načine na koje se adolescenti povezuju s prijateljima (Chassiakos i sur., 2016). Uz sve već navedeno, adolescenti društvene mreže koriste i kako bi došli do određenih informacija koje ih zanimaju, zatim održali komunikaciju s prijateljima i obitelji koja ne živi u blizini njih,

kako bi pratili događanja u svijetu i životu svojih prijatelja te kao pomoć u pisanju domaće zadaće i učenju (Buljan Flander i sur., 2020). Važno je spomenuti kako osim komuniciranja i dijeljenja vlastitih misli, adolescenti društvene mreže nerijetko koriste za javno iskazivanje mržnje i netolerantnosti prema drugima (Ciboci, 2014).

3.4. Utjecaj društvenih mreža

Uz ostale socijalizacijske čimbenike koji su već spomenuti, novi mediji predstavljaju važan agens socijalizacije te utječu na način komuniciranja, stvaraju viziju svijeta i života, prenose vrijednosti te oblikuju životne stilove i identitet mlade generacije (Peruško, 2011). Pri tome, autorice O'Keeffe i Clarke-Pearson (2011) naglašavaju kako taj utjecaj može biti pozitivan, ali može dovesti i do određenih rizika. S jedne strane, pozitivnim utjecajima društvenih mreža navode se socijalizacijske i komunikacijske mogućnosti putem online platforma koje adolescentima omogućuju povezanost s vršnjacima, upoznavanje i formiranje novih prijateljstava, razmjenu interesa te izloženost novim idejama. Osim toga, ističu kako one mogu razviti alate za promicanje građanskog angažmana i sudjelovanja u zajednici, unapređuju individualnu i kolektivnu kreativnost, osnažuju stvaralačke potencijale te razvijaju toleranciju kroz sudjelovanje u online diskusijama (O'Keeffe i Clarke-Pearson, 2011). Uhls i sur. (2017) dodaju kako stvaraju prostor koji je pogodan za unapređivanje vještina povezanih s razvojem identiteta, kao što su samootkrivanje i samoprezentacija. S druge strane, zbog količine vremena koje adolescenti provode na društvenim mrežama i Internetu općenito, njihovo korištenje može negativno utjecati na adolescentski razvoj. Najvećim opasnostima korištenja društvenih mreža navode se dječja pornografija, internetsko seksualno iskorištavanje djece (Chassiakos i sur., 2016) te ovisnost o Internetu, problem krađe identiteta i lažno predstavljanje (Kušić, 2010). Nikodem i sur. (2015) među negativne utjecaje društvenih mreža ubrajaju i slabljenje socijalnih vještina zbog prevelikog broja informacija, mogućnost pojave depresije i nasilnog ponašanja te nesposobnost odvajanja stvarnog i virtualnog svijeta (prema Kunić i sur., 2017). Također, negativnim utjecajima smatra se i pristup neprimjerenim sadržajima, nerazumijevanje vlastite i nepoštivanje tuđe online privatnosti, ali i antisocijalna ponašanja i neprihvatljivi grupni utjecaji (O'Keeffe i Clarke-Pearson, 2011). Uza sve navedeno, rastućom negativnom posljedicom navodi se

iskazivanje i doživljavanje vršnjačkog elektroničkog nasilja na društvenim mrežama (Ciboci, 2014).

4. Elektroničko vršnjačko nasilje

4.1. Nasilje među vršnjacima

Kao što je ranije spomenuto, adolescenti s vršnjacima provode većinu svog vremena te u interakciji s njima formiraju nove i intenzivne međusobne odnose koji su najčešće veoma emocionalno nabijeni. Upravo takvi odnosi predstavljaju plodno tlo za nastanak sukoba, ali sve češće i nasilja, stoga na početku valja razgraničiti pojmove sukoba i nasilja. Sukobi među vršnjacima definiraju se kao „*oblik socijalne razmjene u kojoj dolazi do otvorenog i uzajamnog suprotstavljanja zbog nepovoljnih ciljeva, mišljenja, stavova, potreba, pristupa, vrijednosti ili problema u komunikaciji, a u kombinaciji s pokušajima kontrole*“ (Fisher, 2000, Petrović, 2009, sve prema Bilić, 2018, 32). Vršnjački sukobi predstavljaju neizostavan dio odrastanja jer se tijekom njih suprotstavljaju vlastita stajališta i ideje, što dovodi do kognitivnog, emocionalnog i socijalnog razvoja. No, ukoliko se sukobi ne razrješavaju na konstruktivan način, oni mogu rezultirati nasiljem (Bilić, 2018). Olweus (1998) međuvršnjačko nasilje definira kao „*izloženost namjerno negativnom, ponavljanom djelovanju od strane jednog ili više učenika, nerazmjerne stvarne ili percipirane snage, zbog kojeg dijete trpi tjelesnu i/ili emocionalnu štetu, a nemoćno je da se odupre*“ (prema Bilić i sur., 2012, 266). Temeljne značajke vršnjačkog nasilja uključuju svjesno i tendenciozno ponašanje koje za cilj ima povredu ili nanošenje fizičke, socijalne ili emocionalne štete, zatim segment sustavnog ponavljanja te nesrazmjer fizičke, psihološke, intelektualne i/ili socijalne moći između počinitelja i žrtve (Olweus, 1998, prema Bilić, 2018). Važno je naglasiti kako vršnjačko nasilje posjeduje gradacijski karakter, odnosno ako se konstantno i često javlja, može prerasti u zlostavljanje. Jurman i Zenzerović Šloser (2014) navode kako je vršnjačko zlostavljanje aktivnost koja se opetovano izražava i koja ima dugi vijek trajanja, a ukoliko se manifestira nekoliko puta tjedno, tada se govori o zlostavljanju. Što se tiče načina iskazivanja vršnjačkog nasilja, oni mogu biti direktni ili indirektni. Indirektni načini uključuju ismijavanje, vrijeđanje,

udaranje ili ucjenjivanje, a direktni odbacivanje, izdvajanje iz društva, tračanje ili manipuliranje (Garrett, 2003). Bilić (2018) dvjema fundamentalnim vrstama vršnjačkog nasilja smatra klasično i elektroničko nasilje. Uzimajući u obzir navedenu podjelu, klasično vršnjačko nasilje obuhvaća fizičko, verbalno, emocionalno (relacijsko), seksualno, ekonomsko i kulturno nasilje dok elektroničko ima sposobnost njihova objedinjavanja (osim fizičkog), a ispoljava se putem Interneta, društvenih mreža, mobilnih uređaja itd. (Bilić, 2018).

4.2. Terminološko određenje i učestalost elektroničkog vršnjačkog nasilja

Pod utjecajem suvremenih tehnologija i novih medija, ponajprije Interneta, društvenih mreža i pametnih telefona, među adolescentima je sve učestalije elektroničko nasilje. Osim termina „*elektroničko nasilje*“, postoji još nekoliko izraza koji se koriste kao njegovi sinonimi, a to su virtualno nasilje, cyberbullying, nasilje putem Interneta, online nasilje, e-nasilje, elektronički bullying i sl. (Ciboci, 2014). Bez obzira na termin koji se koristi, ono se uvijek manifestira korištenjem određene vrste tehnologije, bilo to računalo, tablet, mobilni uređaj, online kamera u stvarnom vremenu ili bilo koji drugi elektronički uređaj (Ciboci, 2014). Što se tiče pojmovnog određenja elektroničkog vršnjačkog nasilja, autori ga uglavnom definiraju na jednak način, a razlike su vidljive tek u pojedinim elementima koji se spominju. Pa tako O'Keeffe i Clacke-Pearson (2011) ističu kako ono označava namjerno korištenje digitalnih medija u svrhu prenošenja lažnih, neugodnih ili neprijateljskih informacija o nekoj osobi. Belsey (2012) ga pak definira kao „*svaku zlonamjernu i ponovljenu uporabu informacijskih i komunikacijskih tehnologija kako bi se nekome nanijela šteta*“ (prema Bilić i sur., 2012, 301). Slično tome, Willard (2007) navodi kako ono obuhvaća „*slanje ili objavljivanje štetnog materijala ili sudjelovanje u drugim oblicima društvene agresije korištenjem Interneta ili drugih digitalnih tehnologija*“ (Willard, 2007, 265). Sakellarios i sur. (2012) su to dodatno specificirali i naveli kako ono obuhvaća sustavno slanje poruka putem Interneta ili mobilnih uređaja s ciljem povrjeđivanja, uznemiravanja, nanošenja štete ili ugrožavanja pojedinca na bilo koji način, pri čemu se on ne uspijeva obraniti od takvog djelovanja. Na tragu toga, Pettalia i sur. (2013) cyberbullyingom smatraju svaku vrstu komunikacije kojom dijete

biva napadnuto od strane drugog djeteta ili pak određene skupine djece korištenjem mobilnih uređaja ili Interneta.

Promatrajući učestalost elektroničkog vršnjačkog nasilja kod inozemnih istraživanja u posljednjih nekoliko godina, vidljivo je kako se stope izloženosti adolescenata kreću između 10% i 40%. Istraživanje Wölfer i sur. (2014) na uzorku od 593 adolescenata u dobi između 11 i 17 godina pokazalo je kako 10% svih ispitanika doživljava elektroničko vršnjačko nasilje, pri čemu se najčešćim oblicima ističu socijalna isključenost, verbalno uznemiravanje i krađa identiteta. Nadalje, istraživanje Machimbarrena i Garaigordobila (2018) nad 1993 adolescenata petih i šestih razreda OŠ pokazalo je da su 13,4% adolescenata žrtve, 0,7% nasilnici, 3,1% i žrtve i nasilnici, a 25,6% tek puki promatrači. Kao i u prethodnom istraživanju, verbalna agresija i uznemiravajuće poruke pokazale su se najčešće ispoljavanjem oblikom elektroničkog vršnjačkog nasilja. Landstedt i Persson (2014) ispitali su 1214 adolescenata između 13 i 16 godina, pri čemu se pokazalo kako 17,2% adolescenata trpi elektroničko vršnjačko nasilje. U odnosu na navedena istraživanja, rezultati Aboujaoude i sur. (2015) pokazali su značajniji postotak djece i adolescenata koji bivaju žrtvama elektroničkog vršnjačkog nasilja, a koji iznosi čak 40%. Što se tiče istraživanja provedenih u Hrvatskoj, stope izloženosti elektroničkom vršnjačkom nasilju kreću se između 4,9% i 55,3%. Istraživanje Pregrada i sur. (2010), na uzorku od 5215 adolescenata u dobi od 10 do 15 godina pokazalo je kako ukupno 4,9% adolescenata doživljava neki oblik elektroničkog nasilja 2-3 puta mjesečno i češće, njih 29% doživljava ga 1-2 puta mjesečno, a 66,2% nikada ga nije doživjelo. Vejmelka i sur. (2017) proveli su istraživanje na uzorku od 358 adolescenata u dobi od 17 godina. Rezultati su pokazali kako 11,7% ispitanika doživljava elektroničko nasilje, a njih 11,5% vrši isto. Od ukupnog uzorka, 27,5% njih i doživljava i vrši elektroničko nasilje, a manje od polovice ispitanika, točnije njih 49,3% ne sudjeluje u elektroničkom nasilju niti na jedan način. Nadalje, istraživanje Poliklinike za zaštitu djece i mladih grada Zagreba i Hrabrog telefona (2013), provedeno na uzorku od 1489 ispitanika u dobi od 11 do 18 godina pokazalo je kako 44,4% adolescenata doživljava elektroničko nasilje na Facebooku, 29,7% je u ulozi nasilnika, a 25,9% adolescenata i vrši i doživljava elektroničko nasilje. Najveća stopa vidljiva je u istraživanju Buljan Flander i sur. (2015) koje je uključivalo 208 adolescenata u dobi između 14 i 18 godina, pri čemu se pokazalo kako 55,3% njih doživljava, a 30,3% vrši nasilje putem Interneta. Kod ukupnog broja

onih koji ga doživljavaju, najčešće je slanje uvredljivih poruka i komentara, širenje laži te poticanje drugih na mržnju spram njih.

4.3. Strukturalne distinkcije klasičnog i elektroničkog vršnjačkog nasilja

Iako su klasičnom i elektroničkom nasilju zajednički fenomeni ponavljanja ponašanja, nanošenja štete te nesrazmjer moći, između njih postoje i određene razlike. Prva razlika očituje se s obzirom na aspekt *namjere*. Premda je kod obje vrste prisutna namjera nanošenja štete ili boli, kod klasičnog vršnjačkog nasilja ona je najčešće izravna i vidljiva dok je kod elektroničkog većinom manje vidljiva zbog neizravnih i prikrivenih oblika ponašanja (npr. anonimni napadi) (Bilić, 2018). Sljedeća razlika odnosi se na *ponavljanje* nasilja. Dok klasično vršnjačko nasilje podrazumijeva ponavljanje nasilja tijekom određenog vremena, elektroničko uključuje neprestano cirkuliranje nasilnih sadržaja. Naime, suvremene tehnologije online nasilnicima omogućuju da iz samo jednog nasilnog čina pokrenu lančanu reakciju činjenja nasilja, koje nužno ne šire samo oni osobno. Dovoljno je da nasilnik uputi jednu poruku uvredljivog ili uznemirujućeg sadržaja, pri čemu ta poruka trajno ostaje unutar virtualnog prostora i iznova povrjeđuje žrtvu svaki puta kada ju vidi (Bilić, 2018). Slonje i sur. (2012) kao primjere navode poruke, fotografije i web stranice koje nasilnici objavljuju i kreiraju, a drugi ih dijele, posjećuju te nerijetko i negativno komentiraju (prema Bilić, 2018). Nadalje, kod obje vrste vršnjačkog nasilja prisutan je *nesrazmjer moći* između nasilnika i žrtve. Kod klasičnog vršnjačkog nasilja, taj nesrazmjer označava fizičku, psihološku i socijalnu moć te popularnost nasilnika dok u virtualnom svijetu obuhvaća drugačije parametre. Vejmeka i sur. (2017) navode kako nasilnik dominantan odnos nad žrtvom uspostavlja zahvaljujući razvijenim vještinama korištenja informacijsko-komunikacijske tehnologije, odnosno informatičkoj pismenosti, ali i reguliranjem tema i poruka koje se na tim mjestima problematiziraju. Posljednja razlika vidljiva je u *nemogućnosti žrtve da se zaštiti*. Zaštita unutar cyber svijeta otežana je prvotno zbog konstantne raspoloživosti nasilja, anonimnosti počinitelja, ali i fleksibilnosti u pogledu mjesta i vremena njegova prakticiranja. To implicira nepostojanje sigurnog mjesta na koje se žrtva može skloniti (Bilić, 2018).

4.4. Specifične značajke elektroničkog vršnjačkog nasilja

Osim konceptualnih sličnosti koje elektroničko vršnjačko nasilje dijeli s klasičnim nasiljem, ono obuhvaća i specifične karakteristike koje su svojevrsne samo unutar virtualnog konteksta. Autori ističu kako se posebne značajke odnose na to što „žrtve ne mogu izbjeći nasilje, ono nije ograničeno vremenom i mjestom, informacije se brže šire i lako su dostupne, počinitelj može sakriti svoj identitet, počinitelj ne vidi reakcije žrtava ni posljedice svog ponašanja, potencijalna publika je neograničena, uloge djece u ovoj vrsti nasilja složenije su, a za žrtvu ne postoji sigurno utočište“ (Bauman, 2013, Mitchell i sur., 2007, Slonje i sur., 2012, sve prema Bilić, 2018, 46). Zabrinjavajuće je što velik broj adolescenata izabire upravo elektroničko nasilje jer im ono omogućava anonimnost i prikrivanje vlastitog identiteta putem lažnih imena, profila i stranica. Anonimnost ohrabruje nasilnike zato što smanjuje rizik od toga da budu uhvaćeni i da snose sankcije te je potrebno manje uloženog truda i energije, s obzirom na to da je „jedan klik“ dovoljan kako bi se nekome nanijela šteta. Upravo zbog odsutnosti interakcije licem u lice ne osvještava se šteta i bol koju žrtva doživljava, a posljedično smanjuje se i sam senzibilitet prema takvom ponašanju (Mandarić, 2012). Također, elektroničko vršnjačko nasilje specifično je i po tome što je žrtva uvijek dostupna. Zbog pokretljivosti digitalnih medija, kao što su mobilni uređaji, nasilno ponašanje moguće je ispoljavati na bilo kojem mjestu, u bilo koje vrijeme (Bilić, 2018). To podrazumijeva neprekinutost elektroničkog nasilja od kojeg se žrtva teško može obraniti (Willard, 2007). Pored toga, značajan problem predstavlja i neopipljiva bezgranična publika. Dok će klasičnom obliku vršnjačkog nasilja svjedočiti samo određeni broj adolescenata ograničen prostornim i vremenskim okvirom, pristup pogrđnim, ponižavajućim i neprimjerenim komentarima, fotografijama i web stranicama u virtualnom svijetu ima velik broj njih. Razlog tome je to što se informacije putem online platforma šire munjevitom brzinom i dolaze do ogromne količine korisnika bez obzira na to gdje se nalaze (Kernaghan i Elwood, 2013).

4.5. Društvene mreže kao platforme širenja elektroničkog vršnjačkog nasilja

Kao što je već ranije spomenuto, prijašnjih godina adolescenti su elektroničko nasilje većinom doživljavali i vršili putem elektroničke pošte, digitalnih poruka, tekstualnih SMS

poruka, stranica za chatanje, instant-poruka koje se šalju u stvarnom vremenu (npr. Skype), mrežnih online stranica te blogova (Kowalski i Limber, 2007; Popović-Čitić, 2009) dok u današnje vrijeme tu funkciju velikim dijelom preuzimaju društvene mreže (Bilić, 2018). Izražavanje i/ili doživljavanje elektroničkog nasilja putem društvenih mreža nerijetko obuhvaća prosljeđivanje omalovažavajućih i prijetećih poruka, vrijeđanje i korištenje pogrdnih imena, pokretanje i širenje glasina o drugima, neovlašteno otkrivanje osobnih podataka, objavljivanje neprimjerenih fotografija te izbjegavanje ili isključivanje pojedinaca tijekom online komunikacije (Upton Patton i sur., 2014). Nadalje, ono podrazumijeva i preuređivanje tuđih fotografija i njihovo virtualno prosljeđivanje kako bi se nekoga osramotilo, zatim uvjeravanje drugih da blokiraju i izbrišu pojedinca s popisa svojih prijatelja na društvenim mrežama, ali i hakiranje tuđih online profila i lozinki te slanje virusom kontaminiranih linkova i datoteka (MacEachern, 2012). Uz sve navedeno, mehanizmi elektroničkog vršnjačkog nasilja na društvenim mrežama su i grupe mržnje. Njihovi kreatori i članovi najčešće su adolescenti koji veoma okrutno kritiziraju i vrijeđaju svoje vršnjake, poznanike, učitelje, ali i slavne osobe. One se stvaraju s ciljem javnog sramoćenja i vrijeđanja, anonimnim objavljivanjem imena, prezimena, fotografija, videozapisa i privatnih podataka određenih vršnjaka ili vršnjačkih skupina. Razlikuju se ovisno o sadržaju i pojedincima na koje su usmjerene, a zajedničko im je to što su orijentirane protiv velikog broja ljudi, djevojke se većinom proziva zbog nemoralnog ponašanja, a dječake se naziva „kretenima“. Takve grupe relativno su kratkog vijeka, obiluju psovkama i seksističkim izrazima, a netolerantnost većinom iskazuju podržavatelji i članovi, naspram osnivača (Ciboci, 2014).

4.6. Klasifikacija elektroničkog vršnjačkog nasilja

Što se tiče klasifikacije elektroničkog vršnjačkog nasilja, ona se vrši s obzirom na pojavne oblike putem kojih se manifestira. Pri tome je moguće razlikovati nasilje s obzirom na način počinjenja te vrstu djelovanja, odnosno jedinstvene obrasce ponašanja u online svijetu (Bilić, 2018). Naime, prema načinu počinjenja razlikujemo izravno i neizravno elektroničko vršnjačko nasilje (Buljan Flander i sur., 2010). Izravno ili direktno elektroničko nasilje javlja se kada adolescent šalje prijeteće i uznemiravajuće poruke, fotografije i video snimke putem mobilnog uređaja, društvenih mreža, elektroničke pošte

i sl. Osim toga, obuhvaća i objavljivanje privatnih podataka, fotografija i laži o drugoj osobi te kreiranje online anketa kojima je cilj omalovažavanje žrtve. Također, podrazumijeva i lažno predstavljanje u ime nekog drugog, slanje pornografskih sadržaja, računalnih virusa te hakiranje privatnih profila i lozinki. S druge strane, neizravno elektroničko nasilje ili nasilje preko posrednika nastaje kada se žrtva napada putem neke treće osobe, koja uglavnom nije ni svjesna da sudjeluje u takvom obliku nasilja. Njega karakteriziraju situacije u kojima adolescenti zlouporabljaju tuđe korisničke račune kako bi drugim osobama, u ime žrtve, slali neprimjerene poruke. Na taj način, primatelji poruka smatraju kako ih zapravo šalje žrtva, zbog čega dolazi do društvenog isključivanja, svađa i nesuglasica. Između ostalog, nasilnici mogu kreirati i objaviti različite oglase seksualnog ili provokativnog sadržaja u žrtvino ime, čime ih dovode u neugodne i opasne situacije (Buljan Flander i sur., 2010).

Nadalje, s obzirom na vrstu djelovanja (jedinствене obrasce ponašanja nasilnika), autorica Willard (2007) među prvima je oblikovala podjelu kojom razlikuje vrijeđanje, uznemiravanje, ogovaranje i klevetanje, krađu digitalnog identiteta ili lažno predstavljanje, razotkrivanje, obmanjivanje, isključivanje te uhođenje (Willard, 2007).

- *Vrijeđanje porukama* (engl. *Flaming*) podrazumijeva žestoku raspravu između dvaju ili više vršnjaka koja uključuje razmjenu uvredljivih, grubih i vulgarnih riječi, pogrdnih imena, ali i prijetnji. Ono se može odvijati privatno između određenih pojedinaca, ali može biti i javno pred širom publikom u različitim raspravama i grupama. Najčešće je prisutno putem mobilnih uređaja, Interneta, blogova, društvenih mreža i online igrica, a za cilj ima povrijediti, omalovažavati i naškoditi pojedincu ili skupini vršnjaka (Willard, 2007). Javlja se kao posljedica različitih suprotnih mišljenja, pri čemu zbog neslaganja raste napetost te se umjesto argumentiranja stavova, žrtva napada na osobnoj razini kako bi ju se ponizilo i povrijedilo (Popović-Ćitić, 2009).
- *Elektroničko uznemiravanje* (engl. *Harassment*) predstavlja učestalo slanje uvredljivih, prijeteci i uznemirujućih poruka. Većinom se javlja u privatnoj komunikaciji putem osobnih komunikacijskih kanala kao što su SMS poruke, elektronička pošta ili razmjena tekstualnih poruka na društvenim mrežama. No, moguće je i u javnom komunikacijskom okruženju, kao što su rasprave, stranice i grupe na društvenim mrežama. Važno je naglasiti kako se elektroničko

uznemiravanje razlikuje od vrijeđanja po tome što se učestalo ponavlja i traje kroz duži vremenski period (Willard, 2007). Aspektom elektroničkog uznemiravanja smatra se i seksualno uznemiravanje koje obuhvaća dijeljenje poruka, slika i videozapisa seksualnog sadržaja, ali i ponižavajućih seksualnih komentara. Ono je najčešće kod adolescenata u dobi od 13 do 18 godina, pri čemu su žrtve većinom djevojke i mladi pripadnici LGBT zajednice (Van Royen i sur., 2015, prema Bilić, 2018).

- *Elektroničko ogovaranje i klevetanje* (engl. *Denigration*) obuhvaća širenje glasina, dezinformacija, laži i neistina o određenoj osobi kako bi se naštetilo njezinu ugledu i/ili ugrozila njezina prijateljstva s drugim ljudima. Uz to, ova kategorija obuhvaća i javno objavljivanje ili slanje digitalno izmijenjenih fotografija kako bi se stekla pogrešna slika i dojam o pojedinom vršnjaku, npr. postavljanje žrtvinog lica na seksualno eksplicitnu sliku tuđeg tijela. Ovaj oblik karakterističan je po tome što žrtva nije izravan primatelj tih poruka, već su primatelji svi drugi. Ovakvo ponašanje može se prakticirati putem privatnih komunikacijskih kanala, no nasilnik najčešće koristi javne platforme, upravo zbog široke publike (Willard, 2007).
- *Krađa digitalnog identiteta* (engl. *Impersonation*) obuhvaća lažno predstavljanje i krađu lozinki online korisničkih računa kako bi se naštetilo određenom vršnjaku ili pak povrijedio njegov ugled (Reznik, 2013, prema Bilić, 2018). Naime, do ovoga dolazi kada nasilnik kreira lažni profil žrtve ili pak koristi lozinku postojećeg korisničkog računa kako bi, u žrtvino ime, neprimjereno komunicirao s drugima. Osim toga, krađu lozinke i pristup tuđem online profilu nasilnik može iskoristiti za objavljivanje ponižavajućih ili provokativnih slika, informacija i videozapisa. Do lozinke se najčešće ne dolazi protuzakonito, već ju žrtva svojevolumno daje unutar romantične ili prijateljske veze, a uslijed prekida to se iskorištava na štetu žrtve (Popović-Ćitić, 2009; Willard, 2007).
- *Elektroničko razotkrivanje* (engl. *Outing*) zlonamjerno je i neovlašteno javno objavljivanje ili prosljeđivanje privatnih poruka, tajni i fotografija koje nisu namijenjene širokoj javnosti. Većinom se radi o neprimjerenim i eksplicitnim fotografijama ponižavajuće ili seksualne prirode te intimnim razgovorima koji obuhvaćaju povjerljive i osjetljive podatke. Objavljivanje takvih sadržaja za cilj

ima ugrožavanje reputacije, izazivanje neugodnosti i emocionalne boli (Willard, 2007). Kao i kod prethodnog oblika, i ovdje je prisutan element romantičnog ili prijateljskog odnosa u kojem vršnjaci nerijetko otkrivaju povjerljive informacije ili šalju intimne fotografije koje se nakon prekida iskorištavaju (Bilić, 2018).

- *Elektroničko obmanjivanje* (engl. *Trickery*) veoma je slično razotkrivanju, no razlika je u tome što se umjesto povjeravanja unutar prijateljskog odnosa, intimne informacije, fotografije i videozapise nastoji prikupiti kroz različite prevare, trikove i obmane. Žrtva pri tome misli kako je komunikacija privatna, a nasilnik zapravo dobivene informacije namjerava otkriti i proslijediti drugima ili ih koristiti za prijetnje i ucjene (Willard, 2007).
- *Elektroničko isključivanje* (engl. *Exclusion*) podrazumijeva namjerno i učestalo izbacivanje iz online grupa ili brisanje s popisa prijatelja na društvenim mrežama, koje adolescenti često doživljavaju pokazateljem potpunog odbijanja. Njime se odbacuje, oduzima ili uskraćuje pravo adolescenta na sudjelovanje, što kasnije negativno emocionalno utječe na njegovu potrebu za pripadanjem vršnjačkoj skupini (Willard, 2007).
- *Elektroničko uhođenje* (engl. *Cyberstalking*) označava tajno praćenje i proučavanje žrtve sa svrhom intenzivnog uznemiravanja. Obuhvaća opetovano slanje zastrašujućih i uvredljivih poruka koje uključuju prijetnje ili ucjenu zbog čega se žrtva osjeća ugroženo i nesigurno. Uhođenje i uznemiravanje oblici su elektroničkog nasilja koji se manifestiraju na slične načine, a granicu između njih moguće je prepoznati po tome što se kod uhođenja žrtva počinje bojati za vlastitu sigurnost i dobrobit (Willard, 2007).

Uzimajući u obzir spomenute oblike, istraživanja su pokazala kako je kod elektroničkog vršnjačkog nasilja najčešće prisutno elektroničko uznemiravanje, odnosno kontinuirano primanje uvredljivih poruka i komentara te elektroničko ogovaranje i klevetanje, odnosno širenje laži i neistina (Buljan Flander i sur., 2015; Poliklinika za zaštitu djece i mladih grada Zagreba, 2013). Rezultati istraživanja Poliklinike za zaštitu djece i mladih grada Zagreba i Hrabrog telefona (2013) pokazali su kako svako peto dijete (21%) više puta ili često prima uvredljive poruke i komentare na Facebooku, njih 46% to je doživjelo barem jedanput dok 9% izjavljuje kako su oni pošiljatelji takvih poruka. Povezano s time, 16% adolescenata neželjene seksualne sadržaje primilo je barem jedanput, a 4% slalo ih je

drugima. Što se tiče elektroničkog ogovaranja i klevetanja, svako četvrto dijete (26%) trpi širenje laži o sebi putem Facebooka, a 7% njih priznaje kako je to činilo drugima. U istraživanju Buljan Flander i sur. (2015), 40% adolescenata primilo je uvredljive poruke ili komentare, a 2,6% njih izjasnilo se da je to činilo drugima. Pri tome, 17,3% adolescenata doživjelo je, a 2,9% vršilo elektroničko seksualno uznemiravanje. Postotak adolescenata koji trpe širenje laži o sebi sličan je prethodnom istraživanju, a iznosi 27% dok je vršenje istog nešto manje, a čini ga 3,4% ispitanika. Osim toga, u istraživanjima se poprilično problematičnim pokazalo objavljivanje sadržaja koji šteti ugledu adolescenata (Poliklinike za zaštitu djece i mladih grada Zagreba i Hrabrog telefona, 2013) te poticanje drugih da ružno govore o određenom vršnjaku (Buljan Flander, 2015).

4.7. Specifične uloge adolescenata unutar elektroničkog vršnjačkog nasilja

4.7.1. Počinitelji

Počinitelji vršnjačkog elektroničkog nasilja adolescenti su koji osjećaju nadmoć nad drugim vršnjacima i sukladno tome smatraju kako imaju pravo uznemiravati i omalovažavati druge, naročito ukoliko se oni po nečemu ističu ili razlikuju (Notar i sur., 2013). Većinom su anonimni te mogu poznavati svoje žrtve u stvarnom svijetu ili pak mogu biti potpuni stranci. Najčešće se radi o emocionalno nestabilnim adolescentima koji su generalno nezadovoljni određenim segmentima vlastita života u kojima nailaze na neshvaćenost i neuspjeh, kao što su obiteljski odnosi i školski izazovi (Willard, 2007). Pokazalo se kako počinitelji vršnjačkog elektroničkog nasilja nerijetko imaju veoma razvijene tehnološke sposobnosti i digitalne vještine te dosta vremena provode na Internetu (Gorzig i Machackova, 2015, Li, 2007, Mitchell i sur., 2007, Willard, 2007, sve prema Bilić, 2018). Među temeljne karakteristike koje ih određuju ubraja se nedostatak empatije, nepostojanje srama i krivnje, nebriga za druge, povećana agresivnost, napadanje onih koje je lagano povrijediti, moralna odstupanja, pozitivni stavovi prema nasilju, izostanak obiteljske topline, ljubavi i podrške te slaba obiteljska povezanost i narušeni odnosi (Buljan Flander i sur., 2015; Menesini i sur., 2015, Ybarra i Mitchell, 2004, sve prema Bilić, 2018). Istraživanja vezana uz individualne karakteristike počinitelja pokazuju kako spol nije dominantan faktor činjenja vršnjačkog elektroničkog nasilja, s

obzirom na to da većina istraživanja sugerira podjednaku zastupljenost i dječaka i djevojčica (Beckman i sur., 2013, Garcia Fernandez i sur., 2015, Slonje i Smith, 2008, sve prema Strabić i Tokić Milaković, 2016). Nadalje, istraživanja obiteljskih karakteristika sugeriraju kako će adolescenti koji s roditeljima ne ostvaruju kvalitetne odnose i komunikaciju više biti skloni postati počiniteljima. Pri tome, značajnu ulogu imaju i određeni odgojni stilovi. Naime, pretjerano kažnjavanje i popustljivost, kao odlike autoritarnog i permisivnog roditeljskog stila, predstavljaju indikatore češćeg činjenja elektroničkog vršnjačkog nasilja kod adolescenata (Floros i sur., 2013). Uz navedeno, pokazatelj bivanja počiniteljem u elektroničkom vršnjačkom nasilju jest i neadekvatan i slab roditeljski nadzor aktivnosti adolescenata na Internetu (You i sur., 2014). Što se tiče motivacije za vršenje elektroničkog nasilja, pokazalo se kako adolescenti mogu biti interno i eksterno motivirani. Unutarnja motiviranost najčešće se temelji na emocionalnim stanjima počinitelja, koja mogu biti potaknuta vlastitim iskustvom doživljenog nasilja ili pak osjećajem zadovoljstva. Većinom obuhvaćaju želju za osvetom, ljubomoru, dosadu, zabavu, izazivanje reakcije, zaštitu samoga sebe od budućih mogućih napada te ostvarivanje odobrenja ili pažnje. S druge strane, vanjski motivi za činjenje elektroničkog vršnjačkog nasilja najčešće su pojedina specifična obilježja žrtve, čest izostanak posljedica i sankcija te izbjegavanje bliskog kontakta sa žrtvom (Varjas i sur., 2010).

4.7.2. Pomoćnici počinitelja

Uz same počinitelje, usko se veže i skupina vršnjaka koja ne inicira nasilne oblike ponašanja, no u njima itekako participira. Riječ je o (online) pomoćnicima koji se priključuju počiniteljima te im aktivno ili pasivno daju podršku u činjenju nasilja (Bilić, 2018). Aktivno pomaganje uključuje izravno poticanje nasilnog ponašanja, pisanje omalovažavajućih komentara, prosljeđivanje nepoželjnih poruka te neprimjerenih fotografija i videozapisa. Na taj način podupiru nasilne aktivnosti počinitelja, čime ih održavaju i dalje šire te još više produbljuju patnju žrtava (Bilić, 2018). S druge strane, pasivno pomaganje karakteristično je za vršnjake koji uživaju u gledanju nasilja i koji ga doživljavaju kao predstavu. Oni se ne uključuju izravno, ali odobravaju i podupiru počinitelja davanjem pozitivnih povratnih informacija čime ga potiču da se nastavi

nasilno ponašati (Thornberg i Jungert, 2013). Sve u svemu, obje vrste pomagača slijede i ohrabruju počinitelja elektroničkog nasilja, pri čemu ne pomažu žrtvi i ne poduzimaju ništa kako bi se ono zaustavilo ili spriječilo (Willard, 2007). Najčešći razlozi zbog kojih vršnjaci postaju pomoćnicima u elektroničkom vršnjačkom nasilju su: averzija prema žrtvi, prisan odnos s počiniteljem, vršnjački pritisak, odsustvo moralnih vrijednosti i pozitivni stavovi prema nasilju (Bilić, 2018). Osim toga, potaknuti su popularnošću nasilnika, tendencijom prijenosa vlastitih nesigurnosti na druge, potrebnom za prihvaćanjem od strane drugih vršnjaka te nedostatkom empatije (Salmivalli, 2010). U kontekstu vršnjačkih odnosa, posebno je zabrinjavajuć čimbenik vršnjačkog pritiska i pripadajući strah od odbacivanja. Uslijed toga, vršnjaci se nasilnicima priklanjaju kako bi bili prihvaćeni, kako bi ostvarili određeni status i kako bi zaštitili sami sebe, odnosno kako ne bi i sami postali žrtvama (Bilić, 2018).

4.7.3. Žrtve

Bilić (2018) navodi kako su žrtve oni pojedinci kojima su narušena osnovna prava i dobrobit, pod utjecajem agresivnog, zlonamjernog i opetovanog nasilnog ponašanja. Žrtve elektroničkog vršnjačkog nasilja adolescenti su koje drugi vršnjaci zlostavljaju jer posjeduju određene karakteristike koje ih razlikuju od drugih (Notar i sur., 2013). Često korištenje informacijsko-komunikacijske tehnologije, Interneta i društvenih mreža povećava rizik doživljavanja elektroničkog vršnjačkog nasilja i bivanja žrtvom (Sampasa-Kanyinga i Hamilton, 2015). Uzimajući u obzir individualne značajke adolescenata, oni kao i kod klasičnog vršnjačkog nasilja, i u elektroničkom mogu postati žrtvama zbog svog fizičkog izgleda. Fizički će se izgled pri tome odnositi na određene nedostatke, specifične fizičke značajke i posebnosti, a najčešće su to tjelesna težina, seksualna orijentacija te stil odijevanja (Cassidy i sur., 2009). Pri tome, djevojčice su uvredljivim komentarima na Internetu podložne većinom zbog tjelesne težine i građe te odjeće i šminke koju koriste, a dječaci zbog feminiziranog ponašanja, osobina, stila odijevanja i općenito fizičkog izgleda zbog čega se naglasak stavlja na njihovu seksualnu orijentaciju i mišićnatost (Berne i sur., 2014). Osim toga, rizičnom skupinom smatraju se i djeca s teškoćama. Istraživanja pokazuju kako su djeca s ADHD-om, poremećajima iz autističnog spektra te djeca s teškoćama u učenju češće žrtve elektroničkog nasilja

(Eden i sur., 2013, Good i Fang, 2015, sve prema Strabić i Tokić Milaković, 2016). Također, adolescenti koji iz bilo kojeg razloga osjećaju i pokazuju određenu dozu anksioznosti ili depresivnosti, isto imaju predispozicije da budu žrtve. Naime, nasilnici na njih gledaju kao na lake mete zato što smatraju kako se zbog svog stanja ne mogu zauzeti za sebe, što pretpostavlja da se neće ni odupirati nasilju, a niti uzvratiti (Auslander i sur., 2015). Promatrajući obiteljske čimbenike, adolescent može postati žrtvom elektroničkog nasilja zbog nekvalitetnih odnosa i komunikacije s roditeljima, neprihvatanja, osjećaja bezvrijednosti zbog nesigurne privrženosti itd. Navedeni čimbenici smanjuju samopouzdanje, povećavaju usamljenost i nepovjerenje te otežavaju odnose s vršnjacima zbog čega je moguća pojava elektroničkog nasilja (Finkelhor i sur., 2007, prema Bilić, 2018). Osim neadekvatnih odnosa, pretjerana povezanost i zaštita roditelja (prvenstveno majki) te permisivni roditeljski stil odgoja, otežavaju razvoj samostalnosti, samopouzdanja i socijalnih odnosa s vršnjacima što isto povećava rizik od elektroničkog nasilja (Barboza i sur., 2009). U odnosu na spol, postoje istraživanja koja pokazuju kako postoji statistički značajna povezanost između spola i doživljavanja elektroničkog vršnjačkog nasilja. Neki autori pri tome smatraju kako su dječaci češće u ulozi žrtve (Deniz, 2015; Erdur-Baker, 2010), a drugi pak da su to djevojčice (Buljan Flander i sur., 2015; Dilmac, 2009; Dujmić i sur., 2019; Kowalski i Limber, 2007; Ronis i Slaunwhite, 2017). S druge strane, postoji određeni broj autora koji ne pronalaze povezanost između spola i viktimizacije pa tako navode da dječaci i djevojčice podjednako bivaju žrtvama (Del Rey i sur., 2012; Pregrad i sur., 2010; Reić Ercegovac, 2016; Tokunaga, 2010). Između ostalog, neki autori navode kako se uloga žrtve veže i uz ostvarivanje nižeg školskog uspjeha (Buljan Flander i sur., 2015; Twyman i sur., 2010). Buljan Flander i sur. (2015) svojim su istraživanjem pokazali kako je niži školski uspjeh povezan s učestalošću doživljavanja elektroničkog vršnjačkog nasilja, ali ne i s činjenjem istog.

4.7.4. Branitelji žrtava

Bez obzira na to što većina vršnjaka elektroničko nasilje percipira lošim, malen broj njih pokušava ga zaustaviti. Oni koji ipak odluče aktivno djelovati ukazuju na neprimjerena ponašanja, pružaju pomoć i emocionalnu potporu žrtvi te nastoje demotivirati i zaustaviti

počinitelje, a naziva ih se (online) braniteljima (Bilić, 2018). Pomoć koju branitelji pružaju uključuje upozoravanje na neistinitost onoga što nasilnici pišu i/ili objavljuju, ali i prijavljivanje nasilja. Branitelji prijavljivanjem mogu zastrašiti počinitelje kako bi oni prestali s nasilnim ponašanjem ili pak kako bi ohrabрили žrtvu da ih i sama prijavi (Willard, 2007). Nadalje, podrškom koju daju mogu smanjiti negativne posljedice elektroničkog nasilja na žrtvu te svojim primjerom potaknuti i druge da se aktiviraju i pomognu (Salmivalli, 2010). Uzimajući u obzir navedeno, opseg braniteljskih aktivnosti može se podijeliti na pomaganje žrtvi (davanje pomoći, tješjenje), neizravnu obranu (traženje pomoći od drugih prijavljivanjem nasilja) te izravnu obranu (direktno suprotstavljanje počinitelju) (Rock i Bird, 2012, prema Bilić, 2018). Novije istraživanje koje su provele Olenik-Shemesh i sur. (2015) na uzorku od 1094 ispitanika u dobi od 9 do 18 godina pokazuje kako se najčešće koristi pružanje pomoći žrtvi kroz tješjenje i ohrabrivanje (35,6%) dok je traženje pomoći od drugih i prijavljivanje nasilja odrasloj osobi veoma rijetko (svega 9%). Što se tiče individualnih osobina branitelja, najčešće ih karakteriziraju veća razina empatije, moralnost, tolerancija, samoučinkovitost, osjećaj osobne odgovornosti i negativni stavovi prema nasilju. Branitelji, za razliku od počinitelja, njihovih pomoćnika, ali i promatrača, bolje prepoznaju i percipiraju osjećaje žrtve, mogu se postaviti u „njihovu kožu“ pa su stoga i više spremni pomoći (Bilić, 2018). Obiteljski faktori koji determiniraju braniteljsku ulogu kvalitetna su obiteljska interakcija, otvorena komunikacija, sigurna privrženost i prihvaćanje te socijalna i emocionalna podrška (Olenik-Shemesh i sur., 2015). Što se tiče spola, pokazalo se kako je značajan prediktor braniteljske uloge zato što adolescentice češće brane žrtvu (60,6%), za razliku od adolescenata (39,4%) koji nerijetko podržavaju nasilnika. No, u slučajevima kada su dječaci u ulozi branitelja, oni se većinom direktno suprotstavljaju počiniteljima dok djevojčice neizravno pomažu i tješe žrtve (Olenik-Shemesh i sur., 2015).

4.7.5. Promatrači

Uz sve do sada navedene uloge, promatrači su najbrojnija skupina vršnjaka koja ne sudjeluje u elektroničkom nasilju niti na strani počinitelja, niti na strani žrtve, već su emocionalno odvojeni i ravnodušni prema nasilju (Bilić, 2018). Iako su svjesni činjenice da je nasilje pogrešno, većina njih najčešće bira upravo ovu ulogu jer smatraju da je to

najbolje za njih, odnosno da ih nitko neće povratno napasti, neće pretrpjeti nikakve neugodnosti i neće se nikome zamjeriti. Uloga promatrača izrazito je problematična jer bez obzira na to što nije prisutno priklanjanje počiniteljima, nasilju su svjedočili, a da se pri tome ne poduzima ništa kako bi ga se zaustavilo. Promatrači često smatraju kako su izravnim nečinjenjem nasilja lišeni odgovornosti i krivnje, no suprotno tome, može ih se promatrati kao svojevrzne suučesnike (Bilić, 2018). Njihovo ponašanje može uvelike oblikovati iskustvo žrtve, ali i ponašanje počinitelja (Olenik-Shemesh i sur., 2015). Naime, s obzirom na to da je u elektroničkom nasilju počiniteljima veoma važna publika koju imaju, pasivna uloga promatrača zapravo ih potiče da i dalje vrše elektroničko nasilje jer nereagiranje doživljavaju kao podršku i smatraju kako ih nitko neće zaustaviti (Bilić, 2018). U odnosu na ostale oblike nasilja, promatrači u virtualnom svijetu najbrojnija su skupina koja je u stalnom porastu, a razlog tome fizička je udaljenost i anonimnost koja smanjuje osjećaj osobne odgovornosti (Olenik-Shemesh i sur., 2015). Najčešći razlozi zbog kojih adolescenti ne interveniraju su strah da će i sami postati žrtve, zatim da će ih vršnjaci ismijavati, odbaciti i nazivati „cinkarošima“ te zato što često nemaju dovoljno znanja o tome kako reagirati i pomoći žrtvi (Barhight i sur., 2013). Nerijetko razlog može biti i difuzija odgovornosti koja se javlja kada svatko očekuje da će netko drugi reagirati i pomoći, a što je više onih koji svjedoče nasilju, to je manja vjerojatnost da će netko intervenirati (Olenik-Shemesh i sur., 2015). Nadalje, nereagiranje može ovisiti i o određenim moralnim, individualnim i obiteljskim obilježjima. Pokazalo se kako promatrači često imaju manje samopouzdanja, nižu socijalnu samoučinkovitost, veću sklonost izbjegavanju rješavanja problema, nedostatak osobne odgovornosti te nižu moralnu osjetljivost (Thornberg i Jungert, 2013). Što se tiče obiteljskih čimbenika, kao i kod ostalih već spomenutih uloga, i uloga promatrača ovisi o kvaliteti obiteljskih interakcija, zadovoljstvu životom općenito i razinom prihvaćanja od strane majke (Bilić, 2018). S obzirom na spol, adolescenti su češće u ulozi pasivnih promatrača, zato što su adolescentice sklonije pomoći žrtvama (braniteljice) (Pozzoli i Gini, 2012, Werth i sur., 2015, sve prema Bilić, 2018).

4.8. Posljedice vršnjačkog elektroničkog nasilja

Participiranje u vršnjačkom nasilju predstavlja negativne i nepoželjne situacije u životu adolescenata, a ukoliko ono pri tome obuhvaća kognitivno, biološko i socijalno ranjive pojedince, može rezultirati veoma štetnim posljedicama. Ovisno o vremenu njegova pojavljivanja, jačini, prevalenciji i unutarnjem proživljavanju, kod svakog pojedinca ono izaziva individualne i subjektivne osjećaje. Bez obzira na koji način u nasilju sudjeluju, u posebno rizičnu skupinu spadaju adolescenti koji su po svojoj prirodi ranjiviji od drugih zbog čega kod njih može doći do ozbiljnih negativnih posljedica (Swearer i Hymel, 2015). Elektroničko vršnjačko nasilje, kao i klasično, ostavlja određene emocionalne i psihosocijalne štetne posljedice na adolescente. Te negativne posljedice utječu na dobrobit i ponašanje pojedinca, a mogu se očitovati u obliku kratkoročnih ili pak dugoročnih stanja. Kratkoročne posljedice prisutne su za vrijeme doživljavanja te kratko nakon proživljenog nasilja, a dugoročne traju duži vremenski period te su prisutne i u odrasloj dobi (Bilić i sur., 2012). Vršnjačko elektroničko nasilje, naspram klasičnog, na adolescenta može ostaviti snažnije i traumatičnije posljedice zato što nije vezano uz određeno vrijeme i mjesto, već se može pojaviti bilo kada, a uz to ima neograničenu publiku te je prisutno stalno ponovno proživljavanje nasilja zbog sadržaja koji ostaju trajno pohranjeni na Internetu (Willard, 2005). Spomenute kratkoročne i dugoročne negativne posljedice obuhvaćaju stanja koja se odražavaju na fizičko i mentalno zdravlje, socijalne odnose i funkcioniranje u školskom kontekstu. Kao najčešće kratkoročne negativne posljedice vršnjačkog elektroničkog nasilja navode se niska razina samopoštovanja i samopouzdanja, pojačani strahovi, frustracije, tjeskoba, ljutnja i bijes. Osim toga, moguća je i pojava nasilja prema drugima, odnosno obrnuta viktimizacija u kojoj žrtve postaju nasilnici (Kowalski i Limber, 2007; Patchin i Hinduja, 2006). Iako se elektroničko vršnjačko nasilje događa izvan školskog konteksta, pokazalo se kako utječe i na slabiji školski uspjeh te izbjegavanje škole (Buljan Flander i sur., 2015; Twyman i sur., 2010; Willard, 2005). Između ostalog, moguće su i neke psihosomatske posljedice, kao što su glavobolja, bolovi u trbuhu, ubrzan rad srca, loš apetit, poteškoće sa spavanjem itd. (Vejmelka i sur., 2017). Što se tiče dugoročnih negativnih posljedica, tu kao najčešće valja istaknuti depresiju i anksioznost. Kod adolescenata koji su na bilo koji način uključeni u elektroničko vršnjačko nasilje, pogotovo kod žrtava, češće se javlja depresija i depresivna stanja (Mitchell i sur., 2007, prema Bilić, 2018). Uz depresiju, veoma česta posljedica je i anksioznost koja može biti prisutna i u kasnijim razdobljima života

(Sourander i sur., 2007, prema Bilić, 2018). Također, kod pojedinih adolescenata može doći do ekstremnih i veoma problematičnih negativnih posljedica kojima oni direktno vrše štetu sami sebi, a riječ je o samoozljeđivanju i suicidu (Claes i sur., 2015, prema Bilić, 2018; Patchin i Hinduja, 2006; Willard, 2005).

4.9. *Prevenција elektroničkog vršnjačkog nasilja*

U prevenciji elektroničkog vršnjačkog nasilja značajnu ulogu imaju roditelji, učitelji i škola općenito te sami vršnjaci, pri čemu svi zajedno stvaraju uvjete koji smanjuju postojeće nasilje te potiču nenasilne oblike ponašanja (Bilić, 2018). Buljan Flander i sur. (2010) na temelju ranije provedenih istraživanja vezanih uz prevenciju i suzbijanje elektroničkog vršnjačkog nasilja, navode četiri faktora koja su važna u smanjivanju i zaustavljanju nasilja. Prvi faktor uključuje *podizanje svijesti* o prisutnosti problema elektroničkog nasilja, s obzirom na to da uslijed negiranja nije moguće ni rješavanje. Ističu kako je prvenstveno potrebno otkloniti stavove koji na nasilje gledaju kao na normalan dio odrastanja, šalu ili pak čimbenik izgradnje karaktera. Podizanje svijesti o problemu elektroničkog nasilja potrebno je kod roditelja, učitelja te među samim vršnjacima, a postiže se edukacijama i radionicama (Buljan Flander i sur., 2010). Sljedeći faktor odnosi se na stvaranje jasnih *školskih pravila* koja promiču nultu stopu tolerancije na nasilje te određuju posljedice nasilnih ponašanja. Vezano uz pravila, država donošenjem strogih zakona za počinitelje elektroničkog nasilja može postaviti temelje i poslati ozbiljno upozorenje o posljedicama koje pojedince čekaju ukoliko se nasilno ponašaju (Ciboci, 2014). Između ostalog, uz navedene faktore važan je i *nadzor* u korištenju Interneta i društvenih mreža koji u školi trebaju provoditi učitelji i stručni suradnici, a kod kuće roditelji (Buljan Flander i sur., 2010). Posljednji faktor koji autori navode su *preventivni programi suzbijanja elektroničkog vršnjačkog nasilja*. Oni bi se primarno trebali temeljiti na razvijanju vrijednosti dobrote i poštovanja unutar vršnjačkih odnosa, zatim jačati empatiju i vještine rješavanja problema te upozoravati na neprimjerena ponašanja (Buljan Flander i sur., 2010; Willard, 2005). Kako bi programi prevencije bili uspješni, posebnu pažnju valja posvetiti edukaciji učitelja, odnosno njihovom kontinuiranom profesionalnom usavršavanju u navedenom području. Ono je

nužno za stjecanje cjelovite slike elektroničkog vršnjačkog nasilja i njegovih posljedica, ali i prepoznavanja te primjerenog reagiranja (Buljan Flander i sur., 2010).

Nadalje, velik broj adolescenata nije svjestan mogućih negativnih posljedica koje elektroničko nasilje izaziva kod drugih vršnjaka te nemaju razvijene mehanizme zaštite i borbe protiv takvog nasilja. Stoga, kako bi ih razumjeli i znali se samostalno zaštititi, Ciboci (2014) važnim čimbenikom prevencije elektroničkog vršnjačkog nasilja ističe i razvoj medijske pismenosti. Miočić i Perinić (2014) ističu kako se medijska pismenost u današnjem društvu odnosi na sposobnost korištenja računala, društvenih mreža i Interneta, pri čemu je potrebno kritičko sagledavanje i stvaranje primjerenih sadržaja te prepoznavanje njegovih mogućnosti i ograničenja. Povezano s time, Willard (2005) navodi kako se prevencija treba temeljiti na osnaživanju adolescenata kako da samostalno zaustave i primjereno odgovore na nasilje kojem svjedoče ili koje doživljavaju. Ono uključuje i posjedovanje znanja o tome kada, kako i od koga potražiti pomoć te kome prijaviti elektroničko vršnjačko nasilje. Osim toga, osnaživanje je moguće promatrati i u okviru razvoja socijalnih vještina koje uključuju povećanje empatije, etičko donošenje odluka i vještine rješavanja sukoba (Willard, 2005). Takvo osnaživanje, osim što utječe na smanjenje pojave vršnjačkog nasilja, potiče adolescente da aktivno pomažu žrtvama putem vršnjačkih skupina za podršku (Salmivalli, 2010). Članovi takvih skupina najčešće su adolescenti branitelji čiji djelokrug aktivnosti obuhvaća preventivno djelovanje (aktivnosti i igre preventivnog karaktera), djelovanje tijekom nasilja (zaustavljanje počinitelja i pomoć žrtvi) te reaktivno djelovanje kada se nasilje već dogodilo (tješjenje, slušanje i savjetovanje, medijacija) (Thompson i Smith, 2012, prema Bilić, 2018). Ovakve aktivnosti mogu uključivati i stvaranje grupa podrške na društvenim mrežama u kojima adolescenti dijele iskustva i međusobno si pomažu (Ciboci, 2014). Osim osnaživanja samih adolescenata, neophodno je i educiranje roditelja. Ciboci (2014) ističe kako roditelji ne uspijevaju popratiti brze promjene u digitalnom svijetu, zbog čega često nisu svjesni svih opasnosti koje prijete njihovoj djeci. Nerijetko se zbog toga osjećaju nesigurno, pa niti ne pokreću razgovor o primjerenom i ispravnom korištenju (Buljan Flander i sur., 2010). Pored edukacije roditelja o novim informacijsko-komunikacijskim tehnologijama, njihovim mogućnostima i opasnostima, važan je i sam odnos s djetetom. Livingstone i sur. (2011) pokazali su kako je kod adolescenata koji su žrtve elektroničkog vršnjačkog nasilja češće prisutan manjak roditeljske uključenosti i potpore. Stoga bi

roditelje trebalo poticati da kvalitetno provode vrijeme sa svojom djecom, da razgovaraju s njima o problemima internetskog nasilja te stvore odnos povjerenja i podrške u kojem dijete slobodno može podijeliti svoje probleme i očekivati oslonac. Također je potrebno i ograničavanje vremena korištenja, ali i primjeren nadzor nad aktivnostima na Internetu i društvenim mrežama (Buljan Flander i sur., 2010; Livingstone i sur., 2011; Willard, 2005).

5. Pregled dosadašnjih istraživanja elektroničkog vršnjačkog nasilja između adolescenata urbanih i ruralnih sredina

Prema Strategiji ruralnog razvoja za razdoblje 2008. – 2013. godine, razlikovanje ruralnih i urbanih područja u Republici Hrvatskoj temelji se na teritorijalnoj podjeli (prema Miljenović i sur., 2016). Time se manje administrativne jedinice (općine) smatraju ruralnim, a veće (gradovi) urbanim sredinama. Što se tiče razlika između ruralnih i urbanih sredina, one uključuju stupanj infrastrukturne i ekonomske razvijenosti, mogućnost zapošljavanja, kvalitetu međuljudskih odnosa, odnose stanovnika prema zajednici u kojoj žive te percipirani status pojedinog područja u okruženju. Pri tome, ruralne sredine obilježava slaba ekonomska i infrastrukturna razvijenost, manje mogućnosti zapošljavanja, ali i prisnije međusobne veze i odnosi između stanovnika, niži troškovi života te veći ekološki standardi. S druge strane, urbane sredine karakterizira razvoj i unapređivanje gradske infrastrukture te veći dijapazon mogućnosti i prilika, ali i slabija međuljudska povezanost (Auh, 2005, Vogt i sur., 2003, sve prema Miljenović i sur., 2016). Ovisno o sociodemografskoj sredini u kojoj žive, postoje određene razlike između adolescenata iz urbanih i ruralnih područja, pri čemu će se za potrebe ovog rada izdvojiti razlike u navikama korištenja Interneta i društvenih mreža te doživljavanja elektroničkog nasilja. Inozemno istraživanje Ronis i Slaunwhite (2017), provedeno nad 289 adolescenata u dobi od 16 do 19 godina, pokazalo je kako većina adolescenata ima pristup mobilnom uređaju koji je povezan s Internetom i putem kojeg imaju pristup društvenim mrežama. Od ukupnog uzorka, većina mladih je izjavila kako su bili maltretirani putem Interneta, pri čemu je to bilo češće kod adolescentica iz urbane sredine

(64%). Ispitanici su naveli kako se elektroničko nasilje najčešće događalo putem Facebooka (69,5%), Twittera (35,1%) i Snapchata (32,4%). Također, rezultati su sugerirali kako su kod adolescenata i adolescentica iz ruralnih sredina potrebne kvalitetne i ciljane sposobnosti rješavanja problema. Točnije, usmjeravanje i pomoć da identificiraju i prošire mreže pojedinaca kojima se mogu obratiti ukoliko svjedoče ili doživljavaju elektroničko nasilje. Podučavanje u cilju bivanja aktivne podrške, a ne pasivnih promatrača, pokazalo se kao pozitivan utjecaj koji djeluje na smanjenje nasilja i ublažava njegov učinak (Ronis i Slaunwhite, 2017). Nadalje, Dujmić i sur. (2019) proveli su domaće istraživanje na uzorku od 1295 učenika šestog, sedmog i osmog razreda s područja Brodsko-posavske županije u dobi od 12 do 14 godina. Pokazalo se kako većina ispitanika (87,9%) komunicira putem Interneta i društvenih mreža, a znatno veći postotak korištenja je prisutan kod adolescenata iz urbanih sredina. Rezultati su pokazali kako roditelji ispitanika koji žive u gradu više upozoravaju djecu o opasnostima na Internetu te kako se zaštititi (73,6%). Većina ispitanika, u jednom svom posjetu Internetu, provodi po sat vremena u druženju i razgovoru s drugima, pri čemu su adolescenti iz urbanih sredina skloniji tome. Također, utvrđeno je kako adolescenti iz urbanih sredina češće vrše, ali i doživljavaju elektroničko nasilje, pri čemu djevojčice u većoj mjeri bivaju žrtvama. Najčešće se radi o situacijama u kojima netko o njima piše neistinu ili objavljuje njihove tajne, postavlja njihove slike na Internet i negativno ih komentira te se predstavlja kao oni ili piše drugima u njihovo ime. Osim toga, češće primaju uznemirujuće i prijeteće poruke te pornografski ili seksualni sadržaj putem mobilnih uređaja (Dujmić i sur., 2019). Nikčević-Milković i Jerković (2016) pak navode kako je za adolescente iz urbane sredine karakteristično elektroničko nasilje temeljeno na zanemarivanju i vrijeđanju bez direktne namjere. Takav oblik elektroničkog nasilja uključuje ogovaranje putem online društvenih mreža i korištenje uvredljivih riječi i neprimjerenog rječnika. Iako adolescenti pri tome nemaju namjeru povrijediti i uznemiriti druge vršnjake, oni to čine jer ne percipiraju da je to zapravo nasilje, s obzirom na to da ne uočavaju direktne posljedice svog ponašanja. Naspram urbanih, autorice navode kako u ruralnim sredinama adolescenti prakticiraju direktne oblike elektroničkog nasilja kojima se nastoji povrijediti ili uznemiriti drugog pojedinca. Ističu kako u takvim sredinama adolescenti obično češće prijete, objavljuju ružne stvari i laži o drugima te su podložniji stvaranju i uključivanju u različite ankete i grupe kojima se nekoga vrijeđa (Nikčević-Milković i Jerković, 2016). Što se tiče

prijavljivanja elektroničkog nasilja, Dujmić i sur. (2019) navode kako 86,1% ispitanika smatra da se neugodnosti i prijetnje trebaju prijaviti dok njih 13,9%, većinom dječaci iz urbanih sredina, smatra kako se takva ponašanja ne bi trebala prijavljivati. Najčešći odgovor na pitanje kome treba prijaviti elektroničko nasilje, bili su roditelji (38,4%) i učitelji (27,2%) i to kod adolescenata iz ruralnih sredina. Zabrinjavajuća činjenica je to što 26,4% ispitanika iz urbane sredine i 17,4% ispitanika iz ruralne sredine ne zna kome bi se obratila i prijavila elektroničko nasilje (Dujmić i sur., 2019).

6. Metodologija empirijskog istraživanja

6.1. Određenje predmeta istraživanja

U današnjem suvremenom društvu neminovno je kako adolescenti sve više vremena provode u virtualnom svijetu, pri čemu nije moguće zanemariti digitalni kontekst unutar kojeg odrastaju i razvijaju se (Car, 2010; Chassiakos i sur., 2016; Ciboci, 2014; Anderson i Jiang, 2018; Poliklinika za zaštitu djece i mladih grada Zagreba, 2019). Društvene mreže tako postaju primarna sredstva komunikacije kroz koje oni ostvaruju svoje socijalne odnose, zadovoljavaju vlastite interese i grade identitet (Karal i Kokoc, 2013; Car, 2010; Greenfield, 2018; Chassiakos i sur., 2016; Buljan Flander i sur., 2020; Uhls i sur., 2017). S obzirom na to da su najzastupljenija populacija unutar virtualnog okruženja, u isto vrijeme su i najizloženiji raznim negativnom utjecajima, među kojima se rastućim problemom ističe elektroničko vršnjačko nasilje na društvenim mrežama (Ciboci, 2014; Bilić, 2018; O'Keeffe i Clacke-Pearson, 2011). Do danas su provedena brojna inozemna (Wölfer i sur., 2014; Machimbarrena i Garaigordobil, 2018; Landstedt i Persson, 2014; Aboujaoude i sur., 2015; Berne i sur., 2014; Kowalski i Limber, 2007; Patchin i Hinduja, 2006; Olenik-Shemesh i sur., 2015; Varjas i sur., 2010) i domaća istraživanja na temu elektroničkog nasilja među vršnjacima (Pregrada i sur., 2010; Vejmelka i sur., 2017; Poliklinike za zaštitu djece i mladih grada Zagreba, 2013; Buljan Flander i sur., 2015). Pregledom literature moguće je uočiti manjak domaćih istraživanja koja ispituju zastupljenost elektroničkog vršnjačkog nasilja na društvenim mrežama uzimajući u obzir

faktor ruralnosti i urbaniziranosti područja u kojem adolescenti žive. Manjak ovakvih istraživanja, kao i već spomenuti utjecaj pandemije COVID-19 virusa na način komunikacije među ljudima, bili su povod za istraživanje koje će biti prikazano u nastavku. Istraživanje je jednokratno, komparativno, mezoistraživanje kvantitativnog karaktera (Mužić, 2004).

6.2. Problem istraživanja

Problem ovog istraživanja odnosi se na ispitivanje zastupljenosti elektroničkog vršnjačkog nasilja na društvenim mrežama između adolescenata u ruralnim i gradskim školama.

6.3. Cilj istraživanja

Cilj istraživanja je ispitati, utvrditi i usporediti doživljavanje elektroničkog vršnjačkog nasilja na društvenim mrežama između adolescenata u ruralnim i gradskim školama s obzirom na spol, školski uspjeh, učestalost korištenja društvenih mreža, oblike u kojima se takvo nasilje najčešće manifestira te društvene mreže na kojima je najzastupljenije.

6.4. Zadatak istraživanja

Zadatak ovog istraživanja je utvrditi sudjeluju li u elektroničkom vršnjačkom nasilju na društvenim mrežama u većoj mjeri učenici ruralnih ili gradskih škola, odnosno postoje li razlike u doživljavanju elektroničkog nasilja s obzirom na mjesto u kojem učenici žive. Istraživanjem se teži ustanoviti postoje li razlike u doživljavanju elektroničkog vršnjačkog nasilja na društvenim mrežama između učenika iz ruralnih i gradskih škola, ovisno o spolu, školskom uspjehu, količini vremena provedenog na društvenim mrežama, oblicima prakticiranih nasilnih ponašanja te društvenim mrežama na kojima se najčešće nasilnički ponašaju.

6.5. Hipoteze

Iz navedenog cilja istraživanja oblikovane su sljedeće hipoteze:

- **H1** Pretpostavlja se da djevojčice češće doživljavaju elektroničko vršnjačko nasilje na društvenim mrežama.
- **H2** Pretpostavlja se da učenici koji ostvaruju niži školski uspjeh češće doživljavaju elektroničko vršnjačko nasilje na društvenim mrežama.
- **H3** Pretpostavlja se da učenici koji provode više vremena na društvenim mrežama češće doživljavaju elektroničko vršnjačko nasilje na društvenim mrežama.
- **H4** Pretpostavlja se da je najzastupljeniji oblik elektroničkog vršnjačkog nasilja na društvenim mrežama slanje uvredljivih poruka ili komentara.
- **H5** Pretpostavlja se da je elektroničko vršnjačko nasilje najzastupljenije na društvenoj mreži Instagram.
- **H6** Pretpostavlja se da postoji statistički značajna razlika u doživljavanju elektroničkog vršnjačkog nasilja na društvenim mrežama između učenika ruralnih i gradskih škola s obzirom na spol.
- **H7** Pretpostavlja se da ne postoji statistički značajna razlika u doživljavanju elektroničkog vršnjačkog nasilja na društvenim mrežama između učenika ruralnih i gradskih škola s obzirom na školski uspjeh.
- **H8** Pretpostavlja se da postoji statistički značajna razlika u doživljavanju elektroničkog vršnjačkog nasilja na društvenim mrežama između učenika ruralnih i gradskih škola s obzirom na količinu provedenog vremena na društvenim mrežama.
- **H9** Pretpostavlja se da ne postoji statistički značajna razlika u doživljavanju elektroničkog vršnjačkog nasilja na društvenim mrežama između učenika ruralnih i gradskih škola s obzirom na najčešće prakticirani oblik nasilnog ponašanja.
- **H10** Pretpostavlja se da ne postoji statistički značajna razlika u doživljavanju elektroničkog vršnjačkog nasilja na društvenim mrežama između učenika ruralnih i gradskih škola s obzirom na vrstu društvene mreže na kojoj se ono najčešće javlja.

6.6. Uzorak istraživanja

U ovom istraživanju koristila se neprobabilistička vrsta uzorka, odnosno prigodni namjerni uzorak kojim su se obuhvatiti učenici 8. razreda iz ukupno šest osnovnih škola, po tri s područja grada Zagreba i po tri s područja Krapinsko-zagorske županije. Ukupan broj učenika koji je sudjelovao u istraživanju jest 215, od čega 111 (52%) dječaka i 104 (48%) djevojčice. Što se tiče sredine iz koje učenici dolaze, 127 (59%) djece dolazi iz urbanog (gradskog), a 88 (41%) iz ruralnog (seoskog) područja. Nadalje, promatrajući opći školski uspjeh na kraju prošle školske godine, većina učenika, njih 111 (52%) ostvarilo je odličan uspjeh, zatim 79 (37%) vrlo dobar, 24 (11%) dobar, a samo je 1 učenik prošao s dovoljnim uspjehom. Važno je naglasiti kako navedeni uzorak nije moguće generalizirati na cijelu Hrvatsku, s obzirom na to da postoje razlike po pitanju dominantne školske kulture između regija u Republici Hrvatskoj. To pokazuje istraživanje Spajić-Vrkaš i sur. (2015) kojim je bilo obuhvaćeno pet dimenzija školske kulture, a to su suvremena demokratska škola, egalitarna škola (škola prava i odgovornosti), tradicionalistička škola (škola usmjerena na njegovanje identiteta), responsivna škola („škola-skrbnik“) te autoritarna ili „kažnjenička“ škola. S obzirom na regionalnu pripadnost, škole se diferenciraju u četiri dimenzije, pri čemu je izuzetak dimenzija responsivnosti u kojoj nisu potvrđene statistički značajne razlike. Pokazalo se kako su u školama zagrebačke regije sve dimenzije zatupljene u prosjeku u jednakoj mjeri, jedino su demokratska obilježja bila statistički više prisutna u školama slavonsko-baranjske regije. Nadalje, kod škola slavonsko-baranjske regije najviše je prisutna dimenzija autoritarnosti, a najmanje egalitarnosti, dok je kod škola dalmatinske regije situacija obrnuta. Dimenzija tradicionalizma je pak statistički najviše prisutna kod škola središnje Hrvatske (Lika, Banovina), a najmanje kod škola sjeverozapadne Hrvatske (Zagorje, Međimurje) (Spajić-Vrkaš i sur, 2015). Navedene različite dominantne kulture u određenim regijama uvjetuju ponašanja, vrijednosti i stavove učenika, stoga na temelju ispitivanog uzorka u ovom istraživanju nije moguće donositi zaključke za područje cijele Hrvatske.

6.7. Metoda prikupljanja podataka i instrument istraživanja

Metoda koja se koristila za prikupljanje podataka u ovom istraživanju je neposredno anketiranje. „*Anketiranje je postupak u kojem anketirani pismeno odgovaraju na pitanja koja se odnose na činjenice koje su im poznate ili na pitanja u svezi s njihovim osobnim mišljenjem.*“ (Mužić, 2004). S obzirom da je anketa instrument anketiranja, u provedbi ovog istraživanja koristio se anketni upitnik (Prilog 1.) podijeljen u dva dijela. Na samom početku anketnog upitnika naveden je uvodni tekst u kojem je objašnjen cilj istraživanja te je napomenuto kako će se dobiveni rezultati koristiti isključivo za potrebe diplomskog rada. Osim toga, naglašeno je kako je ispunjavanje ankete u potpunosti anonimno i dobrovoljno te je unaprijed izražena zahvala ispitanicima na sudjelovanju. Nakon uvodnog dijela, slijedi prvi dio anketnog upitnika koji obuhvaća kratki ***Upitnik općih podataka***, izrađen samostalno i posebno za ovu svrhu. On se sastoji od ukupno 5 pitanja zatvorenog tipa, a uključuje sociodemografska obilježja (spol, područje u kojem učenik/ca pohađa školu i školski uspjeh) te podatke o količini dnevno provedenog vremena na društvenim mrežama i najčešće korištenoj društvenoj mreži. Nadalje, drugi dio anketnog upitnika obuhvaća Skalu doživljavanja elektroničkog nasilja te samostalno osmišljeno pitanje kojim se ispituje jesu li učenici doživjeli elektroničko vršnjačko nasilje na različitim društvenim mrežama. Društvene mreže koje su obuhvaćene tim pitanjem su Facebook, Instagram, WhatsApp, Viber, Facebook Messenger, Twitter, Snapchat i YouTube, a format odgovaranja je u dihotomnom obliku, pri čemu ispitanici odgovaraju s DA ili NE.

Skala doživljavanja elektroničkog nasilja (engl. Cyber Victim Scale) predstavlja prilagodbu izvornog upitnika autora Kwana i Škorića (2013). U istraživanju koje su proveli navedeni autori ova skala koristi se u kombinaciji sa Skalom činjenja elektroničkog nasilja (eng. *Cyber Bullying Scale*), no za potrebe ovog istraživanja ona je isključena. Dok izvorni upitnik obuhvaća ukupno 18 identičnih čestica za svaki dio, modifikacija koja će se koristiti u ovom istraživanju sastoji se od 12 čestica kojima se ispituje samo doživljavanje. Također, izvorni anketni upitnik primarno je usmjeren na uključenost u elektroničko vršnjačko nasilje na društvenoj mreži Facebook, a prilagođeni upitnik ispituje njegovo doživljavanje na društvenim mrežama općenito. Što se tiče formata odgovaranja, u izvornom upitniku ponuđeni su odgovori: nikada, jednom, 2-3 puta, 5-7 puta, 8-10 puta te više od 10 puta, a u modificiranoj verziji ispitanici svoje doživljavanje procjenjuju na Likertovoj skali od 5 stupnjeva: 1-nikad, 2-jednom, 3-

nekoliko puta, 4-često i 5-uvijek. Zadatak ispitanika je da na navedenoj Likertovoj skali procijene jesu li i koliko često doživjeli određena ponašanja koja se smatraju elektroničkim nasiljem. Ukupni dobiveni rezultat skale doživljavanja elektroničkog vršnjačkog nasilja određuje se kao zbroj odgovora ispitanika na svakoj pojedinoj čestici.

6.8. Način obrade i prikazivanja podataka

Prije obrade podataka u svrhu provjere hipoteza provjereni su normaliteti distribucija te odabrani statistički postupci, parametrijski ili neparametrijski, ovisno o normalitetima distribucija. Normaliteti distribucija provjereni su Kolmogorov-Smirnov testom te su izračunati deskriptivni pokazatelji. Za provjeru hipoteza koristio se neparametrijski Mann Whitney U test za testiranje razlika između dvije nezavisne skupine, Freedmanov test za testiranje razlike između više nezavisnih skupina, Wilcoxonov test za testiranje razlike između dva zavisna mjerenja, McNemarov test za testiranje razlike između proporcija te Spearmanov koeficijent korelacije za računanje povezanosti među varijablama. Nadalje, rezultati dobiveni anketnim upitnicima najprije su prikazani skupno, unutar tablica s detaljnim objašnjenjima, pri čemu su se koristili postotci. Također, u okviru postavljenih kategorija (spol, školski uspjeh, korištenje društvenih mreža, najčešći oblici i društvene mreže na kojima se prakticiraju), doživljavanje elektroničkog vršnjačkog nasilja na društvenim mrežama analiziralo se pojedinačno za učenike iz ruralnih i gradskih škola. Na kraju, s obzirom na cilj istraživanja i postavljene hipoteze, usporedilo se doživljavanje elektroničkog vršnjačkog nasilja na društvenim mrežama između učenika ruralnih i gradskih škola te ispitalo postojanje statistički značajnih razlika unutar već spomenutih kategorija.

Za obrađivanje podataka dobivenih unutar istraživanja koristio se statistički program za računalnu obradu podataka (SPSS).

6.9. Postupak provedbe istraživanja

Istraživanje je provedeno u ukupno šest osnovnih škola s područja Krapinsko-zagorske županije i Grada Zagreba tijekom mjeseca svibnja 2021. godine. Kao što je već navedeno,

sudionici istraživanja bili su učenici osmih razreda osnovne škole, a koristilo se neposredno anketiranje u pisanom obliku, direktno u razrednom odjelu. Prije provedbe istraživanja, na e-mail škola u obje sredine poslani su upiti o voljnosti sudjelovanja u navedenom istraživanju. S obzirom da zbog trenutne COVID pandemije vanjskim osobama nije bio dozvoljen ulazak u školu i kontakt s učenicima, u dogovoru s pedagoginjama i pedagozima škola, koje su bile voljne sudjelovati, dogovoreno je vrijeme dostavljanja isprintanih anketnih upitnika, koje su onda oni podijelili učenicima i s njima proveli istraživanje. Nakon provedbe istraživanja u razrednim odjelima, ponovno je dogovoren susret u kojem su anketni upitnici povratno preuzeti natrag. S obzirom na to da su u istraživanju sudjelovali učenici 8. razreda koji su stariji od 14 godina, za njihovo sudjelovanje u pravilu nije potrebno tražiti suglasnost roditelja. Naime, oni su samostalno, prije provedbe istraživanja, a nakon danih uputa, odlučili žele li ili ne u njemu sudjelovati. Prije početka popunjavanja anketnih upitnika svi učenici bili su usmeno upoznati s ciljem i svrhom istraživanja te već spomenutim općim uputama koje su i pismeno navedene na samim upitnicima. Učenicima je za ispunjavanje anketnih upitnika u prosjeku trebalo oko 5 minuta.

7. Prikaz rezultata istraživanja

Poglavlje u kojem se prikazuju dobiveni rezultati organizirano je u skladu s postavljenim hipotezama. Prije odgovora na postavljane probleme istraživanja temeljem istraživačkih hipoteza, provjerena su deskriptivna obilježja varijabli te normaliteti distribucija zavisnih varijabli u svrhu određivanja najprikladnije obrade podataka.

7.1. Deskriptivna obilježja varijabli i normaliteti distribucija

Varijable su prikazane na ukupnom uzorku, ali također i podijeljeno prema gradskom i ruralnom području. U Tablici 1. prikazani su udjeli odgovora po pojedinačnim pitanjima vezanima uz demografska obilježja te korištenje društvenih mreža.

Tablica 1.

Udjeli odgovora za pojedina pitanja demografije i korištenja društvenih mreža

		Svi (%)	Gradsko(%)	Ruralno(%)
1.1.Spol	žensko	48.4	52.8	42.0
	muško	51.6	47.2	58.0
1.3.Školski uspjeh	dovoljan	0.5	0.0	1.1
	dobar	11.2	3.1	22.7
	vrlo dobar	36.7	30.7	45.5
	odličan	51.6	66.1	30.7
1.4.Učestalost korištenja društvenih mreža	manje od sat vremena dnevno	8.4	7.1	10.2
	sat do dva dnevno	41.4	39.4	44.3
	tri do pet sati dnevno	40.9	43.3	37.5
	više od pet sati dnevno	9.3	10.2	8.0
1.5.Najčešće korištene društvene mreže	a) Facebook	9.8	7.1	13.6
	b) Instagram	53.0	55.1	50.0
	c) WhatsApp	49.3	50.4	47.7
	d) Viber	19.5	27.6	8.0
	e) Facebook Messenger	5.6	3.1	9.1
	f) Twitter	2.8	3.1	2.3
	g) Snapchat	54.4	49.6	61.4
	h) YouTube	54.9	57.5	51.1
	i) Neku drugu? Ako da, navedi koju:	18.6	22.8	12.5
	Discord	2.8	2.4	3.4
	Reddit	0.5	0.8	9.1
	Tik Tok	14.0	17.3	0.0
	Twitch	0.5	0.8	0.0
	Wattpad	0.5	0.8	0.0
	j) Ne koristim društvene mreže	0.0	0.0	0.0
2.2.Doživljeno vršnjačko nasilje na društvenim mrežama	Facebook	12.1	8.7	17.0
	Instagram	36.7	39.4	33.0
	WhatsApp	22.8	21.3	25.0
	Viber	11.6	17.3	3.4

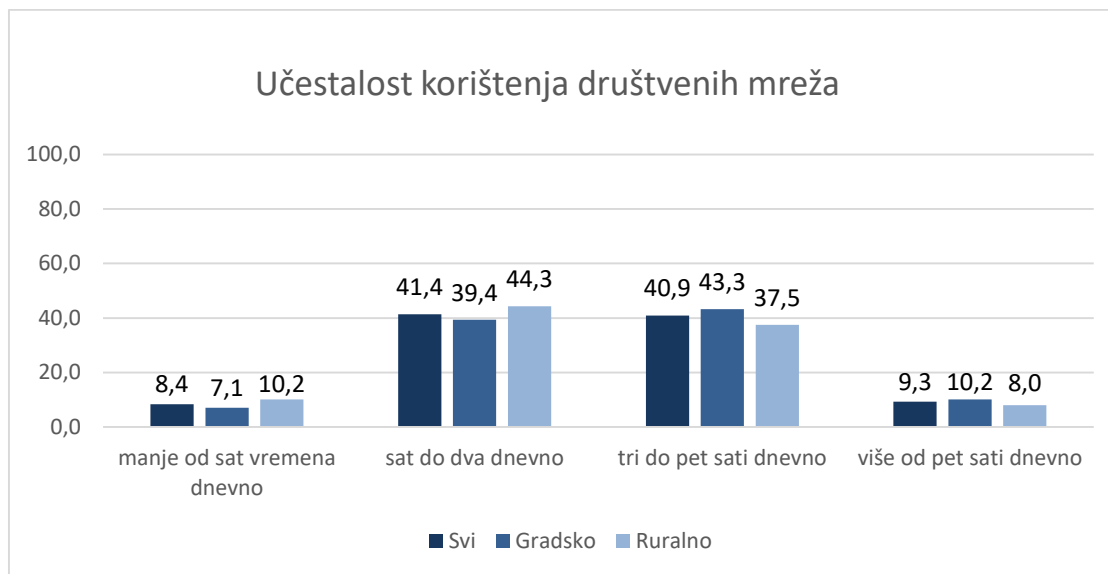
Facebook Messenger	5.6	2.4	10.2
Twitter	3.3	4.7	1.1
Snapchat	19.1	19.7	18.2
YouTube	4.2	6.3	1.1
Ostale mreže	1.9	1.6	2.3
Discord	0.5	0.0	1.1
TikTok	0.9	0.8	1.1
Reddit	0.5	0.8	0.0

Rezultati u Tablici 1. pokazuju da u totalu ima podjednako djevojčica (48%) i dječaka (52%) u uzorku, no da je nešto više djevojčica (53%) u gradskom te nešto više dječaka (58%) u ruralnom uzorku. Što se tiče školskog uspjeha, u ukupnom uzorku najviše je odličnih (52%) učenika, no tome doprinosi znatno veći broj odličnih učenika u gradskom području (66%) dok ih je u ruralnom području svega 31%. U ruralnom području ima najviše vrlo dobrih učenika (46%) dok ih je u gradskom 31%. Osim toga, 11% učenika s dobrim uspjehom prvenstveno je dosegnuto radi 23% onih s takvim uspjehom u ruralnom području. U gradovima ih ima svega 3%. Iz ovoga bi se dalo zaključiti da su u urbanoj sredini ispitanog uzorka prisutni učenici s višim prosječnim ocjenama nego u ruralnoj sredini.

Vezano uz učestalost korištenja društvenih mreža, pokazalo se da učenici većinom društvene mreže koriste sat do dva ili tri do pet sati dnevno (oboje po 41% učenika). Što se tiče ruralnog uzorka, utvrđeno je kako učenici društvene mreže češće koriste sat do dva dnevno (44%), nego tri do pet sati (38%) dok u gradskoj češće koriste tri do pet sati dnevno (43%), nego jedan do dva sata (39%). U ukupnom uzorku podjednak udio djece koristi društvene mreže manje od sat vremena (8%) i više od pet sati dnevno (9%). Pri tome, podatci su dosta slični za obje sredine, a jedina razlika je u tome što je u gradskoj sredini češće korištenje društvenih mreža više od pet sati dok je u ruralnoj češće korištenje manje od sat vremena dnevno (oboje po 10%). Iz ovoga je vidljivo kako je korištenje društvenih mreža u prosjeku ipak nešto češće u urbanom nego u ruralnom području, a kako bi to bilo jasnije, isto je prikazano i na grafikonu koji slijedi (Slika 1.).

Slika 1.

Grafički prikaz učestalosti korištenja društvenih mreža ovisno o sredini

Nadalje, u jednom od pitanja učenike se pitalo koju društvenu mrežu koriste najčešće. Iako je u anketnom upitniku na početku pitanja bilo navedeno da označe (zaokruže) samo jedan odgovor, odnosno samo jednu društvenu mrežu, većina učenika označila je više njih. Mogući razlozi za davanjem većeg broja odgovora mogu biti nedovoljno naglašeno i specificirano pitanje od strane istraživačice, zatim brzopletosti i nerazumijevanje pitanja od strane učenika ili pak činjenica da učenici podjednako koriste veći broj ponuđenih društvenih mreža te iz tog razloga nisu u mogućnosti izdvojiti samo jednu. U konačnici, bez obzira na to što su neki učenici poštivali jedninu i označili samo jedan odgovor, a neki više njih, u prikazu rezultata i analizi u obzir su uzeti svi ponuđeni odgovori na navedenom pitanju. Tako, naime, najveći udio od oko polovice učenika koristi YouTube (55% u totalu, 58% gradsko i 51% ruralno područje), Snapchat (54% u totalu, 50% gradsko i 61% ruralno područje), Instagram (53% u totalu, 55% gradsko i 50% ruralno područje) i WhatsApp (49% u totalu, 50% gradsko i 48% ruralno područje). Oko 1/5 ih koristi Viber, 14% Tik Tok i 10% Facebook dok ostale mreže koristi manje od 7% učenika ispitanog uzorka.

Osim što nas je zanimalo koju društvenu mrežu učenici općenito najčešće koriste, zanimalo nas je i jesu li na pojedinim mrežama doživjeli elektroničko vršnjačko nasilje. Tu se pokazalo da se ono najviše, i to kod oko 1/3 učenika, doživljavalo na Instagramu, zatim 23% kazuje da je to bilo na WhatsAppu, 19% na Snapchatu te po 12% na

Facebooku i Viberu. Ostale se mreže u ovom kontekstu rjeđe pojavljuju. U Tablici 2. prikazani su udjeli učenika koji daju odgovore o učestalosti različitih tipova vršnjačkog elektroničkog nasilja koje su doživjeli na društvenim mrežama.

Tablica 2.

Udjeli odgovora o učestalosti različitih oblika vršnjačkog elektroničkog nasilja

OBLICI ELEKTRONIČKOG VRŠNJAČKOG NASILJA				
	Učestalost	Svi (%)	Gradsko(%)	Ruralno(%)
Pisali uvredljive poruke ili komentare.	Nikad	49.8	48.0	52.3
	Jednom	19.5	19.7	19.3
	Nekoliko puta	26.0	26.8	25.0
	Često	3.3	3.9	2.3
	Uvijek	1.4	1.6	1.1
Širili glasine i laži o meni.	Nikad	55.8	56.7	54.5
	Jednom	16.7	15.7	18.2
	Nekoliko puta	22.3	22.8	21.6
	Često	3.3	2.4	4.5
	Uvijek	1.9	2.4	1.1
Slali neželjeni seksualni sadržaj.	Nikad	74.9	73.2	77.3
	Jednom	9.3	11.0	6.8
	Nekoliko puta	11.6	11.8	11.4
	Često	3.7	3.1	4.5
	Uvijek	0.5	0.8	0.0
Vrijeđali me i ismijavali.	Nikad	56.3	57.5	54.5
	Jednom	23.7	22.8	25.0
	Nekoliko puta	14.0	15.0	12.5
	Često	4.2	2.4	6.8
	Uvijek	1.9	2.4	1.1
Provalili na moj korisnički račun i slali uvredljive poruke drugima.	Nikad	87.9	89.0	86.4
	Jednom	9.8	8.7	11.4
	Nekoliko puta	1.9	1.6	2.3
	Često	0.0	0.0	0.0
	Uvijek	0.5	0.8	0.0
Javno objavili moje tajne.	Nikad	91.2	88.2	95.5
	Jednom	5.6	7.1	3.4
	Nekoliko puta	2.3	3.1	1.1
	Često	0.9	1.6	0.0
	Uvijek	0.0	0.0	0.0
	Nikad	70.7	68.5	73.9

Javno objavili moje sramotne fotografije ili videozapise.	Jednom	14.9	14.2	15.9
	Nekoliko puta	10.7	11.8	9.1
	Često	2.8	3.9	0.0
	Uvijek	0.9	1.6	1.1
Prijevarama me potaknuli da podijelim s njima svoje tajne, privatne informacije, fotografije i videozapise koje su kasnije javno objavili.	Nikad	91.6	91.3	92.0
	Jednom	6.5	6.3	6.8
	Nekoliko puta	1.4	1.6	1.1
	Često	0.5	0.8	0.0
	Uvijek	0.0	0.0	0.0
Namjerno me izbacili iz online grupa ili uklonili s popisa prijatelja na društvenim mrežama.	Nikad	61.4	54.3	71.6
	Jednom	19.5	25.2	11.4
	Nekoliko puta	14.4	15.7	12.5
	Često	3.3	3.1	3.4
	Uvijek	1.4	1.6	1.1
Slali prijeteće i uznemirujuće poruke.	Nikad	71.6	66.9	78.4
	Jednom	17.2	22.0	10.2
	Nekoliko puta	6.5	6.3	6.8
	Često	3.7	3.9	3.4
	Uvijek	0.9	0.8	1.1
Pratili moju aktivnost na društvenim mrežama zbog čega sam se bojao/la za vlastitu sigurnost.	Nikad	91.2	89.0	94.3
	Jednom	5.6	7.1	3.4
	Nekoliko puta	1.9	1.6	2.3
	Često	1.4	2.4	0.0
	Uvijek	0.0	0.0	0.0
Kreirali grupe na društvenim mrežama kako bi me ismijavali i vrijeđali.	Nikad	88.8	88.2	89.8
	Jednom	8.8	10.2	6.8
	Nekoliko puta	0.9	0.8	1.1
	Često	0.5	0.8	0.0
	Uvijek	0.9	0.0	2.3

Rezultati u gornjoj tablici pokazuju kako se u kategoriji „*uvijek*“ najčešće (u oko 1.5-2% slučajeva) pojavljuju sljedeći oblici nasilja: „*vrijeđali me i ismijavali, širili glasine i laži o meni, pisali uvredljive poruke ili komentare te namjerno me izbacili iz online grupa ili uklonili s popisa prijatelja na društvenim mrežama*“. Isti oblici nasilja češće se od ostalih (3-4%) nalaze i u kategoriji „*često*“. U postotku od 3-4% u kategoriji „*često*“ pronalaze se i tvrdnje: „*slali prijeteće i uznemirujuće poruke, slali neželjeni seksualni sadržaj te javno objavili moje sramotne fotografije ili videozapise*“.

Učestalost doživljavanja vršnjačkog elektroničkog nasilja na društvenim mrežama ipak će se bolje vidjeti u Tablici 3. u kojoj se nalaze deskriptivna obilježja mjerenih varijabli te rezultati provjere normaliteta distribucija.

Tablica 3.

Deskriptivna obilježja zavisne varijable učestalosti različitih oblika vršnjačkog elektroničkog nasilja

OBLICI VRŠNJAČKOG ELEKTRONIČKOG NASILJA	M	SD	C	D	Z	S	K
Pisali uvredljive poruke ili komentare.	1.9	1.00	2.0	1.0	0.31**	0.80	-0.24
Širili glasine i laži o meni.	1.8	1.02	1.0	1.0	0.34**	1.06	0.28
Slali neželjeni seksualni sadržaj.	1.5	0.87	1.0	1.0	0.45**	1.81	2.27
Vrijeđali me i ismijavali.	1.7	0.98	1.0	1.0	0.33**	1.35	1.24
Provalili na moj korisnički račun i slali uvredljive poruke drugima.	1.2	0.47	1.0	1.0	0.51**	4.19	23.42
Javno objavili moje tajne.	1.1	0.47	1.0	1.0	0.52**	4.09	17.82
Javno objavili moje sramotne fotografije ili videozapise.	1.5	0.86	1.0	1.0	0.42**	1.83	2.81
Prijevarama me potaknuli da podijelim s njima svoje tajne, privatne informacije, fotografije i videozapise koje su kasnije javno objavili.	1.1	0.39	1.0	1.0	0.52**	4.32	21.38
Namjerno me izbacili iz online grupa ili uklonili s popisa prijatelja na društvenim mrežama.	1.6	0.94	1.0	1.0	0.36**	1.43	1.43
Slali prijeteće i uznemirujuće poruke.	1.5	0.85	1.0	1.0	0.42**	2.07	3.94
Pratili moju aktivnost na društvenim mrežama zbog čega sam se bojao/la za vlastitu sigurnost.	1.1	0.49	1.0	1.0	0.52**	4.20	18.66
Kreirali grupe na društvenim mrežama kako bi me ismijavali i vrijeđali.	1.2	0.54	1.0	1.0	0.50**	4.75	26.90

LEGENDA: M – aritmetička sredina, SD – standardna devijacija, C – centralna vrijednost, D – dominantna vrijednost, Z – vrijednost Kolmogorov Smirnov testa pri testiranju normaliteta distribucija, S – Skewness – zakrivljenost distribucija, Kurtosis – spljoštenost distribucije; ** – značajno uz 1 % rizika

Rezultati u Tablici 3. temeljem Kolmogorov Smirnov testa pokazuju da se distribucije rezultata svih oblika vršnjačkog nasilja na društvenim mrežama statistički značajno razlikuju od normalne raspodjele. Također, u većem broju varijabli pokazatelji zakrivljenosti distribucije veći su od 3 te njezine spljoštenosti od 7, što je i razlog korištenja neparametrijskih statističkih testova. Pregledom srednjih vrijednosti za pojedine oblike vršnjačkog nasilja može se uočiti da su najčešća slaganja sa sljedećim tvrdnjama: „pisali uvredljive poruke ili komentare, širili glasine i laži o meni, vrijeđali

me i ismijavali te namjerno me izbacili iz online grupa ili uklonili s popisa prijatelja na društvenim mrežama.“

7.2. Doživljavanje elektroničkog vršnjačkog nasilja ovisno o spolu

Prva istraživačka hipoteza odnosila se na pretpostavku da djevojčice, u odnosu na dječake, češće doživljavaju elektroničko vršnjačko nasilje na društvenim mrežama. Kako bi se to provjerilo, korišten je Mann Whitney U test za testiranje razlike između nezavisnih skupina prema ukupnom prosječnom doživljenom nasilju (prosjek svih dvanaest oblika vršnjačkog nasilja na društvenim mrežama), ali i za svaku pojedinu varijablu vršnjačkog nasilja.

Tablica 4.

Razlike u doživljavanju vršnjačkog elektroničkog nasilja na društvenim mrežama ovisno o spolu

OBLICI VRŠNJAČKOG ELEKTRONIČKOG NASILJA	Z	p
Pisali uvredljive poruke ili komentare.	-1.11	.27
Širili glasine i laži o meni.	-1.10	.27
Slali neželjeni seksualni sadržaj.	-3.53**	.00
Vrijeđali me i ismijavali.	-0.48	.63
Provalili na moj korisnički račun i slali uvredljive poruke drugima.	-0.61	.54
Javno objavili moje tajne.	-1.92	.05
Javno objavili moje sramotne fotografije ili videozapise.	-3.46**	.00
Prijevarama me potaknuli da podijelim s njima svoje tajne, privatne informacije, fotografije i videozapise koje su kasnije javno objavili.	-3.12**	.00
Namjerno me izbacili iz online grupa ili uklonili s popisa prijatelja na društvenim mrežama.	-1.37	.17
Slali prijeteće i uznemirujuće poruke.	-0.79	.43
Pratili moju aktivnost na društvenim mrežama zbog čega sam se bojao/la za vlastitu sigurnost.	-3.26**	.00
Kreirali grupe na društvenim mrežama kako bi me ismijavali i vrijeđali.	-2.30*	.02
UKUPNO PROSJEČNO NASILJE	-2.13*	.03

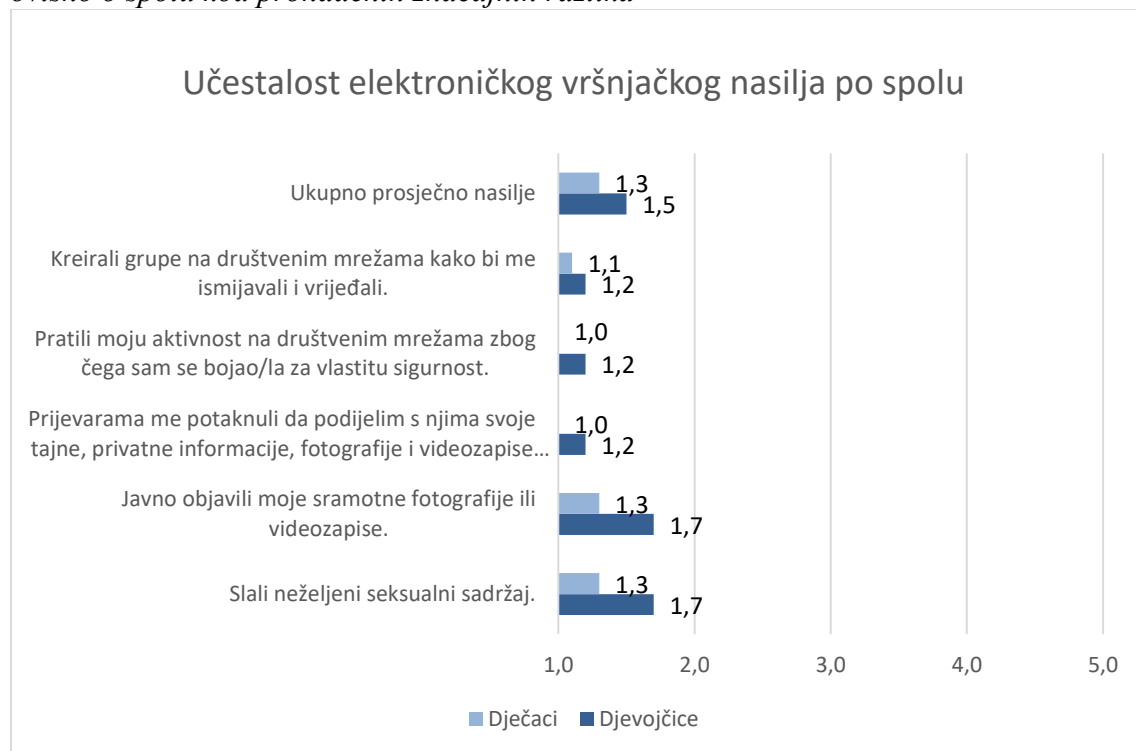
LEGENDA: Z – vrijednost Mann Whitney U neparametrijskog testa za testiranje razlike između dva nezavisna uzorka, p – vjerojatnost pogreške, * – značajno uz 5 % rizika, ** – značajno uz 1 % rizika

Rezultati u gornjoj tablici pokazuju da postoji statistički značajna razlika u ukupnom prosječnom vršnjačkom elektroničkom nasilju ($Z(1) = -2.13$; $p < .05$) između djevojčica koje nasilje doživljavaju statistički značajno češće ($M = 1.5$) u odnosu na dječake ($M = 1.3$). Ovime je ujedno potvrđena prva istraživačka hipoteza.

Nadalje, kako bi se utvrdilo u kojim pojedinačnim oblicima nasilja postoje statistički značajne razlike, provedeni su i zasebni testovi za svaku pojedinu varijablu, odnosno vrstu nasilja (Tablica 4.). Pokazalo se kako je doživljeno elektroničko nasilje statistički značajno različito ovisno o spolu i to za tvrdnje: „slali neželjeni seksualni sadržaj“ ($Z(1) = -3.53$; $p < .01$), „javno objavili moje sramotne fotografije ili videozapise“ ($Z(1) = 3.46$; $p < .01$), „pratili moju aktivnost na društvenim mrežama zbog čega sam se bojao/la za vlastitu sigurnost“, ($Z(1) = 3.26$; $p < .01$), „prijevarama me potaknuli da podijelim s njima svoje tajne, privatne informacije, fotografije i videozapise koje su kasnije javno objavili“ ($Z(1) = 3.12$; $p < .01$) te „kreirali grupe na društvenim mrežama kako bi me ismijavali i vrijeđali“ ($Z(1) = 2.30$; $p < .05$). U svim slučajevima nasilje je izraženije kod djevojčica nego kod dječaka, kao što je i pretpostavljeno, a isto je prikazano na Slici 2.

Slika 2.

Grafički prikaz učestalosti vršnjačkog elektroničkog nasilja na društvenim mrežama ovisno o spolu kod pronađenih značajnih razlika

7.3. Doživljavanje elektroničkog vršnjačkog nasilja ovisno o školskom uspjehu

Nadalje nas je zanimalo postoji li veza između učestalosti vršnjačkoga elektroničkog nasilja i školskog uspjeha učenika, pa je pretpostavljeno da učenici koji ostvaruju niži školski uspjeh češće doživljavaju elektroničko vršnjačko nasilje na društvenim mrežama, odnosno da postoji negativna povezanost između školskog uspjeha i učestalosti doživljavanja elektroničkog vršnjačkog nasilja na društvenim mrežama. Kako bi se to provjerilo, izračunati su Spearmanovi koeficijenti korelacije između postignute prosječne ocjene učenika i učestalosti doživljavanja različitih oblika vršnjačkoga nasilja na društvenim mrežama (Tablica 5.). Kada govorimo o školskom uspjehu, valja naglasiti kako ga je moguće definirati promatrajući dvije perspektive, vanjsku i unutarnju. Pri tome, vanjska perspektiva obuhvaća objektivni akademski uspjeh, odnosno školske ocjene, a unutarnja osobne doživljaje djece, tj. subjektivnu percepciju vlastitog uspjeha (Bašić i Krančelić-Tavra, 2004, prema Buljubašić Kuzmanović i Botić, 2012). U navedenom istraživanju varijabla školskog uspjeha označava opći školski uspjeh koji je svaki pojedini učenik ostvario na kraju prethodne školske godine te predstavlja objektivni indikator postignuća učenika. Konkretno, u ovom istraživanju pod kategorijom višeg školskog uspjeha misli se na ocjene vrlo dobar (4) i odličan (5) dok se govoreći o nižem, misli na ocjene dovoljan (2) i dobar (3).

Tablica 5.

Spearmanovi koeficijenti korelacije između školskog uspjeha i učestalosti doživljavanja vršnjačkoga elektroničkog nasilja na društvenim mrežama

OBLICI VRŠNJAČKOG ELEKTRONIČKOG NASILJA	r
Pisali uvredljive poruke ili komentare.	-.08
Širili glasine i laži o meni.	-.05
Slali neželjeni seksualni sadržaj.	.06
Vrijeđali me i ismijavali.	-.09
Provalili na moj korisnički račun i slali uvredljive poruke drugima.	-.16*
Javno objavili moje tajne.	-.03
Javno objavili moje sramotne fotografije ili videozapise.	.05
Prijevarama me potaknuli da podijelim s njima svoje tajne, privatne informacije, fotografije i videozapise koje su kasnije javno objavili.	.02
Namjerno me izbacili iz online grupa ili uklonili s popisa prijatelja na društvenim mrežama.	.08

Slali prijeteće i uznemirujuće poruke.	-0.08
Pratili moju aktivnost na društvenim mrežama zbog čega sam se bojao/la za vlastitu sigurnost.	-0.02
Kreirali grupe na društvenim mrežama kako bi me ismijavali i vrijeđali.	-0.04
UKUPNO PROSJEČNO NASILJE	-0.04

LEGENDA: r – vrijednost Spearmanovog koeficijenta korelacije, * – značajno uz 5 % rizika, ** – značajno uz 1 % rizika

Rezultati u Tablici 5. pokazuju da hipoteza nije potvrđena. Nema statistički značajne negativne povezanosti između ocjena i ukupnog prosječnog vršnjačkog nasilja doživljenog na društvenim mrežama. Što se tiče provjere s pojedinim zasebnim oblicima nasilja, dobivena je jedna mala, ali statistički značajna, kao što je i očekivano, negativna korelacija i to s tvrdnjom „provalili na moj korisnički račun i slali uvredljive poruke drugima“ ($r(215) = -.16$; $p < 0.05$). Drugim riječima, s porastom ocjena učenika smanjuje se ovaj tip vršnjačkoga elektroničkog nasilja na društvenim mrežama. Ipak, ova korelacija vrlo je mala.

7.4. Doživljavanje elektroničkog vršnjačkog nasilja ovisno o učestalosti provođenja vremena na društvenim mrežama

Nadalje nas je zanimalo postoji li veza između učestalosti vršnjačkoga nasilja i učestalosti provođenja vremena na društvenim mrežama. U skladu s time, pretpostavljeno je da učenici koji provode više vremena na društvenim mrežama češće doživljavaju elektroničko vršnjačko nasilje, odnosno da postoji pozitivna povezanost između učestalosti provođenja vremena na društvenim mrežama i učestalosti doživljavanja elektroničkog vršnjačkog nasilja na društvenim mrežama.

Kako bi se to provjerilo, izračunati su Spearmanovi koeficijenti korelacije između učestalosti provođenja vremena na društvenim mrežama i učestalosti doživljavanja različitih oblika vršnjačkoga nasilja na društvenim mrežama (Tablica 6.).

Tablica 6.

Spearmanovi koeficijenti korelacije između učestalosti provođenja vremena na društvenim mrežama i učestalosti doživljavanja vršnjačkoga elektroničkog nasilja na društvenim mrežama

OBLICI VRŠNJAČKOG ELEKTRONIČKOG NASILJA	r
Pisali uvredljive poruke ili komentare.	.23**

Širili glasine i laži o meni.	.26**
Slali neželjeni seksualni sadržaj.	.17*
Vrijeđali me i ismijavali.	.23**
Provalili na moj korisnički račun i slali uvredljive poruke drugima.	.14*
Javno objavili moje tajne.	.12
Javno objavili moje sramotne fotografije ili videozapise.	.26**
Prijevarama me potaknuli da podijelim s njima svoje tajne, privatne informacije, fotografije i videozapise koje su kasnije javno objavili.	.26**
Namjerno me izbacili iz online grupa ili uklonili s popisa prijatelja na društvenim mrežama.	.20**
Slali prijeteće i uznemirujuće poruke.	.19**
Pratili moju aktivnost na društvenim mrežama zbog čega sam se bojao/la za vlastitu sigurnost.	.04
Kreirali grupe na društvenim mrežama kako bi me ismijavali i vrijeđali.	-.03
UKUPNO PROSJEČNO NASILJE	.29**

LEGENDA: r – vrijednost Spearmanovog koeficijenta korelacije, * – značajno uz 5 % rizika, ** – značajno uz 1 % rizika

Rezultati u Tablici 6. pokazuju da je hipoteza potvrđena. Postoji statistički značajna pozitivna povezanost između učestalosti provođenja vremena na društvenim mrežama i učestalosti ukupnog prosječnog vršnjačkog elektroničkog nasilja doživljenog na društvenim mrežama. Drugim riječima, što je učestalost provođenja vremena na društvenim mrežama veća, očekivano je veća i učestalost doživljenog ukupnog prosječnog vršnjačkog nasilja na društvenim mrežama ($r(215) = .29$; $p < 0.01$).

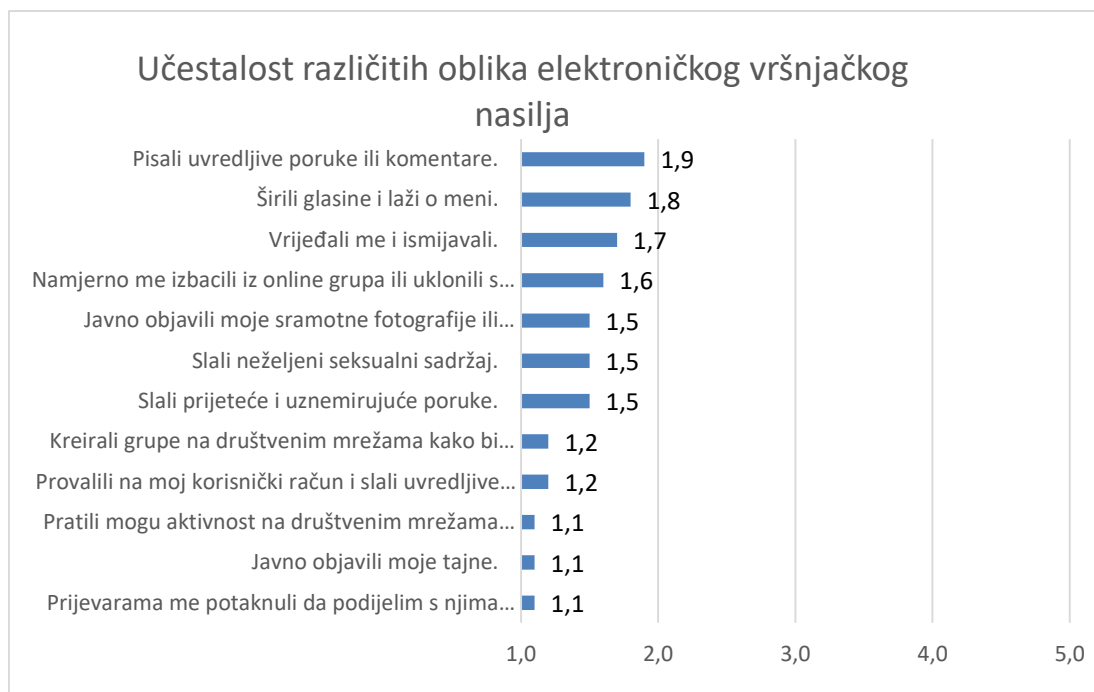
Što se tiče provjere s pojedinim zasebnim oblicima nasilja, dobivene su očekivane pozitivne korelacije za sve oblike vršnjačkoga nasilja na društvenim mrežama osim za „javno objavljivanje tajni, praćenje aktivnosti na društvenim mrežama i kreiranje grupe na društvenim mrežama kako bi me ismijavali i vrijeđali“.

7.5. Zastupljenost različitih oblika elektroničkog vršnjačkog nasilja

Četvrtom hipotezom pretpostavljeno je da je najzastupljeniji oblik elektroničkog vršnjačkog nasilja na društvenim mrežama slanje uvredljivih poruka ili komentara, što se može i vidjeti na Slici 3.

Slika 3.

Grafički prikaz učestalosti vršnjačkog elektroničkog nasilja na društvenim mrežama

Ipak, proveden je i Freedmanov neparametrijski test kako bi se vidjelo postoji li statistički značajna razlika u učestalosti različitih oblika vršnjačkog nasilja na društvenim mrežama te se pokazalo da postoji ($X^2(11) = 417.1$; $p < .01$). Ovime je potvrđeno da razlika postoji, ali ne i između kojih parova nasilja, stoga su dodatno provedeni Wilcoxonovi testovi kako bi se utvrdilo razlikuje li se učestalost slanja uvredljivih poruka ili komentara od ostalih oblika elektroničkog nasilja. Rezultati u Tablici 7. pokazuju da je učestalost ovog oblika vršnjačkog nasilja statistički značajno veća od svih ostalih oblika vršnjačkog nasilja na društvenim mrežama, osim „širenja glasina i laži“, koje je podjednako učestalo. Tako bismo mogli zaključiti da je ova hipoteza djelomično potvrđena.

Tablica 7.

Wilcoxonovi testovi razlika u učestalosti pojedinih oblika vršnjačkog nasilja u odnosu na pisanje uvredljivih poruka ili komentara

OBLICI VRŠNJAČKOG NASILJA	Z
Širili glasine i laži o meni.	-1.17
Slali neželjeni seksualni sadržaj.	-4.74**
Vrijeđali me i ismijavali.	-2.54*
Provalili na moj korisnički račun i slali uvredljive poruke drugima.	-8.51**
Javno objavili moje tajne.	-8.62**
Javno objavili moje sramotne fotografije ili videozapise.	-4.91**

Prijevarama me potaknuli da podijelim s njima svoje tajne, privatne informacije, fotografije i videozapise koje su kasnije javno objavili.	-8.84**
Namjerno me izbacili iz online grupa ili uklonili s popisa prijatelja na društvenim mrežama.	-3.36**
Slali prijeteće i uznemirujuće poruke.	-5.94**
Pratili moju aktivnost na društvenim mrežama zbog čega sam se bojao/la za vlastitu sigurnost.	-8.29**
Kreirali grupe na društvenim mrežama kako bi me ismijavali i vrijeđali.	-8.67**

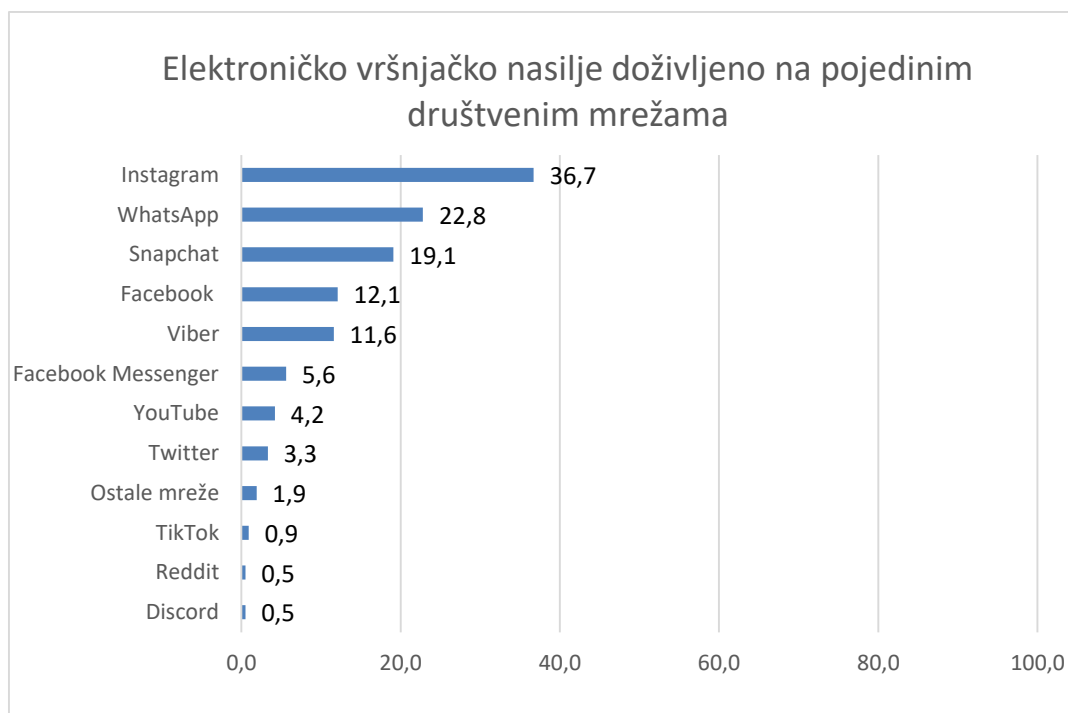
LEGENDA: Z– vrijednost Wilcoxonovog neparametrijskog testa za testiranje razlike između dva zavisna mjerenja, *– značajno uz 5 % rizika, ** – značajno uz 1 % rizika

7.6. Zastupljenost elektroničkog vršnjačkog nasilja na pojedinim društvenim mrežama

Također, istraživanjem se nastojalo provjeriti je li točna pretpostavka da je elektroničko vršnjačko nasilje najzastupljenije na društvenoj mreži Instagram. Rezultati na Slici 4. pokazuju kako je Instagram dobio najveći udio odgovora da je na toj mreži doživljeno elektroničko vršnjačko nasilje. Ipak, kako bi se provjerilo postoji li razlika u udjelu učenika koji izjavljuju da su na Instagramu doživjeli vršnjačko elektroničko nasilje u odnosu na prvu sljedeću mrežu s najvećim udjelom istih izjava (WhatsApp), proveden je McNemarov test za testiranje razlike između dvije proporcije. Rezultati tog testa pokazali su kako je udio statistički značajan ($p < .01$), čime je potvrđena hipoteza da je elektroničko vršnjačko nasilje najzastupljenije na društvenoj mreži Instagram.

Slika 4.

Grafički prikaz udjela djece koja doživljavaju elektroničko vršnjačko nasilje na pojedinim društvenim mrežama

7.7. Razlika u doživljavanju različitih oblika elektroničkog vršnjačkog nasilja između učenika ruralnih i gradskih škola s obzirom na spol

U narednom dijelu bavili smo se razlikama u vršnjačkom nasilju kod učenika urbanih i ruralnih sredina, a prva hipoteza u ovom dijelu odnosi se na pretpostavku da postoji statistički značajna razlika u doživljavanju elektroničkog vršnjačkog nasilja na društvenim mrežama između učenika ruralnih i gradskih škola s obzirom na spol.

Kako rezultati ovoga mjerenja nisu pogodni za korištenje parametrijske statistike, a ne postoji adekvatan neparametrijski test koji bi zamijenio složenu analizu varijance, korištena je obrada podataka s neparametrijskim testom, posebno na uzorku učenika iz gradskog i učenika iz ruralnog područja te su potom uspoređeni dobiveni rezultati.

Tablica 8.

Razlike u doživljavanju vršnjačkoga elektroničkog nasilja na društvenim mrežama ovisno o spolu za učenike iz urbanog te učenike iz ruralnog područja

OBLICI VRŠNJAČKOG ELEKTRONIČKOG NASILJA	Zu	Zr
Pisali uvredljive poruke ili komentare.	-1.09	-0.54
Širili glasine i laži o meni.	-0.04	-1.81

Slali neželjeni seksualni sadržaj.	-1.33	-3.91**
Vrijeđali me i ismijavali.	-0.38	-1.25
Provalili na moj korisnički račun i slali uvredljive poruke drugima.	-1.53	-0.71
Javno objavili moje tajne.	-1.79	-0.35
Javno objavili moje sramotne fotografije ili videozapise.	-3.37**	-1.14
Prijevarama me potaknuli da podijelim s njima svoje tajne, privatne informacije, fotografije i videozapise koje su kasnije javno objavili.	-2.65**	-1.65
Namjerno me izbacili iz online grupa ili uklonili s popisa prijatelja na društvenim mrežama.	-1.17	-0.48
Slali prijeteće i uznemirujuće poruke.	-0.57	-0.31
Pratili moju aktivnost na društvenim mrežama zbog čega sam se bojao/la za vlastitu sigurnost.	-2.04*	-2.69**
Kreirali grupe na društvenim mrežama kako bi me ismijavali i vrijeđali.	-1.73	-1.50
UKUPNO PROSJEČNO NASILJE	-0.73	-2.14*

LEGENDA: Zu – vrijednost Mann Whitney U neparametrijskog testa za testiranje razlike između dva nezavisna uzorka kod učenika urbanog područja, Zr – vrijednost Mann Whitney U neparametrijskog testa za testiranje razlike između dva nezavisna uzorka kod učenika ruralnog područja, * – značajno uz 5 % rizika, ** – značajno uz 1 % rizika

Rezultati u Tablici 8. pokazuju da se u ukupnoj količini nasilja na društvenim mrežama po spolu razlikuju samo učenici ruralne sredine ($Z(1) = -2.14$; $p < .05$), a također se kod njih pronalaze i razlike po spolu za „*slanje neželjenog seksualnog sadržaja*“ ($Z(1) = -3.91$; $p < .01$). Što se tiče gradskog uzorka, razlike su vidljive za „*javno objavljivanje sramotnih fotografija ili videozapisa*“ ($Z(1) = 3.37$; $p < .01$) te za „*poticanje na dijeljenje tajni, privatnih informacija, fotografija i videozapisa koji su kasnije javno objavljeni*“ ($Z(1) = 2.65$; $p < .05$). Kod oba uzorka postoji razlika po spolu na tvrdnji „*pratili moju aktivnost na društvenim mrežama zbog čega sam se bojao/la za vlastitu sigurnost*“, ($Z(1) = -2.04$; $p < .05$ i $Z(1) = -2.69$; $p < .01$). Kao i u ukupnom uzorku u poglavlju 7.2., sve navedene razlike idu u smjeru više doživljenog nasilja kod djevojčica u odnosu na dječake. Ovdje bismo mogli reći da je hipoteza potvrđena jer postoje razlike u doživljenom vršnjačkom nasilju na društvenim mrežama ovisno o spolu u urbanom i ruralnom uzorku učenika, a posebno na ukupnom prosječnom doživljenom nasilju.

7.8. Razlika u doživljavanju različitih oblika elektroničkog vršnjačkog nasilja između učenika ruralnih i gradskih škola s obzirom na školski uspjeh

Vezano uz razliku u doživljavanju elektroničkog vršnjačkog nasilja na društvenim mrežama između učenika ruralnih i gradskih škola s obzirom na školski uspjeh,

pretpostavljeno je da razlike nema te su u tu svrhu izračunati Spearmanovi koeficijenti korelacije, posebno na uzorku učenika iz ruralnih i urbanih sredina (Tablica 9.).

Tablica 9.

Spearmanovi koeficijenti korelacije između ocjena i učestalosti doživljavanja vršnjačkoga nasilja na društvenim mrežama ovisno o sredini

OBLICI VRŠNJAČKOG NASILJA	ru	rr
Pisali uvredljive poruke ili komentare.	-.23**	.01
Širili glasine i laži o meni.	-.15	.05
Slali neželjeni seksualni sadržaj.	-.03	.15
Vrijedali me i ismijavali.	-.26**	.09
Provalili na moj korisnički račun i slali uvredljive poruke drugima.	-.11	-.24*
Javno objavili moje tajne.	-.06	-.18
Javno objavili moje sramotne fotografije ili videozapise.	-.04	.07
Prijevarama me potaknuli da podijelim s njima svoje tajne, privatne informacije, fotografije i videozapise koje su kasnije javno objavili.	-.05	.07
Namjerno me izbacili iz online grupa ili uklonili s popisa prijatelja na društvenim mrežama.	.08	-.01
Slali prijeteće i uznemirujuće poruke.	-.17	-.07
Pratili moju aktivnost na društvenim mrežama zbog čega sam se bojao/la za vlastitu sigurnost.	-.15	.07
Kreirali grupe na društvenim mrežama kako bi me ismijavali i vrijedali.	-.11	.02
UKUPNO PROSJEČNO NASILJE	-.17	.03

LEGENDA: ru – vrijednost Spearmanovog koeficijenta korelacije kod učenika urbanog područja, rr – vrijednost Spearmanovog koeficijenta korelacije kod učenika ruralnog područja, * – značajno uz 5 % rizika, ** – značajno uz 1 % rizika

Rezultati u Tablici 9. pokazuju da je hipoteza potvrđena što se tiče ukupnog rezultata, odnosno nema razlike u povezanosti s ukupnim prosječnim doživljenim nasiljem na društvenim mrežama u gradskom i ruralnom uzorku učenika. No, kada se pogledaju pojedinačne razlike u korelacijama, vidi se da neke razlike postoje – kod gradskog uzorka imamo negativnu povezanost s tvrdnjama „*pisali uvredljive poruke ili komentare*“ ($r(127) = -.23$; $p < 0.01$) i „*vrijedali me i ismijavali*“ ($r(127) = -.26$; $p < 0.01$), odnosno s porastom ocjena pada doživljavanje ova dva tipa nasilja u urbanoj sredini. S druge strane, kod ruralnog uzorka imamo povezanost s tvrdnjom „*provalili na moj korisnički račun i slali uvredljive poruke drugima*“ ($r(88) = -.24$; $p < 0.01$), koju nemamo u urbanom uzorku. I ovdje doživljavanje nasilja pada s porastom ocjena.

7.9. Razlika u doživljavanju različitih oblika elektroničkog vršnjačkog nasilja između učenika ruralnih i gradskih škola s obzirom na učestalost provođenja vremena na društvenim mrežama

Što se tiče razlike u doživljavanju elektroničkog vršnjačkog nasilja na društvenim mrežama između učenika ruralnih i gradskih škola s obzirom na učestalost provođenja vremena na društvenim mrežama, pretpostavljeno je da postoji statistički značajna razlika. Stoga su i ovdje izračunati Spearmanovi koeficijenti korelacije, posebno na uzorku učenika iz ruralne i gradske sredine (Tablica 10.).

Tablica 10.

Spearmanovi koeficijenti korelacije između učestalosti provođenja vremena na društvenim mrežama i učestalosti doživljavanja vršnjačkoga nasilja na društvenim mrežama

OBLICI VRŠNJAČKOG NASILJA	ru	rr
Pisali uvredljive poruke ili komentare.	.26**	.17
Širili glasine i laži o meni.	.21*	.33**
Slali neželjeni seksualni sadržaj.	.07	.31**
Vrijeđali me i ismijavali.	.20*	.29**
Provalili na moj korisnički račun i slali uvredljive poruke drugima.	.11	.20
Javno objavili moje tajne.	.07	.25*
Javno objavili moje sramotne fotografije ili videozapise.	.20*	.35**
Prijevarama me potaknuli da podijelim s njima svoje tajne, privatne informacije, fotografije i videozapise koje su kasnije javno objavili.	.23*	.34**
Namjerno me izbacili iz online grupa ili uklonili s popisa prijatelja na društvenim mrežama.	.19*	.20
Slali prijeteće i uznemirujuće poruke.	.19*	.19
Pratili moju aktivnost na društvenim mrežama zbog čega sam se bojao/la za vlastitu sigurnost.	-.05	.21*
Kreirali grupe na društvenim mrežama kako bi me ismijavali i vrijeđali.	.09	-.13
UKUPNO PROSJEČNO NASILJE	.24**	.36**

LEGENDA: ru – vrijednost Spearmanovog koeficijenta korelacije kod učenika urbanog područja, rr – vrijednost Spearmanovog koeficijenta korelacije kod učenika ruralnog područja, * – značajno uz 5 % rizika, ** – značajno uz 1 % rizika

Rezultati u Tablici 10. pokazuju da hipoteza nije potvrđena što se tiče ukupnog rezultata, odnosno postoji povezanost s ukupnim prosječnim doživljenim nasiljem za oba uzroka te, iako izgleda kao da je korelacija veća za ruralni uzorak ($r(88) = .36$; $p < 0.01$) nego za gradski ($r(127) = .24$; $p < 0.01$), razlika između ove dvije korelacije nije statistički značajna ($z = 0.94$; $p > .05$). Promatrajući zasebno, postoje pozitivne povezanosti kod oba

uzorka za tvrdnje „širili glasine i laži o meni, vrijeđali me i ismijavali, javno objavili moje sramotne fotografije ili videozapise te prijevarama me potaknuli da podijelim s njima svoje tajne, privatne informacije, fotografije i videozapise koje su kasnije javno objavili“. Nadalje, kod učenika u gradskoj sredini dodatno pronalazimo povezanost za tvrdnje „pisali uvredljive poruke ili komentare, namjerno me izbacili iz online grupa ili uklonili s popisa prijatelja na društvenim mrežama te slali prijeteće i uznemirujuće poruke“, a kod ruralne sredine za „slali neželjeni seksualni sadržaj, javno objavili moje tajne te pratili moju aktivnost na društvenim mrežama zbog čega sam se bojao/la za vlastitu sigurnost“. U svim slučajevima korelacije su pozitivne, točnije, s porastom učestalosti korištenja društvenih mreža raste i učestalost doživljenog vršnjačkog nasilja na društvenim mrežama.

7.10. Razlike u zastupljenosti različitih oblika elektroničkog vršnjačkog nasilja između učenika ruralnih i gradskih škola

Devetom hipotezom pretpostavljeno je da ne postoji statistički značajna razlika u doživljavanju elektroničkog vršnjačkog nasilja na društvenim mrežama između učenika ruralnih i gradskih škola s obzirom na najčešće prakticirani oblik nasilnog ponašanja. Rezultati testiranja razlike prikazani su u Tablici 11. i može se vidjeti da nema razlike u frekvenciji doživljavanja pojedinih vrsta nasilja na društvenim mrežama ovisno o sredini, osim kod tvrdnje „namjerno me izbacili iz online grupa ili uklonili s popisa prijatelja na društvenim mrežama“ ($z = 2.17$; $p < .05$).

Tablica 11.

Mann Whitney U testovi razlika u učestalosti pojedinih oblika vršnjačkoga nasilja ovisno o sredini

OBLICI VRŠNJAČKOG NASILJA	Z
Pisali uvredljive poruke ili komentare.	-0.72
Širili glasine i laži o meni.	-0.23
Slali neželjeni seksualni sadržaj.	-0.54
Vrijeđali me i ismijavali.	-0.44
Provalili na moj korisnički račun i slali uvredljive poruke drugima.	-0.56
Javno objavili moje tajne.	-1.86
Javno objavili moje sramotne fotografije ili videozapise.	-1.10
Prijevarama me potaknuli da podijelim s njima svoje tajne, privatne informacije, fotografije i videozapise koje su kasnije javno objavili.	-0.21

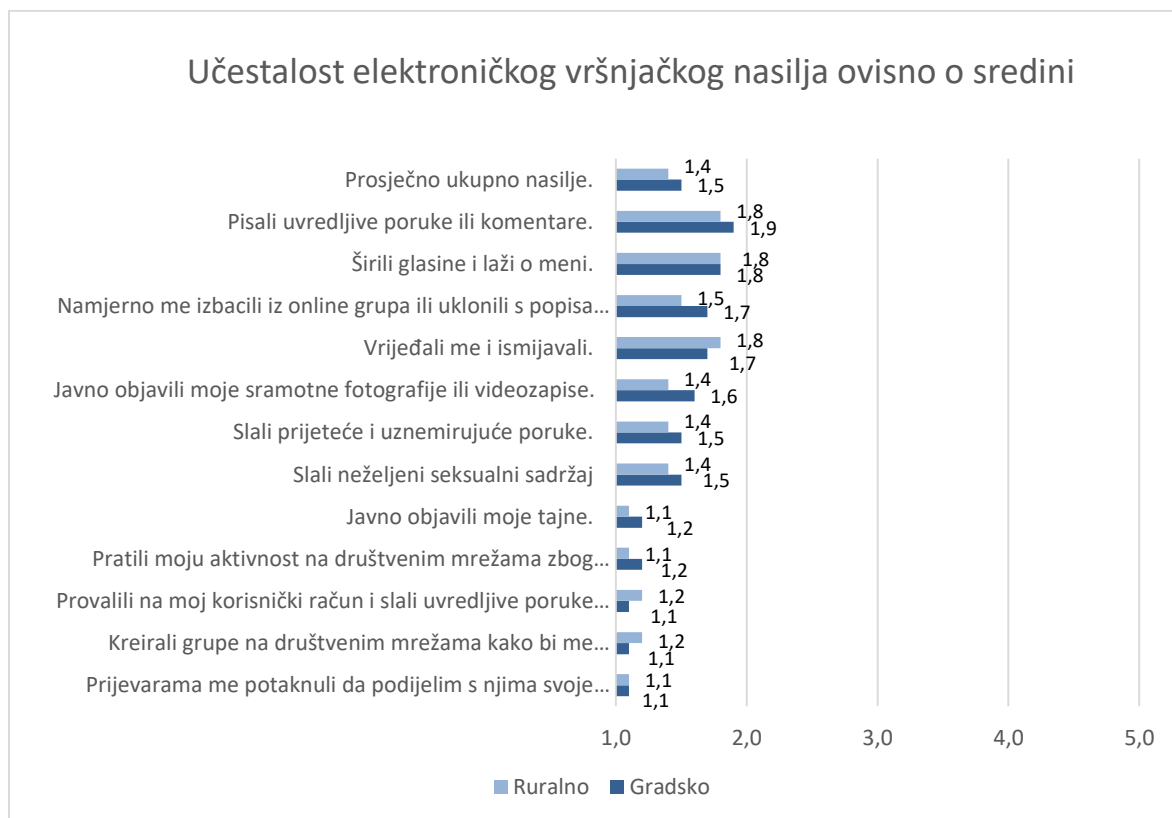
Namjerno me izbacili iz online grupa ili uklonili s popisa prijatelja na društvenim mrežama.	-2.17*
Slali prijeteće i uznemirujuće poruke.	-1.59
Pratili moju aktivnost na društvenim mrežama zbog čega sam se bojao/la za vlastitu sigurnost.	-1.36
Kreirali grupe na društvenim mrežama kako bi me ismijavali i vrijeđali.	-0.30
UKUPNO PROSJEČNO NASILJE	-1.35

LEGENDA: Z – vrijednost Wilcoxonovog neparametrijskog testa za testiranje razlike između dva zavisna mjerenja, * – značajno uz 5 % rizika, ** – značajno uz 1 % rizika

Ovo je prikazano i na Slici 5. pa se može vidjeti da je sve uglavnom podjednako i da je najčešći oblik nasilja u oba slučaja pisanje uvredljivih poruka i komentara te je također učestalost ukupnog prosječnog vršnjačkog nasilja na društvenim mrežama podjednaka.

Slika 5.

Grafički prikaz učestalosti vršnjačkog nasilja na društvenim mrežama ovisno o sredini

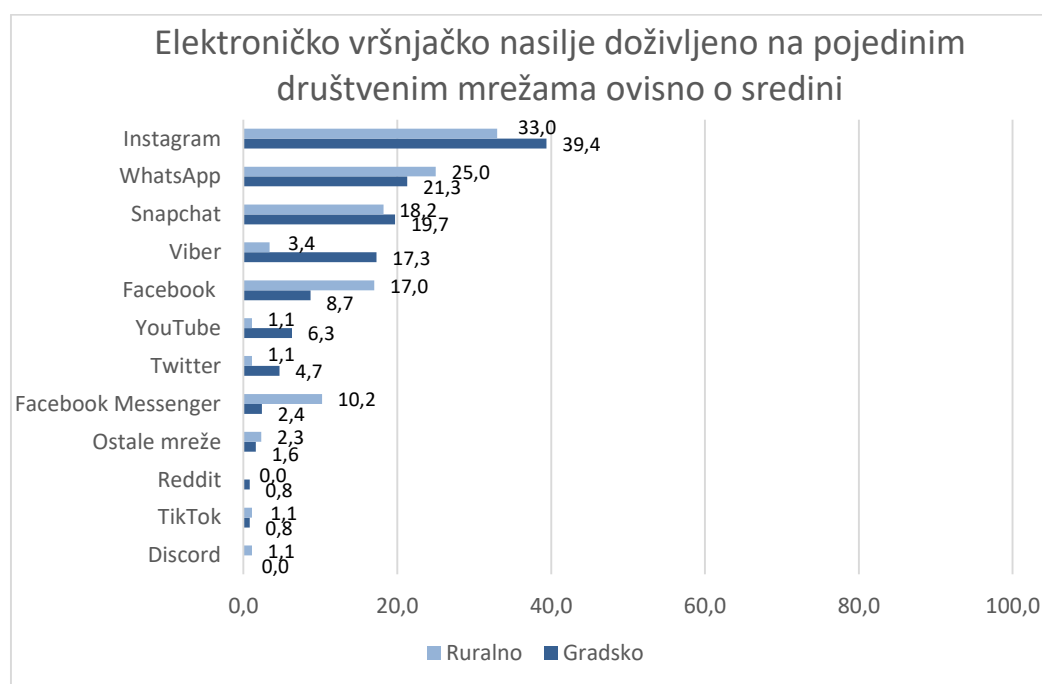
7.11. Razlike u zastupljenosti elektroničkog vršnjačkog nasilja na pojedinim društvenim mrežama između učenika ruralnih i gradskih škola

Posljednja hipoteza koja se nastojala utvrditi istraživanjem, pretpostavka je da ne postoji statistički značajna razlika u doživljavanju elektroničkog vršnjačkog nasilja na

društvenim mrežama između učenika ruralnih i gradskih škola s obzirom na vrstu društvene mreže na kojoj se ono najčešće javlja. Rezultati na Slici 6. pokazuju kako je Instagram dobio najveći udio odgovora da je na toj mreži doživljeno vršnjačko elektroničko nasilje i kod učenika gradske i ruralne sredine. Ipak, kako bi se provjerilo postoji li razlika u udjelu djece koja izjavljuju da su na Instagramu doživjela vršnjačko nasilje u odnosu na prvu sljedeću mrežu s najvećim udjelom izjava o doživljenom vršnjačkom nasilju (WhatsApp), proveden je McNemarov test za testiranje razlike između dvije proporcije. Testiranjem je dobiveno kako postoji statistički značajna razlika ($p < .01$) kod učenika gradske sredine, ali ne i kod ruralne ($p > .05$) gdje WhatsApp ima podjednak udio vršnjačkoga nasilja kao i Instagram. Tako možemo reći da je ova hipoteza djelomično potvrđena.

Slika 6.

Grafički prikaz udjela djece koja doživljavaju elektroničko vršnjačko nasilje na pojedinim društvenim mrežama

8. Rasprava

Provedenim istraživanjem nastojalo se utvrditi postoje li razlike u doživljavanju elektroničkog vršnjačkog nasilja na društvenim mrežama između učenika ruralnih i

gradskih škola, ovisno o spolu, školskom uspjehu, količini vremena provedenog na društvenim mrežama, oblicima prakticiranih nasilnih ponašanja te društvenim mrežama na kojima se najčešće nasilnički ponašaju. Prije provedbe samog istraživanja, postavljeno je 10 istraživačkih hipoteza od kojih su neke potvrđene, a neke ne.

Prva istraživačka hipoteza, koja glasi „*Pretpostavlja se da djevojčice češće doživljavaju elektroničko vršnjačko nasilje na društvenim mrežama.*“, pokazala se točnom. Istraživanjem je utvrđeno kako postoji statistički značajna razlika u doživljavanju elektroničkog vršnjačkog nasilja između dječaka i djevojčica, pri čemu ga u većoj mjeri doživljavaju djevojčice. Razlike su prisutne u ponašanjima vezanim uz slanje neželjenog seksualnog sadržaja, javno objavljivanje sramotnih fotografija ili videozapisa, praćenje aktivnosti na društvenim mrežama, poticanje na objavljivanje tajni, privatnih informacija, fotografija i videozapisa te kreiranje grupa na društvenim mrežama radi ismijavanja i vrijeđanja. Osim u navedenim ponašanjima, razlika se pokazala statistički značajnom i za ukupan rezultat vršnjačkog elektroničkog nasilja. Ovakvi rezultati ukazuju na to da spol može biti znatan prediktor doživljavanja elektroničkog nasilja te potvrđuju rezultate drugih istraživača koji su utvrdili kako djevojčice generalno češće doživljavaju takav oblik vršnjačkog nasilja (Buljan Flander i sur., 2015; Dilmac, 2009; Dujmić i sur., 2019; Kowalski i Limber, 2007; Ronis i Slaunwhite, 2017). Suprotno tome, neka istraživanja pak pokazuju kako su upravo dječaci češće žrtve elektroničkog vršnjačkog nasilja (Deniz, 2015; Erdur-Baker, 2010). No, valja naglasiti kako istraživanja vezana uz doživljavanje elektroničkog vršnjačkog nasilja i spolne razlike nisu u suglasju. Određeni broj autora ne pronalazi statističku povezanost između spola i viktimizacije unutar elektroničkog vršnjačkog nasilja te stoga sugeriraju kako su muški i ženski spol u podjednakom riziku od doživljavanja istoga (Tokunaga, 2010; Del Rey i sur., 2012; Pregrad i sur., 2010). Autorica Reić Ercegovac (2016) na uzorku od 400 učenika viših razreda OŠ utvrdila je kako se dječaci i djevojčice razlikuju po učestalosti doživljavanja različitih oblika vršnjačkog nasilja, osim po pitanju elektroničkog, točnije slanja uvredljivih poruka putem sms-a, e-maila ili društvenih mreža.

Druga istraživačka hipoteza, koja glasi „*Pretpostavlja se da učenici koji ostvaruju niži školski uspjeh češće doživljavaju elektroničko vršnjačko nasilje na društvenim mrežama.*“, nije potvrđena. Iako generalno na ukupnom uzorku nije otkrivena povezanost

između elektroničkog vršnjačkog nasilja i školskog uspjeha, pokazalo se kako postoji niska, ali statistički značajna negativna korelacija s tvrdnjom „*provalili na moj korisnički račun i slali uvredljive poruke drugima*“. Sve u svemu, dobiveni rezultati ne slažu se s rezultatima istraživanja u kojima se slabiji školski uspjeh obično povezuje s bivanjem žrtve unutar elektroničkog vršnjačkog nasilja (Buljan Flander i sur., 2015; Twyman i sur., 2010). Reić Ercegovac (2016) svojim je istraživanjem utvrdila kako između elektroničkog vršnjačkog nasilja i školskog uspjeha postoji statistički značajna negativna povezanost, odnosno učenici koji ostvaruju viši školskih uspjeh u manjoj mjeri doživljavaju određeno nasilje od strane svojih vršnjaka i obrnuto. Tu je važno naglasiti kako je moguće da i sama izloženost elektroničkom vršnjačkom nasilju može biti posljedica slabijeg školskog uspjeha (Ryan i Curwen, 2013).

Treća istraživačka hipoteza, koja glasi „*Pretpostavlja se da učenici koji provode više vremena na društvenim mrežama češće doživljavaju elektroničko vršnjačko nasilje na društvenim mrežama.*“, istraživanjem se potvrdila. Dobiveni rezultati pokazuju kako postoji pozitivna povezanost između učestalosti provođenja vremena na društvenim mrežama i učestalosti ukupnog prosječnog elektroničkog vršnjačkog nasilja doživljenog na društvenim mrežama. Očekivana pozitivna korelacija dobivena je za sve oblike elektroničkog vršnjačkog nasilja, osim za javno objavljivanje tajni, praćenje aktivnosti na društvenim mrežama te kreiranja grupa kojima se ismijava i vrijeđa određenog pojedinca. Ovakvi rezultati u suglasju su s dosadašnjim istraživanjima koja sugeriraju istu pojavu. Bossler i Holt (2010) smatraju kako je značajan čimbenik postajanja žrtvom upravo svakodnevna rutina i načini na koje pojedinac provodi svoje slobodno vrijeme. U skladu s time, Mesch (2009) je svojim istraživanjem potvrdio kako su adolescenti koji aktivno participiraju unutar virtualnog prostora i koji imaju otvorene profile na društvenim mrežama, u većem riziku da postanu žrtvama elektroničkog nasilja. Osim toga što mogu biti skloniji viktimizaciji, intenzivna aktivnost i posjedovanje profila na društvenim mrežama te provođenje vremena s prijateljima koji imaju iste takve navike, može dovesti i do uključivanja u samo elektroničko nasilje (Mesch, 2009). Nadalje, domaće istraživanje Nikčević-Milković i Jerković (2016) isto je pokazalo kako je svakodnevna česta upotreba suvremenih tehnologija i virtualnih platformi veoma rizičan faktor pojave elektroničkog vršnjačkog nasilja. Također, kod adolescenata koji često koriste društvenu mrežu

Facebook utvrđeno je da u većoj mjeri doživljavaju elektroničko vršnjačko nasilje. Time se pokazalo kako se količina provedenog vremena na određenoj društvenoj mreži može odraziti na mogućnost doživljavanja elektroničkog vršnjačkog nasilja (Pregrad i sur., 2010). Ovakvi rezultati ukazuju na to da je djecu potrebno više poticati na produktivnije i pozitivnije načine provođenja slobodnog vremena, ali i odgovornije i rjeđe korištenje društvenih mreža.

Četvrta istraživačka hipoteza, koja glasi „*Pretpostavlja se da je najzastupljeniji oblik elektroničkog vršnjačkog nasilja na društvenim mrežama slanje uvredljivih poruka ili komentara.*“, istraživanjem je djelomično potvrđena. Naime, utvrđeno je kako je slanje uvredljivih poruka ili komentara najučestaliji oblik elektroničkog vršnjačkog nasilja, a slijede ga redom širenje glasina i laži, vrijeđanje i ismijavanje te namjerno izbacivanje iz online grupa ili uklanjanje s popisa prijatelja na društvenim mrežama. No, ispitivanjem statistički značajne razlike u učestalosti između slanja uvredljivih poruka ili komentara i ostalih oblika, pokazalo se kako je ona statistički značajno veća od svih ostalih, osim u odnosu na širenje glasina i laži koje je podjednako učestalo. Uzimajući u obzir spomenute oblike, istraživanja su pokazala kako je kod elektroničkog vršnjačkog nasilja najčešće prisutno primanje uvredljivih poruka i komentara te širenje laži i neistina (Buljan Flander i sur., 2015; Poliklinika za zaštitu djece i mladih grada Zagreba, 2013). Osim toga, u istraživanjima se poprilično problematičnim pokazalo objavljivanje sadržaja koji štete ugledu adolescenata (Poliklinike za zaštitu djece i mladih grada Zagreba i Hrabrog telefona, 2013) te poticanje drugih da ružno govore o određenom vršnjaku (Buljan Flander, 2015). S druge strane, istraživanje Dujmić i sur. (2019) u najčešće oblike elektroničkog vršnjačkog nasilja ubraja pisanje neistina ili objavljivanje tajni, zatim postavljanje tuđih slika na Internet i njihovo negativno komentiranje, lažno predstavljanje i pisanje neprimjerenih poruka drugima u ime žrtve, primanje uznemirujućih i prijetećih poruka te pornografskog ili seksualnog sadržaja.

Peta istraživačka hipoteza, koja glasi „*Pretpostavlja se da je elektroničko vršnjačko nasilje najzastupljenije na društvenoj mreži Instagram.*“, istraživanjem je potvrđena. Dobiveni rezultati pokazuju kako je vršnjačko elektroničko nasilje statistički značajno najzastupljenije na Instagramu, a slijede ga redom WhatsApp, Snapchat, Facebook i Viber. Zanimljivo je kako ispitani učenici, iako YouTube (54,9%) i Snapchat (54,4%)

koriste najviše od svih društvenih mreža (malo više od Instagrama, 53%), navode kako tamo u manjoj mjeri doživljavaju elektroničko vršnjačko nasilje (4,2% za YouTube i 19,1% za Snapchat). Inozemno istraživanje Ronis i Slaunwhite (2017), provedeno nad 289 adolescenata u dobi od 16 do 19 godina, pokazalo je kako se elektroničko vršnjačko nasilje najčešće događa putem Facebooka, zatim Twittera i Snapchata. Pregrad i sur. (2010) također su ustanovili da adolescenti elektroničko vršnjačko nasilje u najvećoj mjeri doživljavaju putem Facebooka ili neke druge društvene mreže, a u nešto manjem postotku putem SMS poruka. Takvi rezultati nisu u suglasju s dobivenim rezultatima iz ovog istraživanja u kojem adolescenti izjavljuju kako elektroničko vršnjačko nasilje na Facebooku doživljavaju u znatno manjem postotku. Razlog tome može biti činjenica kako se popularnost Facebooka posljednjih godina dosta smanjila, pri čemu prevlast preuzimaju YouTube, Instagram, Snapchat i WhatsApp (Anderson i Jiang, 2018; Poliklinika za zaštitu djece i mladih grada Zagreba, 2019). Sadržaj koji te društvene mreže nude adolescentima postaje sve zanimljiviji (obrada videa i fotografija kroz različite filtere, pojava youtubera i influencera kao novih zanimanja itd.) zbog čega ih češće i više koriste, što onda posljedično uvjetuje povećano doživljavanje nasilja. Osim toga, u današnje vrijeme oscilacije u učestalosti korištenja, a time i doživljavanja elektroničkog vršnjačkog nasilja, sve su češće zbog pojave novih društvenih mreža na kojima adolescenti imaju otvorene profile.

Šesta istraživačka hipoteza, koja glasi „*Pretpostavlja se da postoji statistički značajna razlika u doživljavanju elektroničkog vršnjačkog nasilja na društvenim mrežama između učenika ruralnih i gradskih škola s obzirom na spol.*“, pokazala se potvrđenom. Što se tiče ukupne prosječne količine elektroničkog vršnjačkog nasilja na društvenim mrežama, pokazalo se kako ga učenici iz ruralne sredine doživljavaju u većoj mjeri, pri čemu djevojčice iz obiju sredina statistički češće u odnosu na dječake. Osim toga, djevojčice iz ruralne sredine statistički značajno češće doživljavaju da im netko šalje neželjeni seksualni sadržaj, a djevojčice iz urbane sredine pak da netko objavljuje njihove sramotne fotografije i videozapise te ih prijevarama potiče na dijeljenje tajni, privatnih informacija, fotografija i videozapisa koji se kasnije javno objavljuju. Također, pokazalo se kako u obje sredine djevojčice statistički značajno češće doživljavaju da netko prati njihovu aktivnost na društvenim mrežama zbog čega se boje za vlastitu sigurnost. Dakle, sve

navedene razlike idu u smjeru više doživljavanja elektroničkog vršnjačkog nasilja kod djevojčica u odnosu na dječake. Stoga, možemo reći kako je hipoteza potvrđena jer postoje razlike u doživljavanju elektroničkog vršnjačkog nasilja na društvenim mrežama ovisno o spolu u urbanom i ruralnom uzorku učenika, a posebice glede ukupnog prosječnog doživljenog nasilja. Dobiveni rezultati u ovom istraživanju pokazali su se djelomično u suprotnosti s nekim drugim istraživanjima. Naime, Dujmić i sur. (2019) pokazali su kako djevojčice statistički značajno češće doživljavaju elektroničko vršnjačko nasilje, no u njihovom istraživanju ono je bilo više prisutno kod djevojčica iz urbane sredine. Također, u istraživanju Ronis i Slaunwhite (2017) djevojčice su u većoj mjeri izjavile kako su nekad doživjele elektroničko vršnjačko nasilje, pri čemu je veća prevalencija bila prisutna među urbanim ispitanicama.

Sedma istraživačka hipoteza, koja glasi *„Pretpostavlja se da ne postoji statistički značajna razlika u doživljavanju elektroničkog vršnjačkog nasilja na društvenim mrežama između učenika ruralnih i gradskih škola s obzirom na školski uspjeh.“*, pokazala se potvrđenom, što se tiče ukupnog rezultata doživljavanja elektroničkog nasilja za skoro sve oblike elektroničkog vršnjačkog nasilja. No, pokazalo se i kako postoje određene pojedinačne razlike u korelacijama. Naime, za razliku od ruralnog, u urbanom uzorku utvrđena je negativna korelacija s pisanjem uvredljivih poruka ili komentara te vrijeđanjem i ismijavanjem na društvenim mrežama. Točnije, kako rastu ocjene, tako pada doživljavanje ova dva tipa elektroničkog vršnjačkog nasilja. S druge strane, kod ruralnog uzorka utvrđena je negativna povezanost s provaljivanjem na korisnički račun i slanjem uvredljivih poruka drugima, pri čemu doživljavanje nasilja isto opada s porastom ocjena. Navedena povezanost ne postoji u urbanoj sredini. Kao što je već ranije spomenuto, u ovom istraživanju nisu pronađene statistički značajne razlike između doživljavanja elektroničkog vršnjačkog nasilja i školskog uspjeha općenito. Iako postoje istraživanja koja pokazuju odnos školskog uspjeha i doživljavanja elektroničkog vršnjačkog nasilja, također ranije spomenuta (Buljan Flander i sur., 2015; Reić Ercegovac, 2016; Twyman i sur., 2010), prisutan je nedostatak istraživanja koja prikazuju navedene razlike s obzirom na životnu sredinu. Iz tog razloga dobivene rezultate u ovoj hipotezi nije moguće usporediti s drugim istraživanjima.

Osma istraživačka hipoteza, koja glasi „*Pretpostavlja se da postoji statistički značajna razlika u doživljavanju elektroničkog vršnjačkog nasilja na društvenim mrežama između učenika ruralnih i gradskih škola s obzirom na količinu provedenog vremena na društvenim mrežama.*“, promatrajući ukupni rezultat, pokazalo se kako nije potvrđena. Iako se ispostavilo kako postoji određena povezanost kod oba uzorka, pri čemu je korelacija veća za ruralnu sredinu, razlika u veličini korelacija nije bila statistički značajna. Naime, kod oba uzorka uočena je pozitivna povezanost sa širenjem glasina i laži, vrijeđanjem i ismijavanjem, javnim objavljivanjem sramotnih fotografija ili videozapisa te poticanjem na dijeljenje tajni, privatnih informacija, fotografija i videozapisa koji su kasnije bili javno objavljeni. Ipak, kada se promatraju pojedini oblici elektroničkog nasilja pokazalo se da postoje određene razlike između ruralnog i urbanog uzorka. Što se tiče urbanog uzorka, povezanost je vidljiva u pisanju uvredljivih poruka ili komentara, namjernom izbacivanju iz online grupa ili uklanjanju s popisa prijatelja te slanju prijetećih i uznemirujućih poruka. S druge strane, kod ruralnog je uzorka povezanost pak vidljiva u slanju neželjenog seksualnog sadržaja, javnom objavljivanju tajni te praćenju aktivnosti na društvenim mrežama. Za sve navedene tvrdnje korelacije su pozitivne, što znači da s povećanjem učestalosti korištenja društvenih mreža, usporedno raste i stopa doživljavanja vršnjačkog elektroničkog nasilja na društvenim mrežama. Rezultati općenito potvrđuju kako učenici na društvenim mrežama dnevno najčešće provode sat do dva (41.4%), od toga više učenici iz ruralne sredine te tri do pet sati dnevno (40.9%), što je češće kod učenika iz urbane sredine. Slično tome, Nikčević-Milković i Jerković (2016) su i u svom istraživanju pokazali kako učenici iz ruralne i urbane sredine najčešće online provode sat do dva dnevno (59%), što kod oba uzorka predstavlja rizičan faktor za pojavu elektroničkog nasilja. Ovakvi rezultati u suglasju su i s nekim drugim istraživanjima koja su pokazala kako učestalost korištenja Interneta i društvenih mreža posljedično utječe na pojavu elektroničkog vršnjačkog nasilja (Pregrad i sur., 2010; Sakellarios i sur., 2012).

Deveta istraživačka hipoteza, koja glasi „*Pretpostavlja se da ne postoji statistički značajna razlika u doživljavanju elektroničkog vršnjačkog nasilja na društvenim mrežama između učenika ruralnih i gradskih škola s obzirom na najčešće prakticirani oblik nasilnog ponašanja.*“, pokazala se točnom. Rezultati su pokazali kako ne postoji

razlika u frekvenciji doživljavanja određenih vrsta elektroničkog vršnjačkog nasilja ovisno o sredini, odnosno da je doživljavanje nasilja, s obzirom na vrstu, podjednako i u ruralnoj i u urbanoj sredini. Mala razlika potvrđena je jedino za namjerno izbacivanje iz online grupa ili uklanjanje s popisa prijatelja na društvenim mrežama, pri čemu je ova vrsta elektroničkog nasilja zastupljenija kod učenika iz urbane sredine. Utvrđeno je kako je, kao što je i ranije navedeno, najzastupljeniji oblik vršnjačkog elektroničkog nasilja u obje sredine „*pisanje uvredljivih poruka ili komentara*“, a slijede ga „*širenje glasina i laži te vrijeđanje i ismijavanje*“. Dobiveni rezultati u suglasju su s ranijim istraživanjima koja su utvrdila kako je općenito najčešće doživljavani oblik elektroničkog vršnjačkog nasilja upravo pisanje uvredljivih poruka ili komentara (Buljan Flander i sur., 2015; Poliklinika za zaštitu djece i mladih grada Zagreba, 2013). Što se tiče konkretnih oblika elektroničkog vršnjačkog nasilja ovisno o sredini u kojoj učenici žive, Dujmić i sur. (2019) utvrdili su kako adolescenti iz urbane sredine u većoj mjeri doživljavaju da se drugi vršnjaci predstavljaju kao oni i pišu drugima poruke u njihovo ime, zatim da o njima pišu neistine i objavljuju njihove tajne te neprimjerene fotografije i videozapise. Nikčević-Milković i Jerković (2016) su pak u svom istraživanju utvrdili kako je u urbanoj sredini najveća učestalost elektroničkog vršnjačkog nasilja zanemarivanjem i vrijeđanjem bez direktne namjere, odnosno najčešće je ogovaranje te upotreba neprimjerenog i grubog rječnika. Za razliku od njih, učenici u ruralnoj sredini uglavnom koriste direktne oblike koji imaju namjeru povrijediti ili uznemiriti drugog pojedinca, a u njih se ubrajaju prijetnje, pisanje ružnih riječi ili laži o nekome te sudjelovanje u anketama u kojima se nekoga vrijeđa ili ponižava (Nikčević-Milković i Jerković, 2016).

Deseta hipoteza, koja glasi „*Pretpostavlja se da ne postoji statistički značajna razlika u doživljavanju elektroničkog vršnjačkog nasilja na društvenim mrežama između učenika ruralnih i gradskih škola s obzirom na vrstu društvene mreže na kojoj se ono najčešće javlja.*“, pokazala se djelomično potvrđenom. Naime, rezultatima je utvrđeno kako učenici iz obje sredine najčešće doživljavaju elektroničko vršnjačko nasilje na društvenoj mreži Instagram. Sljedeće najčešće spominjane društvene mreže, redom su WhatsApp, Snapchat, Viber i Facebook, koji se po učestalosti nalazi tek na petom mjestu. S obzirom da nas je zanimalo i postoji li razlika u doživljavanju nasilja u odnosu na sljedeću najčešće spominjanu društvenu mrežu (WhatsApp), provedeno je dodatno testiranje koje se

pokazalo statistički značajnim za urbanu sredinu gdje Instagram ima veći udio doživljavanja vršnjačkoga nasilja. S druge strane, kod ruralnog uzorka ustanovljeno je da razlike nema i da WhatsApp i Instagram imaju podjednak udio učestalosti doživljavanja elektroničkog vršnjačkog nasilja. Kao što je već spomenuto, dobiveni rezultati razlikuju se od nekih drugih istraživanja u kojima adolescenti elektroničko nasilje najčešće doživljavaju na Facebooku (Nikčević-Milković i Jerković, 2016; Pregrad i sur., 2010). Istraživanje Ronis i Slaunwhite (2017) također je pokazalo kako je Facebook društvena mreža na kojoj je elektroničko nasilje najčešće, s tim da je nešto više zastupljeno kod adolescenata iz ruralnog područja. Što se tiče doživljavanja elektroničkog nasilja na Instagramu, u ovom istraživanju ono je na posljednjim mjestima po razini učestalosti. Valja naglasiti kako su ovakvi oprečni rezultati posljedica svakodnevnog mijenjanja virtualnog svijeta i pojave novih društvenih mreža čija popularnost raste iz dana u dan.

9. Zaključak

Razvojem informacijskih tehnologija sve je učestalije korištenje društvenih mreža koje adolescentima uvelike služe za socijalizaciju, komunikaciju i druženje, što posljedično dovodi do smanjenja interakcija uživo. Društvene mreže adolescentima omogućuju brzu komunikaciju, dijeljenje fotografija, videozapisa i različitih sadržaja te komentiranje tuđih objava, statusa i fotografija čime se ostvaruje međusobna komunikacija i interakcija kojom adolescenti stvaraju i održavaju prijateljstva. Iako korištenje Interneta i društvenih mreža ima određene benefite, njihovo učestalo korištenje može rezultirati i raznim negativnim utjecajima, od kojih je za potrebe ovog rada izdvojeno elektroničko vršnjačko nasilje. Elektroničko vršnjačko nasilje odnosi se na svaku vrstu komunikacije kojom dijete biva napadnuto od strane drugog djeteta ili pak određene skupine djece korištenjem mobilnih uređaja ili Interneta (Pettalia i sur., 2013). Karakterizira ga stalna dostupnost žrtve, neograničenost vremenom i prostorom, brzo širenje i laka dostupnost informacija, anonimnost počinitelja, neopipljiva bezgranična publika te nemogućnost uvida u reakcije žrtve i posljedice počiniteljeva ponašanja (Bauman, 2013, Mitchell i sur., 2007, Slonje i sur., 2012, sve prema Bilić, 2018). Nadalje, kada se govori o različitim oblicima elektroničkog vršnjačkog nasilja, moguće je izdvojiti: vrijeđanje, uznemiravanje, ogovaranje i klevetanje, krađu digitalnog identiteta ili lažno predstavljanje, razotkrivanje, obmanjivanje, isključivanje te uhođenje (Willard, 2007). Ovakva negativna ponašanja mogu dovesti i do određenih kratkoročnih i dugoročnih negativnih posljedica za žrtvu, a koje se odražavaju na fizičko i mentalno zdravlje, socijalne odnose i funkcioniranje u školskom kontekstu.

Promatrajući elektroničko vršnjačko nasilje, problem ovog diplomskog rada odnosio se na ispitivanje njegove zastupljenosti na društvenim mrežama između adolescenata u ruralnim i gradskim školama. Cilj rada bio je ispitati, utvrditi i usporediti u kojoj ga mjeri adolescenti iz ruralnih i gradskih škola doživljavaju, s obzirom na spol, školski uspjeh, učestalost korištenja društvenih mreža, oblike u kojima se takvo nasilje najčešće manifestira te društvene mreže na kojima je najzastupljenije. Rezultati su pokazali kako učenici u ruralnoj sredini generalno u većoj mjeri doživljavaju elektroničko vršnjačko nasilje, pri čemu djevojčice iz obiju sredina statistički češće u odnosu na dječake. Što se tiče školskog uspjeha, ni kod učenika ruralnih niti gradskih škola nije pronađena

statistički značajna negativna povezanost s ukupnim doživljenim nasiljem, odnosno nije potvrđeno da učenici koji ostvaruju niži školski uspjeh češće doživljavaju elektroničko vršnjačko nasilje. Jedino se pokazalo kako kod urbanog uzorka postoji negativna korelacija s „*pisanjem uvredljivih poruka ili komentara*“ te „*vrijeđanjem i ismijavanjem na društvenim mrežama*“, a kod ruralnog uzorka to je prisutno kod „*provaljivanja na korisnički račun i slanja uvredljivih poruka drugima*“. U oba slučaja doživljavanje elektroničkog nasilja opada s porastom ocjena. Nadalje, utvrđeno je kako učenici na društvenim mrežama većinom provode sat do dva dnevno ili tri do pet sati dnevno. Iako nema statistički značajnih razlika između sredina, pokazalo se kako oni koji više vremena provode na društvenim mrežama, obično i češće doživljavaju isto. Kao što je i pretpostavljeno, pokazalo se kako između sredina ne postoje statistički značajne razlike po pitanju najzastupljenijeg oblika nasilja, pri čemu su se „*slanje uvredljivih poruka ili komentara*“ te „*širenje glasina i laži*“ pokazali podjednako učestalima u odnosu na sve ostale. Istraživanjem je utvrđeno kako je Instagram društvena mreža na kojoj se nasilje najčešće pojavljuje, pri čemu je kod učenika gradske sredine Instagram statistički najzastupljeniji, a kod učenika ruralne sredine Instagram i WhatsApp podjednako su zastupljeni.

Osim rezultata, potrebno je izdvojiti i određena ograničenja provedenog istraživanja. S obzirom na to da je u istraživanju korišten anketni upitnik u kojem učenici odgovaraju na pitanja temeljem vlastite samoprocjene, jedno od ograničenja vezano je uz mogućnost smanjenja objektivnosti i davanja društveno poželjnih odgovora. Naime, moguće je da učenici precijene ili podcijene količinu prisutnog elektroničkog vršnjačkog nasilja, ali i da se, bez obzira na to što su upitnici bili anonimni, možda boje priznati da su žrtve elektroničkog nasilja. Nadalje, sljedeće ograničenje vezano je uz nereprezentativnost ispitivanog uzorka te nepodjednak broj ispitanika iz ruralne i urbane sredine, stoga bi se buduća istraživanja trebala provesti na većem broju adolescenata kako bi rezultati bili reprezentativniji. Iduće ograničenje vezano je uz neprestan i brz razvoj tehnologije i virtualnog svijeta, zbog čega se javljaju novi oblici elektroničkog nasilja što posljedično otežava kreiranje standardiziranih upitnika kojima bi se obuhvatilo cjelokupno adolescentsko ponašanje u virtualnom svijetu. Uzimajući to u obzir, postoji mogućnost da se anketnim upitnikom korištenim u ovom istraživanju nisu obuhvatila sva moguća nasilna ponašanja adolescenata na društvenim mrežama. Također, bitno je spomenuti da

su povezanosti koje su dobivene u istraživanju dosta niske te je moguće da su rezultat velikog broja provedenih korelacija. Svakako bi rezultate trebalo provjeriti i dodatnim istraživanjima na većem broju ispitanika kako bismo bili sigurni da navedene povezanosti zaista i postoje u populaciji.

Naposljetku, s obzirom na to da je elektroničko vršnjačko nasilje sveprisutna pojava, doprinos ovog istraživanja leži u utvrđivanju trenutnog stanja koje posljedično može doprinijeti jačanju svijesti učenika, njihovih roditelja, obrazovnih djelatnika, ali i društva općenito. Na temelju toga, moguća je primjena određenih preventivnih programa za suzbijanje i smanjivanje elektroničkog vršnjačkog nasilja, ali i kreiranje određenih programa i radionica za povećavanje senzibiliteta učenika međusobno te osnaživanje učenika žrtava. Također, potrebno je provođenje radionica i s roditeljima, ali i učiteljima kako bi se detaljno upoznali s pojmom elektroničkog vršnjačkog nasilja i kako bi mogli prepoznati djecu koja su žrtve te kako bi znali kako reagirati u određenim situacijama. Buduća istraživanja vezana uz ovu temu, mogla bi se kretati u smjeru ispitivanja razloga zbog kojih određeni učenici bivaju žrtvama te utječe li i kako takvo ponašanje na njih.

U suzbijanju elektroničkog vršnjačkog nasilja važno je da se djeci i mladima posveti dovoljno vremena, da se s njima radi te da se vlastitim primjerom u njima razvijaju vrijednosti poput tolerancije i prihvaćanja različitosti u društvu. Također, važno je da ih se potiče na prijavljivanje nasilja. Kako bi se djeca osjećala dovoljno sigurno da se nekome obrate, potreban je sustavan rad s njima te kontinuirana suradnja stručnih suranika i roditelja u kreiranju sigurnog ozračja.

10. Literatura

Aboujaoude, E., Savage, M. W., Starčević, V. i Salame, W. O. (2015), Cyberbullying: Review of an old problem gone viral. *Journal of Adolescent Health*, 57 (1), 10-18. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/278795569_Cyberbullying_Review_of_an_Old_Problem_Gone_Viral (15.02.2021.)

Anderson, M. i Jiang, J. (2018), Teens, Social Media & Technology. *Pew Research Center*. Dostupno na: <https://www.pewresearch.org/internet/2018/05/31/teens-social-media-technology-2018/> (10.02.2021.)

Auslander, W., Myers Tlappek, S., Threlfall, J. M., Edmond, T. i Dunn, J. (2015), Mental Health Pathways Linking Maltreatment to Interpersonal Revictimization During Adolescence for Girls in the Child Welfare System. *Journal of Interpersonal Violence*, 33 (7), 1169-1191. Dostupno na: <https://eprints.whiterose.ac.uk/94690/1/JTjiv29nov2015.pdf> (18.02.2021.)

Barboza, G. E., Schiamberg, L. B., Oehmke, J., Korzeniewski, S. J., Post, L. A. i Heraux, C. G. (2009), Individual Characteristics and the Multiple Contexts of Adolescent Bullying: An Ecological Perspective. *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry*, 38 (1), 101-121. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/26699801_Individual_Characteristics_and_the_Multiple_Contexts_of_Adolescent_Bullying_An_Ecological_Perspective (18.02.2021.)

Barhight, L. R., Hubbard, J. A. i Hyde, C. T. (2013), Children's Physiological and Emotional Reactions to Witnessing Bullying Predict Bystander Intervention. *Child development*, 84 (1), 375-390. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/230761453_Children's_Physiological_and_Emotional_Reactions_to_Witnessing_Bullying_Predict_Bystander_Intervention (18.02.2021.)

Berk, L. E. (2008), *Psihologija cjeloživotnog razvoja*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Berne, S., Frisen, A. i Kling, J. (2014), Appearance-related Cyberbullying: A Qualitative Investigation of Characteristics, Content, Reason, and Effects. *Body image*, 11 (4), 527-

533. Dostupno na: <https://isiarticles.com/bundles/Article/pre/pdf/30401.pdf>
(18.02.2021.)

Bilić, V. (2018), *Nove perspektive, izazovi i pristupi nasilju među vršnjacima*. Zagreb: Obrazovni izazovi i Učiteljski fakultet u Zagrebu.

Bilić, V., Buljan Flander, G. i Hrpka, H. (2012), *Nasilje nad djecom i među djecom*. Zagreb: Naklada Slap.

Bossler, A. M. i Holt, T. J. (2010), The effect of self-control on victimization in the cyberworld. *Journal of Criminal Justice*, 38 (3), 227-236. Dostupno na: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0047235210000358>
(07.08.2021.)

Boyd, D. M. i Ellison, N. B (2007), Social Network Sites: Definition, History and Scholarship. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 13 (1), 210-230. Dostupno na: <https://academic.oup.com/jcmc/article/13/1/210/4583062> (10.02.2021.)

Brajša-Žganec, A. (2003), *Dijete i obitelj: Emocionalni i socijalni razvoj*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Buljan Flander, G., Dugić, S. i Handabaka, I. (2015), Odnos elektroničkog nasilja, samopoštovanja i roditeljskih čimbenika kod adolescenata. *Klinička psihologija*, 8 (2), 167-180. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/169741> (15.02.2021.)

Buljan Flander, G., Krmek, M., Borovec, K. i Muhek, R. (2010), *Nasilje preko interneta (cyberbullying)*. Zagreb: Poliklinika za zaštitu djece i mladih grada Zagreba i Policijska uprava zagrebačka.

Buljan Flander, G., Selak Bagarić, E., Prijatelj, K. i Čagalj Farkas, M. (2020), Ispitivanje aktualnih trendova u korištenju društvenim mrežama kod učenika prvog i trećeg razreda srednjih škola u Hrvatskoj. *Kriminologija i socijalna integracija*, 28 (2), 277-294. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/248368> (10.02.2021.)

Buljubašić Kuzmanović, V. i Botić, T. (2012), Odnos školskog uspjeha i socijalnih vještina kod učenika osnovne škole. *Život i škola*, 58 (27), 38-53. Dostupno na:

[file:///C:/Users/Ines/Downloads/Odnos_skolskog_uspjeha_i_socijalnih_vjestina_kod_u_cenika_osnovne_skole%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/Ines/Downloads/Odnos_skolskog_uspjeha_i_socijalnih_vjestina_kod_u_cenika_osnovne_skole%20(1).pdf) (29.08.2021.)

Cassidy, W., Jackson, M. i Brown, K. N. (2009), Sticks and Stones Can Break My Bones, But How Can Pixels Hurt Me?: Students' Experiences with Cyber-Bullying. *School Psychology International*, 30 (4), 383-402. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/238332567_Sticks_and_Stones_Can_Break_My_Bones_But_How_Can_Pixels_Hurt_Me_Students'_Experiences_with_Cyber-Bullying (18.02.2021.)

Car, S. (2010), Online komunikacija i socijalni odnosi učenika. *Pedagogijska istraživanja*, 7 (2), 281-289. Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=174484 (10.02.2021.)

Car, S. (2013), Adolescencija 21. stoljeća: društvena uvjetovanost, temeljne karakteristike i pedagoški izazovi. *Pedagogijska istraživanja*, 10 (2), 285-294. Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=191595 (07.02.2021.)

Chassiakos, Y. R., Radesky, J., Christakis, D., Moreno, M. A. i Cross, C. (2016), Children and Adolescents and Digital Media. *Pediatrics*, 138 (5). Dostupno na: <https://pediatrics.aappublications.org/content/138/5/e20162593> (10.02.2021.)

Ciboci, L. (2014), Grupe mržnje na društvenim mrežama – novi oblici nasilja među djecom i mladima. U: Majdak, M., (ur.), *Nasilje na internetu među i nad djecom i mladima*. Zagreb: Društvo za socijalnu podršku, 13-26.

Datareportal (2021), Social Media Users - Global Social Media Stats. Dostupno na: <https://datareportal.com/social-media-users> (10.02.2021.)

Deković, M. i Raboteg-Šarić, Z. (1997), Roditeljski odgojni postupci i odnosi adolescenata s vršnjacima. *Društvena istraživanja*, 6 (4-5), 427-445. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/31606> (07.02.2021.)

Del Rey, R., Elipe, P. i Ortega-Ruiz, R. (2012), Bullying and cyberbullying: Overlapping and predictive value of the co-occurrence. *Psicothema*, 24 (4), 608-613. Dostupno na: <http://www.psicothema.com/pdf/4061.pdf> (07.08.2021.)

Deniz, M. (2015), A Study on Primary School Student's Being Cyber Bullies and Victims According to Gender, Grade, and Socioeconomic Status. *Croatian Journal Educational*, 17 (3), 659-671. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/147049> (07.08.2021.)

Dilmac, B. (2009), Psychological needs as a predictor of cyberbullying: A preliminary report on collage students. *Educational Sciences: Theory and Practice*, 9 (3), 1307-1325. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/285014506_Psychological_needs_as_a_predictor_of_cyber_bullying_A_preliminary_report_on_college_students (07.08.2021.)

Dujmić, Ž., Čosić, V., Rajkovača, I., Včev, A., Gvozdanović, Z., Miškić, Đ. i Miškić, B. (2019), Cyberbullying in Early Adolescence: Is There a Difference Between Urban and Rural Environment? *American Journal of Biomedical Science & Research*, 1 (5), 191-196. Dostupno na: <https://biomedgrid.com/fulltext/volume1/cyberbullying-in-early-adolescence-is-there-a-difference-between-urban-and-rural-environment.000542.php> (23.02.2021.)

Eurostat (2020), Are you using social networks? Dostupno na: <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-eurostat-news/-/edn-20200630-2> (10.02.2021.)

Erdur-Baker, Ö. (2010), Cyberbullying and its correlationa to traditional bullying, gender and frequent and risky usage of internet-mediated communication tools. *New Media & Society*, 12 (1), 109-125. Dostupno na: <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.976.5792&rep=rep1&type=pdf> (07.08.2021.)

Floros, G., Paradeisioti, A., Hadjimarcou, M., Mappouras, D. G., Kalakouta, O., Avagianou, P. i Siomos, K. (2013), Cyberbullying in Cyprus-Associated Parenting Style and Psychopathology. *Studies in Health Technology and Inforatics*, 19 (1), 85-89.

Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/241693106_Cyberbullying_in_cyprus-Associated_parenting_style_and_psychopathology (18.02.2021.)

Gable, S. (2002), Teacher-Child Relationships throughout the Day. *Young Children*, 57 (4), 42-47. Dostupno na: <https://eric.ed.gov/?id=EJ658034> (07.02.2021.)

Garrett, A. (2003), *Bullying in American Schools: Causes, Preventions, Interventions*. Jefferson, NC: McFarland.

Graovac, M. (2010), Adolescent u obitelji. *Medicina Fluminensis*, 46 (3), 261-266. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/59249> (07.02.2021.)

Greenfield, S. (2018), *Promjene uma: kako digitalne tehnologije utječu na naš mozak*. Zagreb: Školska knjiga.

Gudjons, H. (1994), *Pedagogija: temeljna znanja*. Zagreb: Educa.

Jurman, L. i Zenzerović Šloser, I. (2014), *Nasilje ostavlja tragove – Zvoni za nenasilje!*. Zagreb: Centar za mirovne studije.

Karal, H. i Kokoc, M. (2013), Social Networking Site Usage Among University Students: Differences of Educational Level. *Croatian Journal of Education*, 15 (3), 629-654. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/109271> (10.02.2021.)

Katz, L. G. i McClellan, D. E. (1999). *Poticanje razvoja dječje socijalne kompetencije*. Zagreb: Educa.

Kernaghan, D. i Elwood, J. (2013), All the (cyber), World's stage: Framing Cyberbullying as Performance. *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research of Cyberspace*, 7 (1). Dostupno na: <https://cyberpsychology.eu/article/view/4279/3323> (15.02.2021.)

Klarin, M. (2006), *Razvoj djece u socijalnom kontekstu: roditelji, vršnjaci, učitelji – kontekst razvoja djeteta*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Klarin, M., Lukić, Lj. i Ušljebka, I. (2003), Kvaliteta interakcije s učiteljicom i ponašanje djeteta rane školske dobi. U: Ličina, B. (ur.), *Učitelj-učenik-škola: zbornik radova*

Znanstveno-stručnog skupa povodom 140 godina učiteljskog učilišta u Petrinji. Zagreb: Visoka učiteljska škola Petrinja i Hrvatski pedagoški-književni zbor, 156-165.

Kowalski, R. M. i Limber, S. P. (2007), Electronic Bullying Among Middle School Students. *Journal of Adolescent Health*, 41 (6), 22-30. Dostupno na: [https://www.jahonline.org/article/S1054-139X\(07\)00361-8/fulltext](https://www.jahonline.org/article/S1054-139X(07)00361-8/fulltext) (15.02.2021.)

Kunić, I., Vučković Matić, M. i Sindik, J. (2017), Korištenje društvenih mreža kod učenika osnovne škole. *Sestrinski glasnik*, 22 (2), 152-158. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/186119> (10.02.2021.)

Kušić, S. (2010), Online društvene mreže i društveno umrežavanje kod učenika osnovne škole: navike Facebook generacije. *Život i škola*, 56 (24), 103-125. Dostupno na: [file:///C:/Users/Ines/Downloads/S_Kusic_Online_drustvene_mreze_i_drustveno_umrezavanje_kod_ucenika_osnovne_skole_navike_facebook_generacije%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Ines/Downloads/S_Kusic_Online_drustvene_mreze_i_drustveno_umrezavanje_kod_ucenika_osnovne_skole_navike_facebook_generacije%20(2).pdf) (10.02.2021.)

Lacković-Grgin, K. (2006), *Psihologija adolescencije*. Jastrebarsko: Naklada Slap.

Landstedt, E. i Persson, S. (2014), Bullying, Cyberbullying, and Mental Health in Young People. *Scandinavian Journal of Public Health*, 42 (4), 393-399. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/260645245_Bullying_cyberbullying_and_mental_health_in_young_people (15.02.2021.)

Lebedina-Manzoni, M. i Lotar, M. (2011), Percepcija sebe kod adolescenata u Hrvatskoj. *Kriminologija i socijalna integracija*, 19 (1), 39-50. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/67788> (07.02.2021.)

Lebedina-Manzoni, M., Lotar, M. i Ricijaš, N. (2008), Podloženost vršnjačkom pritisku kod adolescenata – Izazovi definiranja i mjerenja. *Ljetopis socijalnog rada*, 15 (3), 401-419. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/31379> (07.02.2021.)

Livingstone, S., Haddon L., Görzig, A. i Olafsson, K. (2011), *Risks and safety on the internet: the perspective of European children: full findings and policy implications from the EU Kids Online survey of 9-16 yearolds and their parents in 25 countries*. London: EU Kids Online Network. Dostupno na:

[http://eprints.lse.ac.uk/33731/1/Risks%20and%20safety%20on%20the%20internet\(lsero\).pdf](http://eprints.lse.ac.uk/33731/1/Risks%20and%20safety%20on%20the%20internet(lsero).pdf) (20.02.2021.)

MacEachern, R. (2012), *Cyberbullying: učini nešto: prekini lanac elektroničkog nasilja*. Zagreb: Mosta Viridis.

Machimbarrena, J. M. i Garaigordobil, M. (2018), Prevalence of Bullying and Cyberbullying in the Last Stage of Primary Education in the Basque Country. *The Spanish Journal of Psychology*, 21 (48), 1-10. Dostupno na: <https://www.cambridge.org/core/journals/spanish-journal-of-psychology/article/prevalence-of-bullying-and-cyberbullying-in-the-last-stage-of-primary-education-in-the-basque-country/EAB63CB39EC3E4F27695BF6884895B61> (15.02.2021.)

Mandarić, V. (2012), Novi mediji i rizično ponašanje djece i mladih. *Bogoslovska smotra*, 82 (1), 131-149. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/79236> (15.02.2021.)

Matijević, M, Bilić, V i Opić, S. (2016), *Pedagogija za učitelje i nastavnike*. Zagreb: Školska knjiga.

Mesch, G. S. (2009), Perental Mediation, Online Actil viteis, and Cyberbullying. *CyberPsychology & Behavior*, 12 (4), 387-393. Dostupno na: <https://www.dhi.ac.uk/san/waysofbeing/data/communication-zangana-mesch-2009a.pdf> (07.08.2021.)

Miljenović, A., Blažeka Kokorić, S. i Berc, G. (2016), Kvaliteta života obitelji na različitim ruralnim područjima: primjer četiriju općina Sisačko-moslavačke županije. *Sociologija i prostor*, 54 (1), 19-44. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/156645> (23.02.2021.)

Miočić, B. i Perinić, J. (2014), New Media Literacy Skills of Youth in Zadar. *Medijska istraživanja*, 20 (2), 231-253. Dostupno na: https://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=197590 (20.02.2021.)

Mužić, V. (2004), *Uvod u metodologiju istraživanja odgoja i obrazovanja*. Zagreb: Educa.

Nikčević-Milković, A. i Jerković, A. (2016), Učestalost i oblici elektroničkog zlostavljanja učenika viših razreda osnovnoškolske dobi u tri različite školske sredine. *Školski vjesnik*, 65 (1), 75-93. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/177321> (23.02.2021.)

Notar, C. E., Padgett, S. i Roden, J. (2013), Cyberbullying: A Review of the Literature. *Universal Journal of Educational Research*, 1 (1), 1-9. Dostupno na: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1053975.pdf> (18.02.2021.)

O'Keeffe, G.S. i Clarke-Pearson, K. (2011), The Impact of Social Media on Children, Adolescents, and Families. *Pediatrics*, 127 (4), 800-804. Dostupno na: <https://pediatrics.aappublications.org/content/127/4/800> (10.02.2021.)

Olenik-Shemesh, D., Heiman, T. i Eden, S. (2015), Bystanders' Behavior in Cyberbullying Episodes Active and Passive Patterns in the Context of Personal-Socio-Emotional Factors. *Journal of interpersonal violence*, 32 (1), 1-26. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/275956758_Bystanders'_Behavior_in_Cyberbullying_Episodes_Active_and_Passive_Patterns_in_the_Context_of_Personal-Socio-Emotional_Factors (18.02.2021.)

Padilla-Walker, L. M. i Bean, R. A. (2009). Negative and Positive Peer Influence: Relations to Positive and Negative Behaviors for African American, European American, and Hispanic Adolescents. *Journal of Adolescence*, 32 (2), 323-337. Dostupno na: <https://isiarticles.com/bundles/Article/pre/pdf/68172.pdf> (07.02.2021.)

Patchin, W. J. i Hinduja, S. (2006), Bullies Move Beyond the Schoolyard a Preliminary Look at Cyberbullying. *Youth Violence and Juvenile Justice*, 4 (2), 148-169. Dostupno na: https://www.academia.edu/33128684/Bullies_Move_Beyond_the_Schoolyard_A_Preliminary_Look_at_Cyberbullying (18.02.2021.)

Peruško, Z. (2011), *Uvod u medije*. Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo.

Pettalia, J. L., Levin, E. i Dickinson, J. (2013), Cyberbullying: Eliciting Harm Without Consequence. *Computers in Human Behavior*, 29 (6), 2758-2765. Dostupno na: <https://isiarticles.com/bundles/Article/pre/pdf/30370.pdf> (15.02.2021.)

Poliklinika za zaštitu djece i mladih grada Zagreba i Hrabri telefon (2013), *Koliko vremena i uz koje rizike djeca provode na internetu i Facebooku*. Dostupno na: <https://www.poliklinika-djeca.hr/aktualno/rijec-ravnateljice/nase-istrazivanje-koliko-vremena-i-uz-koje-rizike-djeca-provode-na-internetu-i-facebooku/> (15.02.2021.)

Poliklinika za zaštitu djece i mladih grada Zagreba (2019), *Rezultati nacionalnog istraživačkog projekta „Društvena online iskustva i mentalno zdravlje mladih“*. Dostupno na: <https://www.poliklinika-djeca.hr/istrazivanja/rezultati-nacionalnog-istrazivackog-projekta-drustvena-online-iskustva-i-mentalno-zdravlje-mladih/> (10.02.2021.)

Popović-Čitić, B. (2009), Vršnjačko nasilje u sajber prostoru. *Temida*, 12 (3), 43-62.

Pregrad, J., Tomić Latinac, M., Mikulić, M. i Šeparović, N. (2010), Iskustva i stavovi djece, roditelja i učitelja prema elektroničkim medijima. Zagreb: UNICEF Hrvatska. Dostupno na: [https://www.unicef.hr/wp-content/uploads/2015/09/Izvjestaj - Iskustva i stavovi djece roditelja i ucitelja prema elektronicnim medijima.pdf](https://www.unicef.hr/wp-content/uploads/2015/09/Izvjestaj_-_Iskustva_i_stavovi_djece_roditelja_i_ucitelja_prema_elektronickim_medijima.pdf) (15.02.2021.)

Prevendar, N. (2007), Socijalno-pedagoška kompetencija suvremenog nastavnika. U: Previšić, V., Šoljan, N. N. i Hrvatić, N. (ur.), *Pedagogija*. Zagreb: Hrvatsko pedagoško društvo.

Reić Ercegovac, I. (2016), Doživljeno vršnjačko nasilje: relacije s dobi, spolom, razrednim ozračjem i školskim uspjehom. *Školski vjesnik*, 65 (2), 251-271. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/177992> (07.08.2021.)

Ronis, S. i Slaunwhite, A. (2017), Gender and Geographic Predictors of Cyberbullying Victimization, Perpetration, and Coping Modalities Among Youth. *Canadian Journal of School Psychology*. Dostupno na: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/0829573517734029> (15.02.2021.)

Rudan, V. (2000), Adolescent Development and External Influences. *Collegium Antropologicum*, 24 (2), 585-596. Dostupno na: <https://core.ac.uk/download/pdf/14390516.pdf> (07.02.2021.)

Ryan, K. N. i Curwen, T. (2013), Cyber-Victimized Students: Incidence, Impact, and Intervention. *SAGE Open*, 3 (4), 1-7. Dostupno na: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/2158244013516772> (07.08.2021.)

Sakellariou, T., Carrol, A. i Houghton, S. (2012), Rates of Cyber Victimization and Bullying Among Male Australian Primary and High School Students. *School Psychology International*, 33 (5), 533-549. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/258189351_Rates_of_cyber_victimization_and_bullying_among_male_Australian_primary_and_high_school_students (15.02.2021.)

Salmivalli, C. (2010), Bullying and the Peer Group: A Review. *Aggression and Violent Behavior*, 15 (2), 112-120. Dostupno na: <https://www.scinapse.io/papers/2137439590> (18.02.2021.)

Sampasa-Kanyinga, H. i Hamilton, H. (2015), Use of Social Networking Sites and Risk of Cyberbullying Victimization: A Population-Level Study of Adolescents. *Cyberpsychology, behavior, and social networking*, 18 (12), 704-710. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/283511781_Use_of_Social_Networking_Sites_and_Risk_of_Cyberbullying_Victimization_A_Population-Level_Study_of_Adolescents (18.02.2021.)

Spajić-Vrkaš, V., Elezović, I., Rukavina, I., Pažur, M., Vahtar, D. i Čehulić, M. (2015), (Ne) Moć građanskog odgoja i obrazovanja. Zagreb: Nacionalni cenar za vanjsko vrednovanje obrazovanja.

Strabić, N. i Tokić Milaković, A. (2016), Elektroničko nasilje među djecom i njegova usporedba s klasičnim oblicima vršnjačkog nasilja. *Kriminologija i socijalna integracija*, 24 (2), 166-183. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/171257> (18.02.2021.)

Statista (2021), Most popular social networks of teenagers in the United States from fall 2012 to fall 2020. Dostupno na <https://www.statista.com/statistics/250172/social-network-usage-of-us-teens-and-young-adults/> (10.02.2021)

Swearer, S. M. i Hymel, S. (2015), Understanding the psychology of bullying: Moving toward a social-ecological diathesis-stress model. *American Psychologist*, 70 (4), 344-

353. Dostupno na: <https://www.apa.org/pubs/journals/releases/amp-a0038929.pdf> (18.02.2021.)

Thornberg, R. i Jungert, T. (2013), Bystander Behavior in Bullying Situations: Basic Moral Sensitivity, Moral Disengagement and Defender Self-efficacy. *Journal of Adolescence*, 36 (3), 475-483. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/235964065_Bystander_behavior_in_bullying_situations_Basic_moral_sensitivity_moral_disengagement_and_defender_self-efficacy (18.02.2021.)

Tokunaga, R. S. (2010), Following you home from school: A critical review and synthesis of research on cyberbullying victimization. *Computers in Human Behaviour*, 26, 277-287. Dostupno na: <https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/PPP357/Following%20you%20home%20from%20school%20A%20critical%20review%20and%20synthesis%20of%20research.pdf> (07.08.2021.)

Twyman, K., Saylor, C., Taylor, L., A. i Comeaux, C. (2010), Comparing Children and Adolescents Engaged in Cyberbullying to Matched Peers. *Cyberpsychology, Behavior, and Social Networking*, 13 (2), 195-199. Dostupno na: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/20528278/> (07.08.2021.)

Uhls, Y. T., Ellison, N. B. i Subrahmanyam, K. (2017), Benefits and Costs of Social Media in Adolescence. *Pediatrics*, 140 (2), 67-70. Dostupno na: https://pediatrics.aappublications.org/content/140/supplement_2/s67 (10.02.2021.)

UNICEF (2017), *Stanje djece u svijetu 2017. - Djeca u digitalnom svijetu*. New York, Ujedinjeni narodi: Odjel za komunikacije. Dostupno na: https://www.unicef.hr/wp-content/uploads/2015/09/Izvjestaj-HR_12-17_web.pdf (10.02.2021.)

Upton Patton, D., Sung Hong, J., Ranney, M., Patel, S., Kelley, C., Eschmann, R. i Washington, T. (2014), Social Media as a Vector for Youth Violence: A Review of the Literature. *Computers in Human Behavior*, 35, 548-553. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/266553944_Social_media_as_a_vector_for_youth_violence_A_review_of_the_literature (15.02.2021.)

Varjas, K., Talley, J., Meyers, J., Parris, L. i Cutts H. (2010), High School Students' Perceptions of Motivations for Cyberbullying: An Exploratory Study. *The Western Journal of Emergency Medicine*, 11 (3), 269-273. Dostupno na: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC2941365/> (18.02.2021.)

Vejmelka, L. (2012), Neke determinante vršnjačkog nasilja u adolescenciji. *Ljetopis socijalnog rada*, 19 (2), 215-240. Dostupno na: [file:///C:/Users/Ines/Downloads/02_Vejmelka_indd%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Ines/Downloads/02_Vejmelka_indd%20(2).pdf) (07.02.2021.)

Vejmelka, L., Strabić, N. i Jazvo, M. (2017), Online aktivnosti i rizična ponašanja adolescenata u virtualnom okruženju. *Društvena istraživanja*, 26 (1), 59-78. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/178527> (15.02.2021.)

Willard, N. (2005), Educator's Guide to Cyberbullying Addressing the Harm Caused by Outline Social Cruelty. *Center for Safe and Responsible Internet Use*. Dostupno na: <http://clubtnt.org/safeOnline/printResources/EducatorsGuideToCyberbullyingAddressingTheHarm.pdf> (20.02.2021.)

Willard, N. E. (2007), *Cyberbullying and Cyberthreats: Responding to the Challenges of Online Social Aggression, Threat and Distress*. Champaign, Illinois: Research Press. Dostupno na: https://books.google.hr/books?hl=hr&lr=&id=VyTdG2BTnl4C&oi=fnd&pg=PR5&dq=nancy+willard&ots=u7CjVJrl4s&sig=YVyqbOyc1LVl6jx52DpzzAeVT A&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (15.02.2021.)

Wölfer, R., Schultze-Krumbholz, A., Zagorscak, P., Jäkel, A. Göbel, K. i Scheithauer, H. (2014), Prevention 2.0: Targeting Cyberbullying @ School. *Prevention Science*, 15 (6), 879-887. Dostupno na: <https://link.springer.com/article/10.1007/s11121-013-0438-y> (15.02.2021.)

You, S., Kim, E. i Kim, M. (2014), An Ecological Approach to Bullying in Korean Adolescents. *Journal of Pacific Rim Psychology*, 8 (1), 1-10. Dostupno na: https://www.researchgate.net/publication/284781510_An_Ecological_Approach_to_Bullying_in_Korean_Adolescents (18.02.2021.)

11. Prilozi

Prilog 1. Anketni upitnik

ANKETNI UPITNIK O ELEKTRONIČKOM VRŠNJAČKOM NASILJU NA DRUŠTVENIM MREŽAMA

Poštovani/a,

pred Vama se nalazi anketni upitnik koji je sastavljen za potrebe diplomskog rada na Odsjeku za pedagogiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu. Anketnim upitnikom se ispituju razlike u doživljavanju elektroničkog vršnjačkog nasilja na društvenim mrežama između adolescenata u ruralnim i gradskim školama. Dobiveni rezultati će se koristiti isključivo u svrhu izrade diplomskog rada te će biti prikazani skupno kao statistički podaci, pri čemu se ni na koji način neće moći povezati s Vama osobno. U ispunjavanju ovog anketnog upitnika jamči se **povjerljivost** i **anonimnost** podataka, a njegovo ispunjavanje je **dobrovoljno**. S obzirom da je ispunjavanje ankete u potpunosti anonimno, molim Vas da na pitanja odgovarate iskreno te da ih pažljivo čitate. Unaprijed Vam zahvaljujem na odvojenom vremenu i sudjelovanju. :)

I. Prvi dio anketnog upitnika obuhvaća opće podatke te podatke vezane uz korištenja društvenih mreža (zaokruži samo jedan odgovor):

1.1. Spol	a) žensko b) muško
1.2. Školu pohađaš u:	a) gradskom području b) ruralnom (seoskom) području
1.3. Školski uspjeh koji si ostvario/la na kraju prošle školske godine bio je:	a) dovoljan (2) b) dobar (3) c) vrlo dobar (4) d) odličan (5)
1.4. Društvene mreže koristiš: (tvoja ukupna aktivnost na društvenim mrežama tijekom cijelog dana)	a) manje od sat vremena dnevno b) sat do dva dnevno c) tri do pet sati dnevno d) više od pet sati dnevno e) ne koristim društvene mreže
1.5. Označi koju društvenu mrežu koristiš najčešće:	a) Facebook b) Instagram c) WhatsApp d) Viber e) Facebook Messenger f) Twitter g) Snapchat h) YouTube i) Neku drugu? Ako da, navedi koju: _____ j) Ne koristim društvene mreže

II. Drugi dio anketnog upitnika ispituje doživljavanje elektroničkog vršnjačkog nasilja na društvenim mrežama, odnosno jesu li se i koliko često drugi vršnjaci prema tebi ponašali na određene načine. Osim toga, obuhvaća i pitanje o mogućem doživljenom vršnjačkom nasilju na različitim društvenim mrežama.

Zaokruži broj koji najbolje opisuje koliko se navedena tvrdnja odnosi na tebe:

1 – nikad; 2 – jednom; 3 – nekoliko puta; 4 – često; 5 - uvijek

2.1. Drugi vršnjaci su mi na društvenim mrežama:	Nikad	Jedno m	Nekolik o puta	Čest o	Uvije k
Pisali uvredljive poruke ili komentare.	1	2	3	4	5
Širili glasine i laži o meni.	1	2	3	4	5
Slali neželjeni seksualni sadržaj.	1	2	3	4	5
Vrijeđali me i ismijavali.	1	2	3	4	5
Provalili na moj korisnički račun i slali uvredljive poruke drugima.	1	2	3	4	5
Javno objavili moje tajne.	1	2	3	4	5
Javno objavili moje sramotne fotografije ili videozapise.	1	2	3	4	5
Prijevarama me potaknuli da podijelim s njima svoje tajne, privatne informacije, fotografije i videozapise koje su kasnije javno objavili.	1	2	3	4	5
Namjerno me izbacili iz online grupa ili uklonili s popisa prijatelja na društvenim mrežama.	1	2	3	4	5
Slali prijeteće i uznemirujuće poruke.	1	2	3	4	5
Pratili moju aktivnost na društvenim mrežama zbog čega sam se bojao/la za vlastitu sigurnost.	1	2	3	4	5
Kreirali grupe na društvenim mrežama kako bi me ismijavali i vrijeđali.	1	2	3	4	5

2.2. Jesli li doživio/jela elektroničko vršnjačko nasilje na nekoj od sljedećih društvenih mreža		
Facebook	DA	NE
Instagram	DA	NE
WhatsApp	DA	NE
Viber	DA	NE
Facebook Messenger	DA	NE
Twitter	DA	NE
Snapchat	DA	NE
Youtube	DA	NE
Na nekoj drugoj? Navedi kojoj _____		